

Томскъ 12/4 1919

М. Шрантс

Dom in Sweet

1919 = XXXII.

LETNIK

1. IN 2.

STEVILKA

Vsebinska št. 1.-2.

Članki: Kurentova modrost († Ivan Cankar) 1. — Kazalec na dvanajstih (Dr. Ivo Šorli) 4. — Kralj Asram (France Bevk) 9. — Zadnji upornik (Ivan Pregelj) 14. — Ivan Cankar (Dr. Ivan Pregelj) 21. — V kritju (France Bevk) 27. — V megli in morju (J. Pahor) 29.

Pesmi: Jasnina (France Bevk) 2. — Med vožnjo (Joža Lovrenčič) 3. — V pomladni noči (Joža Lovrenčič) 4. — Gnezdo (Joža Lovrenčič) 4. — Zapuščena (France Bevk) 11. — Dante Alighieri: La Divina Commedia (Prevel in razložil J. D.) 12. — Monolog (Alojzij Remec) 38. — Molitev (Alojzij Remec) 38.

Jezikovne ocene: Flaubert-Župančič: Tri povesti (Dr. A. Breznik) 40.

Književnost: P. Stanislav Škrabec: Jezikoslovni spisi (Dr. A. B.) 41. — Ksaver Meško: Slike (Dr. Joža Lovrenčič) 41. — Milan Kuret: Jeklena maska (Dr. Joža Lovrenčič) 41. — Fr. Ločniškar: Srca malih (Dr. Joža Lovrenčič) 42. — Dr. Josip Lovrenčič: Brstje iz vrta slovenskega pesništva (France Bevk) 42. — Dr. Ivan Pregelj: Valentin Vodnik (J. D.) 43. — Koledar (Vestnik) XXXIII. šolske družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani (J. L.) 43. — Bourget-Kopitar: Zmisel smrti (J. Debevec) 43. — Sedem francoskih brošuric (J. D.) 44. — Dr. Ivan Grafenauer: Kratka zgodovina slovenskega slovstva 44. — Ljuboje Dlustuš: Silvije Strahimir Kranjčević (Joža Lovrenčič) 44.

Glasba: Dva koncerta »Lisinskega« v Zagrebu (Fran Mlinar-Cigale) 45. — Koncert gg. Julija Betetto in Josipa Procházke (Dr. Fr. Kimovec) 46.

To in ono: Ob stoletnici Vodnikove smrti (Mal) 46. — XV. slovenska umetniška razstava v Ljubljani (Dr. Josip Regali) 47. — Še o »Brstju« (Dr. Joža Lovrenčič) 48. — Peter Altenberg (France Bevk) 48. — Anatole France (Fr. B.) 48. — Brstje iz vrtov slovenskega pesništva (Dr. Jos. Lovrenčič) 49. — Literarna drobtinica 49. — Potrebna opomba (Dr. Jos. Lovrenčič) 49. — † Francè Zbašnik (D.) 49.

Drobiž: Cankarjev spomenik 50. — Nemška temeljitost (Fridolin Kaučič) 50. — Posebno priznanje 50. — Rdeče vrste (France Bevk) 51. — Misli (Ivan Pregelj) 51. — Iz uredništva 51.

Naše slike: M. B. z Detetom (Luigi Vivarini). — »Trije zvezdogledi« (Giorgione). — Sv. Justina (Moretto). — Objokovanje Krista (Andrej Sarto).

DOM IN SVET izhaja vsakega prvega v mesecu (med vojsko šestkrat na leto v dvojnih zvezkih). — Naročnina K 25.—, za dijake K 20.—. — Urejujeta: dr. J. Debevec in dr. Joža Lovrenčič. — Odgovorni urednik dr. Izidor Cankar. — Upravništvo v Ljubljani, Jugoslovanska tiskarna.

(Dunaj, bioški dvorni muzej.)

Luigi Vivarini: Mati B. z Detetom in angeljema.

Kurentova modrost.

† Ivan Cankar.

Iz svoje pretesne samote, ki je tiščala name kakor težki strop ječe, sem se napotil v mraku v gozd. Moje žalostne misli so šle verno z menoj in iz gozda so mi prišle druge naproti. Pozno jeseni je bilo, že pod zimo, vlažni zrak je dišal po snegu. Od golih kostanjev in bukev so padale debele kaplje na ocrnelo listje in polomljeno praprot, smreke so stale visoke in neme, podobne cipresam ob grobovih. Mokra, mrzla megla je zastirala nebo, pogrezala se nižje, gosta, zatohla in tiha, ovijala se s spolzkimi rokami debel in vej, segala človeku v dušo, prepregla jo in prežela z vlago in mrakom. V to tišino in praznoto ni bilo tolažbe od nikoder, ni bilo klica iz življenja, še vzdih ne iz bridkosti — tudi ta bi bil tolažba. Nad zahodnimi hribi se je zamolklo svetila rdeča proga, poslednji, že nejasni, komaj še razumljivi spomin na nekaj, kar je bilo zdavnaj, daleč v drugem svetu, in ne bo nikjer in nikoli več. Vse misli, ki se plazijo v srce z meglami in mrakovi, govore naglas, da prihodnosti ni, da je globoko tam za gorami zadnje, zadnje solnce in da ostane tišina in praznota na vekomaj, meglena, mrzla praznota brez duše in življenja. Kaj ni Vrhnika pod tisto umirajočo zlato progo? Kaj ni v žarkih te motne zarje raztopljen moja mladost? Kaj me ne pozdravljajo od tam, se ne poslav-

ljajo smehljaje mili obrazi, ki sem jih nekdam ljubil? Kaj ne diha in ne šepeče iz teh pozdravov kakor trdno zaupanje v življenje in večnost, vera vase, plameneča ljubezen do vsega, kar je? Vse to je pač bilo — in srce v svoji malodušnosti celo dvomi, če je bilo kdaj zares. Pa še ta spomin, ki je komaj spomin, morda le sanj odsvit, ugaša tiho za gorami. In tišina in praznota na vekomaj.

Zadnji tenki svetli trak nad polhovgraškimi hribi so popile meglé, umrla je zarja. Neutolažen, s povešeno glavo in težkim korakom sem se povrnil iz samote v samoto. Toliko da sem razločil sklizko ilovnato pot pred seboj in kraj nje črna debela dreves, ki so se mi zdela tako blizu, da so se ogromna in sovražna valila prédme — strahotne, še ne do konca obtesane in vtelešene podobe iz prihodnosti. Megla se je bila zgostila tako močno, da je pršilo iz nje kakor droben, mrzel dež, ki je skozi kožo in mesó škropil v srce samo in ga prepajal z zoprno, močvirnato lužnico. Tenki, temni vrhovi smrek so tam nekje daleč visoko štrleli v sivkasto nebo, spodaj je molčala noč, gluha, nepremična, brez oči in brez ust. Hladna in mokra mi je hušknila senca tik mimo lic — ali je bil val meglé, ki je pljusknil iz morja, ali je sova neslišno zaplahutala s perotjo, ali pa je bila moja

splašena misel, ki se je vrinila za dolgo ponočno vasovanje? — Zazdelo se mi je, da stopa vštric mene s tihim, širokim, ploščatim korakom sila visoka senca, brez obraza, brez kosti, brez pravih oblik, pa vendar skoraj telesna in podobna na zidu omahujoči, od mesečine spačeni in razvlečeni senci človeka; in tudi se mi je zdelo, da jo poznam že dolgo, da sva že mnogokdaj tako hodila ramo ob rami; v loku se je časih nagnila nizko k tlom, prav do mojih prs in rok — srce, ali ne slutiš tam lica, ki si ga videlo že tisočkrat?

Okno se je zasvetilo iz noči, dremavo, neprijazno, kakor pogleda popotnika tuja hiša kraj poti... Tebi, ki nosiš samoto seboj, je tuja hiša ves prostrani svet; ni ti ga okna, ki bi te veselo pozdravilo!

»Stopiva!« sem rekel. Nič se nisem začudil svoji besedi; senca se je z mokrimi prsti oklenila mojih in bila je človek.

V moji izbi, od luči moje svetilke obžarjen, je stal starec, mencial je z rokama, gledal dobrodušno name ter mi pomežikaval smehljaje; na njegovem razritem in razglodanem obrazu je bilo napisanih toliko gub, kolikor let; mislim, da jih je bilo veliko čez tisoč; in v vsaki teh gub je ležala, kakor počiva truplo v rakvi, zaužitega trpljenja vrhana mera. Oči niso razodevale nikakšnega trpljenja; izpod košatih, osivelih obrvi so gledale bistro, veselo in brezskrbno, tudi nekoliko hudomušno, kakor oči dvajsetletnega fanta... še ne: kakor oči šestnajstletnega dekletca. Oblečen je bil, kakor je pač oblečen popotnik, ki vé, da ima še dolgo cesto pred seboj, da je noč blizu, krov daleč. Kuhal sem čaj, točil žganje, govoril sem; ali ogenj mi je neprestano ugašal, žganje se mi je razlivalo po prtu, jezik se mi je zatikal in solze so mi silile v oči. — Spomnil sem se na mater, ki mi je nekoč objokana kuhala zajtrk, ko sem se bil neprespan povrnil z nemarne ponočne poti. — Starec je srebal vreli čaj, dolival mu je žganja in se je molčé smehljaj; malokdaj sem se ozrl nanj, ali

čutil sem na licih njegov smehljaj in bil sem še bolj žalosten.

»Kako le moreš, kako ti srce dá, oj Kurent! Kaj te ni prav nič izučilo tisočletno hlapčevanje sebi in vsem? Koliko si trpel, moj Bog, kdo toliko! Točili so ti ognja in strupa, ti pa si pil kakor žlahtno vino in še smehljaj si se, ko ti je gorel drob! Gore se odpirajo in rušijo grmèč, morja se razlivajo čez bregove, svetovi se podirajo... in ti, ti ubogo zrno v pesku, ti prašek v prahu, ti nič, ti se smehljaš! Kam misli? Kam gre tvoja žalost, tvoj strah, tvoje upanje, kam tvoja volja? Nika-mor! Brez misli je tvoj smehljaj, veter v zraku, senca, ki pod oblakom beži preko polja in ne vé čemu, ne kam. V lahkomišelni uri, na svatbi si bil spočet; in lahkomišelnost je tvoj edini delež! Da bi zdajle ta hip stopila prédte sama smrt v vsi svoji grozoti, bi se ji prav tako nasmehnil ter bi jo kvečjemu prosil, da ti privošči ta zadnji čaj!«

Veselo me je pogledal starec.

»Tako bi storil, zares! — Kaj ne veš, ti sin moj, poln bridkosti in strahu, kaj tega ne veš, da je ta delež, ki ga zaničuješ, moje in tvoje največje bogastvo? Lahkomišelnost je — večnost! Ne zmeni se ne za preteklost, ne za prihodnost, za sedanost najmanj. Zato ne pozna strahu, ne potrebuje upanja, prenaša težave in bridkosti, ki jih dan po svoji pameti rodi, z veselo vdanim srcem. Čuvaj ta zaklad, sin moj, ki ti ga je Bog dodelil v svoji milosti, čuvaj ga zvesto in... naliž mi še malo čaja!«

Pogledal sem od strani, če je morda kaj hudobne porogljivosti v njegovem smehljaju, ali če je morda celo utajena bridkost; nič takega ni bilo; vesele in nedolžne so bile oči, jasne do dna. Kakor sem se nagnil, da bi točil, se je v belem svitu svetilke moje čelo doteknilo njegovega; roka mi je omahnila in prevrnil sem skodelico. To je bil obraz mojega očeta, moj in tvoj.

Ko sem vzdignil glavo, sem bil v tihí izbi sam; čaj je curljal v dolgem curku s prta na stol, s stola na tla. —

Jasnina.

Nebo je sinje kot oči,
srce je polno melodij.

Od zemlje sije žarka luč,
cel svet je sinja bela luč.

Živó se sveti tvoj obraz:
in luč si ti in luč sem jaz.

Ne vetra ni, ne glasa ni —
le žar srca, lesket oči...

France Bevk.

Med vožnjo.

Veliki teden 1918.

Železen takt bijó kolesa skozi Kras:
Zdaj ti, zdaj jaz . . . Pa smo med žive stene se zarili.
Sopotniki jeze se: razgled v pomlad so izgubili,
ko pred menó razvija se dolg film.

Egiptovsko razvrščeni ljudje:
v obraz in stas vsi kakor eden,
v gib rok in nog vsi kakor eden
in hrbti upognjeni, ko da oči
v srce bi gledale in uho poslušalo kri,
in v spodnjo ustno vtisnjeni zobje —
vsi kakor eden in molče hite,
da faraonu piramido dograde.
Teles jermenje se opleta
in žvižga, ko da je njegova pesem sveta.
Naenkrat — ali so se vgreznile noge,
naenkrat — ali so odpovedale roke?
tisoči kakor eden obstoje.

Tisoči hrbte so vzravnali: Kdo,
kdo faraonom spletel je in dal jim bič?
In to povej, kako prišel je bič v tvojo rokó,
birič! —

Birič — eden za drugim obstoji, molči,
birič — eden za drugim že na tleh kleči.
Pa mimo faraona v zlatu in ornatu prineso,
ko blisk njegovo je oko in praša: Kaj je to?

Tisoči in tisoči ko vihar se nasmejo,
tisočev in tisočev vzklik - tresk: Mi!
In tisoč tisoč mišičastih rok
k nosilnici se vpogne v lok:
Človek si, faraon, ne Bog! — —

Železen takt bijó kolesa skozi Kras:
Zdaj ti, zdaj jaz, zdaj ti . . . In izmed sten smo se izvili.
Sopotniki razgleda v pomlad so se vzveselili —
jaz mislim na okameneli film.

Joža Lovrenčič.

V pomladni noči.

Divje race skozi mehko noč gredo
in ko da s perutnicami ob zvezde bijejo,
pojo —
pomlad v dežel neso.

Jutri pod oknom roža se odpre
in vrt in breg vsevprek
pokrije cvetni sneg
in mmm . . . čebele pesem zašume.

Ej, kaj če bi še jaz, ko je vigred
in čas zato, s čebelami šumečimi
poslal vse svoje misli v svet
po med! —

Joža Lovrenčič.

Gnezdo.

Gnezdo v zimskem grmu,
list nad njim osamel
drhti:
ti ti ti ti ti ti . . .

Gledam gnezdo, poslušam list —
ali je mraz takó,
ali je bridka misel
objela dušo mojó?

Gnezdo v zimskem grmu,
list nad njim osamel —
vse je šlo,
danes, jutri bom še jaz odletel!

Joža Lovrenčič.

Kazalec na dvanajstih.

Odlomek iz hribovske zgodovine. — Dr. Ivo Šorli.

Tiho in mirno leži strniška fara. Kakor ogromna zelena rjuha, na veliko zdrapirana, skoro že samo vržena, je globel pritrjena na tri, štiri nebotične bele grebene, na dnu najnižje gube obtežena s tremi, v ravni črti dobre četrte ure vsaksebi ležečimi vasmí z živordečimi strehami in kipečimi zvoniki: Strniščem, Središčem in Dolenjim. Od vasi do vasi se sporedno bleščita bela cesta in srebrna reka. Vse naokrog pa je ovešeno s čednimi naselbinami kakor majčkenimi slikami.

Pred dobrimi dvajsetimi leti bi bil celo tujec uganil, katera teh treh vasi je kraljica; ko je imela namreč samo prva tu na levi, vas Strnišče, zraven cerkve tudi pokopališče. Zdaj ga ima še Dolenje.

Ali kakor ni dvoma, da so nekoč v davnih časih Strniščani z otožnimi srci pripravljali vrtec

beli božji dekli — Dolenjcem zdaj ni bilo tako. Zakaj lotili so se bili dela iz jeze in upornosti. Srdito so peli pikoni in so žvenketale lopate, in nič manj niso švigale iskre iz oči nego iz kamenov pod udarci.

Vsega pa je bil kriv gospod Jože Skočaj, župnik strniške fare, sam, kolikor se na svetu po pameti o krivdi govoriti more. Človek bi res pričakoval, da bi moral biti župnik vesel, če se tudi podružničarji za svojo lastno cerkev pobrigajo in jo po moči ozaljšajo in odičijo. In v resnici so Dolenjci tri mesece prej samo čakali, kako jih bo gospod zdajci pohvalil, ko je stopil na velikonočni ponedeljek — dolenjsko opravilo — pred oltar — prižnice njihov sveti Marka ni premogel — in je obrnil oči tja gori pod strop na sredi cerkve,

kjer se je nov lesténc — po domače »koklja« imenovan —, iz samih brušenih steklenih sklenic in zlatih bingeljčkov sestavljen, v pomladanskih, skozi visoka okna sijočih solčnih žarkih prelestno prelival in svetil. Pa kake so bile one njegove znamenite, zdaj že zgodovinske besede? O nemarnih otrocih, ki so imeli dobro, staro mater, pa so si izbrali novo stransko in začeli obešati ničemurnosti po njej, ko pravi materi še skorje suhega kruha niso privoščili — tako je bil začel. In potem je rekel kar naravnost: »Zlato kokljo zdaj imate, Dolenjci; hitro naj pišejo vaši modri možje še po zlata jajca, da boste imeli vsaj nekaj več nego vaša skupna mati, naša stara in častitljiva farna cerkev v Strniščih: zlata piščeta.«

Po ljudeh je zašumelo. Strniščani in Središčarji so se že prej škodoželjno muzali; zdaj se niso mogli več zadrževati, če so se še tako dušili; in tisto pokašljevanje in kihanje je bilo za Dolenjce tem bolj žaljivo. Večina njih je gledala temno v tla, nekateri pa so s hudimi očmi ošvignili zdaj one tam, zdaj župnika, zdaj iskali drug drugega. Naenkrat se je stari Liščar — visoka koščena postava, siva glava — počasi obrnil in se odpravil proti vratom. Župnik ga je po imenu ustavil. Zdaj pa se je vzdignilo od vseh strani poluglasno mrmranje in od vseh kotov so se rinili dolenjski možje in fantje proti izhodu. Nekdo je nekaj celo popolnoma na glas zažugal, da se je Liščar že pri vratih obrnil in je ljudi s pridušenim glasom miril, naj ne izgubijo pameti, da ne bo poti po sodiščih in drugih nesreč. In res so se Dolenjci zdaj skoro molče usipali iz cerkve, ki je ostala v hipu na pol prazna. Zakaj tudi številne ženske so odšle. Župnik pa se je med tem otročje hudoval in je silno bil po oltarju.

Do molitve ni bilo nikomur več. Tudi župnik je svojo mašo le tako »zmetal«, kakor pravijo tod ljudje, in nihče se ni oglasil za petje. In to je razumel vsak Strniščan in Središčar, da bi danes ne bilo dobro, pokazati se v vas, in da je še sreča, ko je cerkev tako na ti strani.

* * *

Odtlej se je prejšnja skoro le šaljiva napetost med Strniščani in Središčarji, ki so tvorili eno davčno občino, na eni, in Dolenjci, ki so imeli svojo, na drugi strani, razvnela v veliko mržnjo, skoroda sovraštvo. Ko je pa še stari Liščar moral svoje sive lase po kriminalu nositi, češ, da je vero motil, in so mu potem prišli sovaščani v velikih tolpah skoro do samih Strnišč naproti, in je mislilo

nekaj strniških glav, da so si izmislile bogve kaj, ko so starcu na kravje zvonce pritrkovali, takrat je malo manjkalo, da ni na mestu prišlo do silnih stvari. Ali na sredi ceste, očitno in z velikim glasom so Dolenjci Strniščanom napovedali boj in obečali, da pridejo še nocoj ali pa jutri zvečer.

Res da so Strniščani vzeli stvar bolj za šalo in da so se zbrali po Zdravi Mariji samo fantje in nekaj prav mladih mož — na oni strani je bilo baje vse na nogah. Črno vojsko je vodil sam črni Luka, vpokojeni financar, ki doslej ni mnogo štel, a so ga zdaj njegove tri zvezde pri vojaki v vseh očeh usposobile za poveljnika. In še to so Središčarji, ki so bili prevzeli za Strniščane samo vlogo poizvedovalcev, javili sem čez, da dolenjska vojska ne pride po cesti, nego čez reber visoko nad vas ter potem napade od zgoraj doli.

Da bi to preprečili, so se domenili Strniščani, kje bodo onih počakali, da jih iz zasede preženejo z gnilim krompirjem, repo, korenjem, če treba, tudi s kamenjem. Ali župan je za njihovim hrbtom obvestil žandarmerijo. In tako se je zabliskalo pred Dolenjci, ravno ko so se bili vzpeli na prvo brdo nad svojo vasjo, v prelepi mesečini osem svetlih bajonetov. Votlo so zapeli težki čevlji, tuintam se je zdrli kamen v nižino — v hipu je junaška vojska zatonila spet v globeli. In čez čas se je oglasilo gori v strmini nad Središčem glasno ukanje. Pet, šest glasov je klicalo generala Luka.

Odtlej ni bilo živega Dolenjca več v Strnišče, in strniški kramarji in oštirji so prvi občutili zle posledice vojnega stanja. In čisto zares so se Dolenjci baje pripravljali na novo vero. Ali dotlej so še hodili — pridno, kakor doslej v Strnišče — k maši v sosednjo faro na ono stran.

No, lahko živemu Dolenjcu, — kam bi mrtvi? Sosednji gospod je odločno odklonil, ko so mu prišli ponujat prvega mrliča. Nič ni pomagalo za zdaj: treba ga je bilo nesti v Strnišče. Zakaj, da bi ga deli kar v divjo zemljo, to bi tudi po novi veri ne bilo. Ta nova vera bo sploh čisto enaka stari z vsemi molitvami, mašami in obredi vred, tudi svetega očeta v Rimu in nadškofa v Gorici bo priznavala, samo strniškega župnika ne.

Ali naj bo, kakor bo, prva stvar je zdaj: lastno pokopališče. S tem so upali tudi župnika Skočaja najbolj v živo zadeti. In res se je silno razburil stari gospod, ko je izprevidel, da so se tudi gospodje pri glavarstvu, že siti večnih neprilik, obrnili bolj na stran Dolenjcev. Ali naj le ti gospodje, in naj pride nad njega celo sam škof — njega da ne spravi nobena sila na pogrebe v Dolenje in da tudi kaplana ne pusti. Naj kopljejo in

ograjajo norci tam, kar hočejo — ona staja božjega blagoslova, dokler bo on živ, ne bo videla.

In res je ostala ograja brez njega še leto dni potem, ko so bili zidovi že z lepo kositrasto streho pokriti, mrtvašnica odobrena in se je dvigal na sredi tudi visok črn križ. Ob Skočajevi trdi glavi so se razbili vsi prigovori in celo povelja.

Toda ta uboga glava je ostajala bolj in bolj sama. Kakor so skraja vsaj Strniščani in Središčarji uživali trmo svojega župnika, so se je na posled naveličali. In če se že niso postavljali na stran njegovih protivnikov, podpirali in branili ga tudi niso več.

In tako je ubogi trmoglavec naenkrat občutil, da je odveč. In polastila se ga je velika nevolja in tudi potrtoost, čeprav je na zunaj ni kazal. In ko ga je domači župan, gostilničar in kramar, celo z besedo užalil, je sedel in je napisal prošnjo za suh kraški dekanat tam doli nekje ob morju. In kakor da so v škofiji le čakali, je bil uslišan, še preden se je dobro zavedel, kaj je bil storil.

* * *

Na silno dobrem glasu je bila pri duhovnih gospodih strniška fara nekoč. Še oni mladeniči, ki so jih pošiljali tja za kaplane, se niso preveč branili: resda težke in dolge so bile poti do bolnikov, a zato duš skoro tritisoč, dobrih in radodarnih, in dohodki temu primerni. Vikarji, kurati in celo župniki manjših in siromašnejših farâ so si v škofiji kar kljuge podajali, kadar se je kateri strniški župnik umaknil na drugi svet, — na tem se ti srečni gospodje do Skočaja niso selili.

In na to so bili Strniščani vseh treh vasi z naselbinami in samotami vred enako ponosni. Ni ga še bilo kaplana, ki bi ga v enem letu ne bili lepo obredili, — samo tisti Juri Štrcin je ostal trdovratno treskast, pa se je tudi že v dobrem letu spravil nazaj nekam za Trst, kjer raste baje samo kamenje in fige, — in ni ga še bilo župnika, ki bi ne bil pustil kak tisočak za seboj. Kar se tiče zadnjega, tega gospoda Skočaja, niso bili oni krivi, če si je moral zdaj za selitev nekaj denarja baje celo izposoditi, — nikoli ni znal gospodariti in vsak krajcar sproti je razdal siromakom, otrokom in svojim ljudem, ki so venomer prihajali in odhajali.

Skratka: dalo se je živeti med njimi, to so dobro vedeli. Kako pa zdaj to, da sta se za faro oglasila samo tisti čudni Rutar gori nekje v koba-riškem kotu, ki so se ga ljudje otresali, kamor se je hotel vrniti, in pa oni Jakob Gregorčič, ki je bil pred nekako petnajstimi leti za kaplana pri

njih, pa se tudi ni obnesel, da bi si ga želeli nazaj? »Teh dveh že ne!« so rekli možje in so sklenili, kar je bilo potreba.

In tako so stopili trije možje pred samega presvetlega škofa in nadškofa, kakor ga je nagovoril strniški župan in glavni govornik. In so razložili, po kaj so prišli, in tudi na široko povedali, da za svojo faro zahtevajo že kaj boljšega.

»Kdo pa mara med vas, take puntarje? Saj se vas vsak boji, ko ni nikoli miru,« jim je odgovoril Prezvzišeni s čudno tankim nasmeškom in jih je gledal izza oči.

Možje so se spogledali. A, zato torej? I pa saj so prišli vsi skupaj, to je iz vsake vasi po eden — potem vendar niso tako...

Prezvzišeni je šel s pogledom čez nje in bilo je, kakor da se je nečesa spomnil in da zdaj pre-mišlja. Potem jim je počasi rekel:

»Pojdite zdaj lepo domov, možje, in počakajte! Zdi se mi, da bom lahko napravil, kar bo prav vam in nam. Z Bogom, možje, in srečno hodite!«

In čim so možje odšli, je naročil, da naj pride pred njega Ivan Gaber, mladi vikar s Polic, ki je bil uprav danes dokončal svoj župniški izpit, in to s takim sijajem, da že dolgo ne takega.

»Ta bi bil, ta bi bil!« je zamrmral Prezvzišeni opetovano pred se.

Ko je potem popoldne mladega človeka sprejel, mu je v kratkih besedah pojasnil, kaj mu je prišlo na um in kako stvari stoje. Gaber je za hip pomislil in potem je privolil. Mlad da je sicer še, za tako župnijo morda celo mnogo premlad, in sam od sebe bi se ne bil nikdar drznil, a ekselencia mora že vedeti, je rekel brez pretirane skromnosti. Tudi razmere da že nekoliko, pravzaprav zadostno, pozna iz pripovedovanja tovarišev, a se jih ne straši. Samo eno bi prosil, in če sme, stavi takorekoč za pogoj: da že začasni upravitelj župnije opravi blagoslovljenje novega pokopališča v Dolenju, in da se določi tarifa za pot na pogrebe iz Strnišč tja.

»Torej Vi ne boste protivni, da imajo Dolenjci svoje pokopališče?« se je vladika očitno razveselil.

»Čemu bi bil proti, ko je stvar že tako? Naj ga imajo! Toda tega bi ne maral, da bi jim služilo bolj za nadlegovanje. Ni treba, da bi bile pristojbe visoke, celo nasproten bi bil, da bi kdo mislil, ali ni radi dobička; nego toliko naj bo, da bo še vedno boljši kup, če ljudje prineso mrliča na farno pokopališče.«

Nadškof je pritrdil. In zdaj je želel, naj bi bodoči župnik sam predlagal, kako si misli te pri-

stojbine. Z ono preudarno naglostjo, ki jo je visoki gospod že med izpitom na njem natihoma občudoval, je Gaber dal odgovor. In potem je še na kratko povedal, kako misli pričeti, da ljudi čim prej pomiri.

»Vi jih boste!« je vladika počasi prikimal. »Zdi se, da razumete, kako je treba s kmetom. In niti niste s kmetov!«

»Morda ravno zato!« se je priklonil Gaber.

* * *

Še isti dan je nadškof narekoval pisma upravitelju v Strniščih, dekanu in posvetni oblasti.

* * *

Po fari je zopet nekoliko zavrelo, ko je prišla vest, da se dolenjsko pokopališče blagoslovi ta in ta dan. No, upravitelj si je mel roke, kakor da si jih pere, češ: ukaz je ukaz! In je miril Strniščane in Središčarje, kakor je vedel in znal. Zdaj ko so že enkrat zagradili ono njivo tam, vendar ne more ostati tako; in da bo že novi župnik napravil, kakor bo prav; a če se bodo kaj ustavljali, da še župnika ne dobé.

In to zadnje je še največ zaleglo. Res da ni šel nihče od teh blizu, ko se je tamle slovesnost vršila, toda večjih neprilik niso delali. Tudi to so v srcu še upali, da novi župnik gotovo ne bo hotel hoditi tja.

Tri dni po tem je prispela vest, kdo bo župnik. Gaber? Ivan Gaber? Še nihče mu ni čul imena in nihče ni vedel o njem. Police so bile v hribih onstran gora, gotovo do osem ur hoda. Še Seničkar, ki je hodil na vse strani krave prekupavat, ni bil že leta in leta tam.

Ampak zdaj, so rekli ljudje in je rekel on sam, da bi bilo treba pogledati tja čez. Res da bi bilo najbrže že vse zaman, in več nego čudno je bilo, da je škofija napravila tako natihoma; toda če je preveč napak človek, bi se le še kako ustavili. Kar gre naj Seničkar; in če treba, naj mu občina plača pot; in še stari Potokar naj gre ž njim, da bosta oba slišala in videla, so odločili drugi dan.

Pa sta prišla vsa čudna nazaj in kakor v zadregi. Tako, da sta šele iskala besed, kako bi povedala. I, najprej da sta se ustavila v gostilni in da nista nič povedala, odkod sta. In tako na čez da sta izpraševala. Pa da so ljudje tam tudi le tako nekako mešali. Nič slabega da mu ne morejo reči, gospodu. Svoje stvari da prav lepo opravi in lepega zadržanja je. Ampak da bi bil prav z ljudmi in posebno prijaznega obnašanja, se ne more reči.

Bolj tako kakor kak kancelijski gospod da je. Pa da mu je bil oče tudi res sodnik tam nekje na Kranjskem, v Ribnici baje. Ampak pridiga pa tako, da bi ga človek le poslušal in poslušal. In izkušnjo za župnika v Gorici je baje napravil, da so se vsi doktorji svetega pisma čudili. Zdaj pa da kar gre, komaj da se je izluščil iz kaplanske lupine. Da pa mu bo še žal, ko se je »noter dal« za neke puntarje tam gori v nekih Strniščih nekje, ki se med sabo samo ravsajo in tepejo... Pa tega da nista marala več poslušati in sta šla. Tam na koncu vasi pa se je spomnil Seničkar, da bi šla kar v farovž in povedala, kdo sta. Tako bi rekla, da so ju opravi prinesli tu mimo, pa sta si mislila, ali bi ne stopila gospoda pozdravit in vprašat, če ima kako željo. Potokar da ni maral, ampak on, Seničkar ni odnehal. Farovž tam ni kaj prida, ampak notri je vse v rožah in tičih in vse pogrnjeno, celo po tleh. In gospod je čez vse čuden. Nič ni tako bel in rdeč, kakor so drugi gospodje; tudi bled ni tako, kakor je bil tisti Štrcin; ampak samo črn je, tudi v obraz, skoro kakor zamorec. In visok je in bolj suhe postave; ali čez pleča ga je za pravega korenjaka. Ko sta mu povedala, odkod sta, se je zasmel, rekel pa ni nič. Ampak v kuhinjo ju je peljal in so jima vsega nanosili. In da ju je gospod tudi vprašal, koliko je od njih do trga in do te ali one vasi. Kakor hitro pa je mati zaprašala, če so se Dolenjci že kaj spametovali, je hudo pogledal in ji je po nemško rekel, — misleč, da Seničkar ne bo razumel, — naj takih reči za božjo voljo ljudi ne izprašuje. In takoj je napeljal pogovor na druge stvari. In tako in sploh ne moreta nič gotovega in jasnega povedati, kak je in bo, ampak nekaj čudnega prav gotovo.

Malo je bilo, a dovolj, da so posebno ženske ugibale na vse strani. Nekega četrtka pa, sredi belega dne, se je pripeljala v vas kočija iz trga in zadaj je sedel duhovnik, črn v oči, lase in obraz, visok in tenak, možat in mogočen, čeprav najbrže še mlad. In v hipu so vedeli vsi, ki so ga videli, kdo mora biti. Pred kaplanijo so se konji ustavili, gospod je skočil iz kočije in je naglo odšel v hišo. »Novi župnik je, na ogled je prišel,« je šlo po vsi vasi.

Čez malo časa je prišel s kaplanom-upraviteljem ven, in sta odšla pred župnišče. Tam je kaplan z velikimi ključi odprl. Potem so ju videli na vrtu. Novi župnik je šel do roba strmine, kjer se je zemlja melila čez razpadajoči zid, in je tam zmajal z glavo — to so vsi videli. Nato sta se gospoda napravila v cerkev in sta pri tem morala skozi vas. Izza vseh vrat in vseh oken so skrivši

gledali ljudje in otroci. Nekateri veljavnejši možje so se postavili pred svoje hiše, češ, kaplan nas bo pokazal in gospod se bo ustavil in nas nagovori. No, samo odzdravil je na njih odkrivanje in je šel dalje, z bolj ostrim nego prijaznim obrazom.

Dve, tri ženske, najbolj pogumne in drzne, so hotele v cerkev, češ, tu je prostor za vse; ali gospod se je za vrati ustavil, je dal cerkovniku roko in mu je potem napravil znamenje, naj zapre.

Precej časa je trajalo, preden sta prišla gospoda s cerkovnikom skozi dolenja vrata iz cerkve; potem so šli počasi okrog in okrog nje in so se ob zidu nad pokopališčem dlje časa ustavili in gledali tja. Naenkrat se je župnik naglo obrnil, je pogledal na uro na stolpu in je istočasno potegnil svojo iz žepa. Bila je iz čistega zlata, da se je zasvetilo, ura, kakršne ljudje še niso videli. Tudi verižica je bila zlata in na njej je visel velik zlat križec. Ura na zvoniku pa je stala in je kazala poldne. Že prej je hodila, že leta in leta, vedno narobe, na čudne načine pa se je tri dni po odhodu gospoda Skočaja ustavila. Ob devetih dopoldne je bilo, in staremu cerkovniku se ni posrečilo več, nego da je spravil z lepa in z grda kazalce na dvanajsto, tam pa so ostali. Potujoč urar je potem izrekel, da je treba temeljitega popravila in nadomestitve raznih koles, ko je vse izhojeno. Tako je tudi ona čakala novega župnika. In on je zdaj pogledal dvakrat na svojo uro in dvakrat na cerkveno, in se je zasmel. Strniščanom pa je šlo čez srce zopet globoko osramočenje, kakor prej, ko je bil zmajal nad zidom pod vrtom.

Na poti nazaj v vas so si ljudje posebno dobro ogledali oni veliki križec na župnikovi verižici. Bog vé, kaj le pomeni? Gotovo ga je dobil od škofa ali celo od cesarja... Seničkar je nekoč nekaj čul, da dobivajo posebno imenitni pridigarji take križce. In beseda se je prijela...

Gospoda sta se vrnila v kaplanijo in sta ostala precej časa notri. Drugi in tretji občinski mož sta nekaj mislila, da bi stopili z županom tja in gospoda pozdravili; ali župan je rekel, da ne gre; češ, da bogve kaj imata gospoda in da je zdaj oni prišel le na ogled. V srcu pa je upal, da bo gospod sam prišel k njemu, preden se odpelje; in to bo bolj imenitno. Zakaj, da se misli kmalu odpeljati, se je videlo, ker je voz stal kar naprežen pred kaplanijo.

Ravno je prihitelo nekaj ljudi iz Središča in celo iz Dolenj, da bi ga videli, ko je prišel župnik iz kaplanije, stisnil kaplanu roko, sedel naglo na voz in se odpeljal.

Ljudje so ostali na svojih mestih kakor pribiti; potem so mnogi obkolili kaplana, ki je stal na stopnicah svoje hiše, in ga začeli izpraševati. No, mladi gospod je skomizgnil in se je nasmehnil.

»Saj ste ga videli,« je rekel. »Danes se mu je hudo mudilo. Ampak jutri tri tedne pride za stalno. Vi župan in še kar vas je občinskih mož tu, stopite najbolje kar zdaj k meni, da se že malo pomenimo zaradi sprejema.«

* * *

Gospa mama in kuharica sta se pripeljali že okrog devete ure; ljudje so gledali: ne samo mati, nego tudi kuharica je imela pravi gosposki klobuk na glavi. Kaka imenitnost pa je spet to?

Toda zdaj ni bilo več mnogo časa za ugibanje. Zakaj že je bila naznanjena župnikova kočija. Topiči so zapokali in zvonovi zaigrali vesel pozdrav. Pred vas so hiteli še zadnji ljudje in se razpostavili prav tako, kakor pri odhodu prejšnjega župnika. Tako je bilo, kakor da je od tega slovesa vse kar tam ostalo: šolska mladina, ljudje, nadučitelj z učiteljico, župan z možmi, vse je stalo na istem mestu. Samo ta razlika je bila: tudi dolenjski podžupan s svojimi pobočniki in dolenjsko ljudstvo je čakalo. Zakaj nova doba se je zdaj začejala; vsaj stara je skončala.

Kočija se je ustavila šele sredi vrste, tik pred kaplanom in prvimi osebnostmi. Zdaj je novi župnik vstal in stopil z voza kakor s trona pri velikih mašah: nikamor se ni oprijel, nič ni skočil. Pozdravil se je s kaplanom, nagnil glavo malo naprej in z očitno prijaznostjo, a brez nasmeha poslušal ono malo besed, ki mu jih je govoril nadučitelj; segel mu v roko, se priklonil gospodični in ji tudi podal desnico, pokimal proti županu in možem, ki mu jih je že kaplan predstavljal ter se nato obrnil po cesti proti vasi. Ni bilo dvoma: ta stvar je bila zdaj končana in želel je naprej. In vendar vsi so morali za njim.

Kaplan, nadučitelj in učiteljica na obeh straneh so stopali počasi in skoro svečano do ondod, kjer se je cepila cesta proti cerkvi, in po ti cesti navzdol. Vse ljudstvo za njimi. Neprestano so pokali topiči in žlobodravo so drobili železni jeziki zvonov. Toda ko so ti zagledali prihajati bliže in bliže svojega novega gospodarja, so se počasi zamajali, so vzeli tolkače ljudem iz rok in sami s svojimi naravnimi glasovi so zapeli, resno in veličastno. In kakor da jim je hvaležno za to razumevanje, se je počasi obrnilo nanje župnikovo veliko, črno oko.

Cerkev je bila v hipu polna. In vse je nemo strmelo v župnika, ki je z umerjenimi koraki stopil

(Dunaj, bivši dvorni muzej.)

Giorgione: T. zv. „trije zvezdogledi“.

iz zakristije. In komaj so se upali dihati, ko se je pred oltarjem obrnil, šel počasi s pogledom čez nje in z jasnim, čeprav čudno zamolklim glasom izpregovoril:

»Mir vam bodi!«

In čudne so bile besede, ki jih je izrekel potem. Ne kakor so bili vajeni doslej, da razumeš vsako, drugo za drugo. Nego kakor da je govoril nekdo iz daljave, da skoro že ne čuješ posameznosti, a vendar veš, kaj pripoveduje.

In to so vsi slišali, da ni bilo nič prošnje v teh besedah in nič priporočila. Nego napoved in zapoved, kako bo odslej znanaprej. Bo pa tako: Nič več nespametnih preprirov in sporov zaradi smešnih stvari, vsakemu smešnih razen prepiračem samim, ki se jim že vse smeje zunaj po svetu. Svet da je namreč tak: kjer vidi, da se gode ali izbojujejo pametne stvari, sodi, obsoja, a smeje se ne; če se pa smeje, je znamenje, da so res smešne. Tako se veliki ljudje smejejo otrokom, naj ti že modrujejo ali se kregajo. Ljudje zunaj po svetu pa imajo ljudi izven sveta živeče, živeče stran od velikih cest in

železnic, trgov in mest, za nekaj takega, za kar veliki ljudje otroke. In več ali manj tudi po pravici. A kateri oče ne bo svojim otrokom branil, da bi na svojo škodo delali tujim gledalcem in poslušalcem kratke čase? Saj mora biti njega samega sram, ko je njih oče. Ni treba, da bi mu jih svet hvalil, in lahko tudi, da res ni za kaj; ali od tega do onega je veliko korakov. In tako da sklepa svoj prvi pozdrav, kakor ga je začel, s pozdravom Gospodovim: »Mir vam bodi!«

Potem je šel pod oltar in je molil. In s skoro plahim glasom so ljudje molili za njim. Zakaj to so čutili: tudi ta je bil iz sveta in njegove oči so se pravkar upirale nanje s pogledom, kakor jih je baje gledal od tam zunaj svet. Osramočeni so bili, — osramočeni pred seboj in drug pred drugim, da si skoro niso upali pogledati v oči... Samo stari Koren je rekel potem kakor v zadregi in od daleč: »Ta zna pa pod kožo ščipati in klati.« ... Ali kakor so to vsi čutili, jih je bilo celo sram, da bi o tem govorili... (Dalje.)

Kralj Asram.

France Bevk.

»Vedi, o Asram, kralj naše nebeško lepe dežele, luč naše ljubezni, da sem tudi jaz kralj, čeprav si komaj upam pred tvoje obličje. Modrost je moje kraljestvo, misli so moja dragocenost. Dovôli, da se ti ne približam ko berač, ampak kakor kralj kralju, in ti darujem dragocenost svojih misli.«

Asram, bogati kralj bogate dežele, je sedel na mehki preprogi, maziljen z najdražjimi dišavami. Jutra in je pušil iz dragocenega čibuka. Ves dvor je zatrepetal, ko je zaslišal besede ponižnega hlapca. Zamorka je povabila pahljačo, ki je pahljala z njo obraz svojega gospoda, zročega mrzlo ko led in srepro ko sulica.

»Tvoj služabnik Duban se je drznil spregovoriti te besede. Blagor mu, ki govori po svojih mislih in svojem srcu in se ne boji smrti. Stokrat bolj blagor tistemu, ki je po svoji plemenitosti močnejši ko besede, katere govori kraljestvo; ta je najpravičnejši pred Alahom...«

Asram ni umaknil ostrega pogleda. V obrvih se je zganila skrivna misel in izginila.

Duban pa je pal na obraz in zatulil, ko da je

ranjen. Z desnico je segel za pas, izvlekel nož in ga podal Asramu.

»Prebodi me, o Asram! Bodi usmiljen!«

Asram ni iztegnil roke po nožu, ki je pal na preprogo.

»O Asram, luč mojega življenja! Ti, ki nisi mogel gledati sramote dežele Adšam, ki se nisi bal dvoglavega tirana in si ga premagal. Vsi te častimo! Pesek naše zemlje te časti, konji tebi v čast rezgečejo, naše žene mislijo samo nate, morje tebi šumi...«

Premagal si silo ognjišča, žeje in vetra in si se okitil s krvjo, naše mesto si okrasil z glavami Adšamov. Ni te zadržala reka Itis, ne bele gore, ki nimajo ne vode ne trav. Vzel si od zlata in dragih kamenov, oblačil in vsega. Pod solncem ti ni enakega!

V deželi Adšam je osvobojeno ljudstvo plesalo pred teboj:

»Hvala ti, Asram! Rešil nas si grdega kralja, sunil nasilnikovo nogo z našega tilnika. Solnce naj ti sije, dež naj te blagoslavlja! Rešitelj! Rešitelj!«

Duban je utihnil. Asram mu je namignil, naj vstane. Vstal je in Asram je dejal:

»Govóri, Duban! Govóri, da mi raztajaš srce. Moja roka je pijana od meča...«

»O Asram, Asram! Govoril bom ko kralj kralju, dal ti bom svoje dragocenosti. Ljudstvo, ki te je hvalilo z bobni in rogovi in ti pelo, misli danes z grozo nate. Tudi tem si vzel oblačila. Glave, nasajene na kole obzidja, so tudi izmed mož in mladeničev osvobojenih, o Asram. Nisi uničil groze, povečal si jo.

Ali je vredno iti v boj zato? Ali je vredno zato krvaveti?

Gaji bi večno cveteli, da bi jih meč ne posekal nikdar.

Ljudstvo Adšama, osvobojeno izpod dvoglavega, štiriokega kralja, nanovo usužnjeno in osramočeno od tebe, Asram, ti sporoča to-le bajko:

V daljni deželi Fars je živel najsrečnejši in najbogatejši izmed kraljev, ki mu je bilo ime Sindibad. Njegova slava je bila tolika, da so še v sanjah šepetali njegovo ime. Častili so ga po božje. Neizmerne so tvoje dragocenosti, o Asram, dragocenosti Sindibadove so bile neizmernejše. V zlatu in škrlatu se je kopal. Kadilo se je dvigalo pred njim. Najdražje jedi so mu donašali, najlepše ženske so mu stregle. Njegovi vrtovi so bili raj, njegove palače bajka. Na rokah so ga nosili, vsi rodovi so se mu klanjali, od Jutra do Večera.

Imel pa je kralj Sindibad sužnjo, hčer premaganege kralja Adšiba, ki ji je bilo ime Nahar. Bila pa je Nahar silno lepa. Njena polt ko srebro lune, njeni lasje ko črni oblaki, nje oči ko jezero.

Sindibad je bil v svoji neskončni slavi in v svojem neizmernem bogastvu nesrečen v dno duše. Noč in dan je mislil na lepo Nahar.

Daroval ji je najlepših tančic, zlata in dišav ter sužnjic, ki so ji stregle. Odkazal ji je najlepše sobane, najkrasnejši deli vrta so bili njeni. Če bi rekla, naj ji dá pol kraljestva, dal bi ji bil pol kraljestva.

Nahar pa ni vzela ničesar. Ni pogledala svojega gospoda in ni izpregovorila besedice. V žalosti je razpletla lase čez svoj obraz.

Ponižal se je Sindibad do sužnje in ji je dejal: »Ljubi me, o Nahar!«

Nahar pa je rekla: »Sovražim te. Onečastil si naš rod. Zaprl si mene in očeta. Sovražim te!«

Sindibad se je nagnil do nje: »Karkoli hočeš, ti dam; ljubi me!«

Ona pa je rekla: »Sovražim te. Če mi daš kraljestvo, a ne daš svobode: nisi dal ničesar. Nate naj padejo naše solze in naša kri!«

Sindibad je postal zelen od jeze, stisnil je pesti in siknil skozi zobe v veliki strasti: »Moja si! Vzajem te, kadar se mi poljubi. Zaprem te v zemljo brez jedi, da te snedo črvi!...«

Nahar ga je pogledala: »Trikrat bolj te zdaj sovražim!«

Sindibad jo je ljubil in ni izpolnil grožnje. Njega očeta je izpustil in ga obdaril po kraljevsko. Nahar je ostala temna. Izpustil je še vse može njegovega rodu in vso živino, pol uropanega blaga jim je dal na pot.

Vprašal jo je: »Ali me sovražiš, Nahar?«

»Sovražim te, ker te sovraži moj oče. Njegovi lasje sivijo, v starosti ga je napolnila žalost za menoj.«

Sindibad je videl, da je vse zaman. Položil je roko nanjo in jo vzel po svoji volji. Bil pa je razljučen v svojem srcu, ker mu je ležala v naročju kakor mrtva. Kadarkoli je na vprašanje dvignila pogled, je znala en sam odgovor: »Sovražim te!«

Sindibad ji je dal vse časti, kakor jih ni imela nobena izmed ženâ. Slovela je v dobroti, v lepoti in modrosti daleč naokrog. Peli so o nji, primerjali jo solncu in blagodejnemu dežju in blagemu vetru.

— O Sindibad, blagor, ki ti sladi življenje Nahar, ki je luč med ženami tvojega ljudstva.

— Blagor kralju, ki ga boža tako lepa roka, ki ga zro najkrasnejše oči... Blagor...

Tako so peli pevci pred njegovimi dvori, hoteč se prikupiti kralju.

Sindibad pa je mislil, da je umrlo sovraštvo med njim in Nahar. Plaval je v veselju. Dal je pripraviti veliko veselico in pojedino.

V srcu sužnje Nahar pa je tlela iskra, ki ni ugasnila, večnoživa iskra. Čakala je dneva, da se maščuje. In ta dan je prišel.

Na kraljevo željo so se dvignili vsi rodovi in prihiteli v mesto, da se naužijejo radosti. Govorili so, da bo teklo najboljšo vino v potokih in bo dala prelepa Nahar vsakemu lepo besedo in goreč pogled.

Tudi svojemu rodu je naročila Nahar, naj pridejo najvrednejši izmed sinov in naj priženó živino in prineso mehove z vinom, a naj vina ne pijó. Razumeli so Nahar in so prišli.

Premajhne so bile palače in premajhni so bili vrtovi. Pečeno meso je dišalo, vino se je zlivalo po tleh, dišave so gorele v visokih žarnah. Pevci so peli pesmi, vse na slavo kralju in lepi sužnjici Nahar, ki je bila oblečena v najlepša oblačila, pomaziljena z najdragocenejšimi mazili, lepa ko roža Jutrova. Vsak hip je nalila kralju kupico, ki je od sreče pil. Dvignila se je, zamahnila z roko in dejala:

„Pijte, sinovi! To vino vam nalivam jaz. Danes ljubim vas vse!“

„Lepa Nahar naj živi!“ so vzklikali od veselja in pili. Šum se je razlegal v puščavo, kjer so lajali splašeni šakali.

Le sinovi iz rodu sužnjice Nahar niso pili. Vprašali so jih, čemu ne odvežejo mehov in se ne veselijo ž njimi, ko je hči njih rodu prva v kraljestvu.

Ti pa so dejali, da je vino premočno in da čakajo do večera, ko odvežejo mehove in nalijejo vrče.

Približala se je noč in bili so pijani. Prižgali so baklje in zakurili ognje. Hripave pesmi so do nele v noč. Zahtevali so žensk in močnejšega vina.

Tudi Sindibad je bil pijan in je zrl z vodenimi očmi v Nahar, ki se je bila vina le parkrat dotaknila z ustnicami, in je dejal:

„Daj mi svoje telo, o Nahar!“

Nahar pa je rekla z zasmehom: „Daj mi telo, Sindibad! Danes te ljubim jaz, danes govorim jaz! Daj mi telo, svoje mrzlo telo, z rdečo rano v životu...“

Sindibad in vsi, ki so bili pijani, niso razumeli besed. Nahar pa je zavpila: „Kje ste, sinovi mojega očeta? Razvežite mehove, da vidimo, kakšnega vina ste prinesli!“

Sindibadu pa je rekla: „Mojo kri si pil, moja čast si blatil. Moj oče se je v bridkosti postaral. Sovraštvo v mojem in njegovem srcu ni poseblo, koprnenje po svobodi ni skopnelo. Kraljestvo je pijano. Nihče ne more držati meča! Tvoje telo hočem, o Sindibad, mrtvo, polno ran! Ali me ljubiš, o Sindibad?“

Sindibad je odprl oči in hotel zakričati. Zgrabil je za bodalo, pa mu je omahnila roka. „Kača!“ je hotel sikniti, pa se mu je jezik zapletel. Pot mu je stopil na čelo. Vrgel se je pred Nahar.

Nahar pa se je krohotala: „Sinovi mojega očeta, ali ste razvezali mehove? Napijte se! Izročite mi telo Sindibadovo!“

To je dejala in slekla kraljeva oblačila in oblekla svoja.

Sinovi njenega očeta in njenega rodu pa so razvezali mehove in potegnili iz njih kopja in meče... Krik je prepregel nebo in noč, kri se je pomešala z vinom...

Ko je ležalo mrtvo truplo Sindibadovo pred lepo Nahar, je dejala:

„Ne sovražim te več, o Sindibad!“ —

Vedi, o Asram, to je povest, ki jo izročča tvojemu srcu rod Adšama po Dubanu, modrecu.«

Ko je Duban prenehal, je zrl Asram temno in molčal. Modrec pa je povzel besedo:

»V prilikah sporoča ljudstvo Adšama težo svojega srca, da ne pade nate sila večnožive iskre. Zvezde padajo, usuznjeni rodovi ne padajo. Vsak dan enkrat je zopet poldan in pride solnce. Stori, da ne boš velik po svoji moči, ampak po plemenitosti in modrosti. Modrost pa ljubi mir in ljubezen, o Asram.

Tvoj suženj je govoril, o kralj. Sodi ga po svoji milosti, usmrti ga po svoji razsodnosti!«

Dejal pa je Asram: »Vstani, Duban! Sedi in kraljuj z menoj! Vzemi od ljudi in blaga dežele Adšam, karkoli hočeš in stori po modrosti.«

Dvor je zavriskal, mesto je zvedelo v hipu, sli so šli po deželi: »Blagor! Modrec nam vlada!«

Duban pa je pel, poljubovaje prah Asramovih nog:

»Nova doba je nastopila, ne krvi, ampak cvetja. Vriskajte, ki ste ostali živi!

Najmočnejši kralj si! Tvoja velikost se ne meri od Vzhoda do Zapada, ampak v globino src.

Najbolj blagor tistemu, ki ga časte in hvalijo usta premagancev, o Asram!«

Zapuščena.

V kamrico mojo je mrežica pala,
mrežica, ki jo Marija je stkala,
ko je zibala sinčka Jezusa.

Po rožicah bledih tajnost hodi,
v srčecu mojem skrivnost blodi,
skrivnost Marije in Jezusa.

Prinesel je kapljice krvi šumeče
dih južnega vetra v naglje rdeče —
moje srce je žalostno!

Moje ubogo telo skrivnosti nosi,
moje ubogo srce milosti prosi,
moje srce prežalostno! . . .

France Bevk.

Dante Alighieri: La Divina Commedia.

Prevel in razložil J. D.

Drugi del: Vice.

Spev XXV.

S koncem prejšnjega speva smo zapustili šesti krog Vic, muke nezmernežev v jedi in pijači; zdaj se bližamo sedmemu, poslednjemu krogu. Kakor že šestkrat, moramo tudi zdaj po ozki, strmi stolbi, če hočemo v naslednji krog. Vstopimo torej v ta ozki prelaz in nastopimo to vzpenjanje z našimi tremi pesniki, Vergilijem, Stacijem in Dan-tejem!

Najprej izvemo, da moramo hiteti, ker je na gori očišče-vanja, t. j. v Vicah, ura že približno dve popoldne. (Dante po srednjeveškem učenem načinu to tako pove: Solnce je že prepustilo ozvezdju Bika poludnevnik; na nasprotni poluti, kjer je zdaj noč, je polnoč minila in ozvezdje Škorpiona gre skozi meridijan.) Do večera so torej samo še štiri ure.

Tisto lezbo po stolbi, ko ni do prihoda v novi krog ničesar videti, porabi Dante — kakor tudi že opetovano — v ta namen, da se znebi nekega težkega dvoma: v šestem krogu je namreč videl spokornike, vse shirane, bila jih je sama kost in koža; in zdaj vpraša svojega Vergila: »Kakó je v Vicah možno tako hiranje, ko vendar duhovi nimajo več nagona po jedi?« Vergil mu odgovori: »Spomni se staro-grškega bajeslovja; tam čitaš: Ko se je rodil Meleager, so Rojenice prišle in dele poleno (trsko, čelešnik) na ogenj, rekoč: »O dete, kadar bo to poleno zgorelo, bo tudi tvoje življenje ugasnilo.« Mati je slišala besede in je hitro vzela goreče poleno iz ognja in ga vteknila v pepel. Meleager je odrastel v mladeniča. Na slovečem lovu (kaledonskega mer-jasca) pa je ubil dva ujca svoja. Mati je tedaj razžaljena potegnila poleno iz pepela in ga dela na ogenj. Obenem z dogorevajočim polenom je hiralo življenje Meleagrovo. Torej ne vsled posta, ampak vsled neke skrivnostne zveze z onim polenom je izhiral Meleager. Tega se spomni, o sinko! In pa ogledala, ki kaže slike, katere niso njegova last. Ker pa gre za nauk krščanske vere, naj ti ta skrivnostni pojav razloži Stacij!« (Vv. 1—30.)

In Stacij prične razlago: »Znano ti je, da se po nauku starodavnih zdravnikov naša jed trikrat prebavi: najprej v želodcu, kjer se vse odvišno izloči; potem v jetrih, kjer se hrana pretvori v kri; slednjič v srcu, kjer kri dobi tvorbo silo, da gradi in redi razne telesne ude. V srcu je glavni sedež telesne toplote in vseh telesnih sil. Srcé goni kri po žilah in tem potem dobivajo telesni udje svojo hrano in rejo. No, vsa kri pa se ne porabi za gradnjo in rejo telesnih udov. Kakor varčna gospodinja nepoužito jed po obedu shrani, tako se shrani nekaj krvi, najboljše, v svrhu ploditve. Ta kri dobi v srcu moč, da zgradi novemu bitju vse ude, ne samo enega. Prišedši iz src (moškega in ženskega), »popolnosti kraja«, se ob zaploditvi združi oboja kri, oblikujoča moška in obliko vzprejemajoča ženska. V tistem hipu prevzame oblikujoča (torej: moška) sila vlogo duše v novonastalem plodu, in sicer najprej vlogo rastlinske duše (anima vegetativa), samó s tem razločkom, da je prava rastlinska duša »že pot dovršila«, dočim rastlinska duša v človekovi metamorfozi še gre, t. j. se spremeni v višjo, t. j.

čutečo (senzitivno). A kako iz te nastane človeška duša? Ob tem vprašanju se je celo modremu Aristotelu primerilo, da se je zmotil, učeč, da je um, ker nima nobenega telesnega organa, od telesa popolnoma nezavisen. Resnica pa je ta, da človeška duša sicer ne nastane vsled volje roditeljev, ampak jo neposredno ustvari Bog, vendar pa ne pride kakor nekaj tujega v zametek, temveč vzame vase (»usrka«) vegetativno in senzitivno dušo, ima obe v sebi in je ena, nedeljena substanca. Potemtakem je samo ena duša v človeku. (Zmotno je učil Platon, da so tri; zmotno uči Aristoteles, da »spoznavajoči um«, intellectus agens, samostalno živi, neodvisen od materije.) Kadar človek umrje (»kadar Sojenici prediva zmanjka«), se duša sicer loči od telesa, vzame s seboj vse svoje sile in lastnosti, božje (t. j. po katerih je Bogu podobna: razum in svobodno voljo) in zemske; te seveda ji onemé, t. j. ji ostanejo samo »in potentia«, um in volja (in spomin) pa se še izpopolnijo. — Ločivši se od telesa dospe duša iz lastne moči na eno obeh obali, ali k podzemski reki Aheronu, da pojde v pekel, ali pa k ustju Tibere, da jo angel-brodnik prepelje pod goro očiščevanja (Vic).

In kakó pride v Vicah do navideznega telesa? Duša ohrani — tudi po smrti — tisto oblikujočo moč, vis formativa, ki je z njo v življenju telo oblikovala, samó da zdaj oblikuje vzduh, ki jo obdaja (takó dobi oblak od solčnih žarkov svoj posebni videz!). Nekakšno laži-telo nastane, ki dušo spremlja povsod, kakor gre plamen za žerjavico. To laži-telo je vidno, posreduje sluh, vid... in tudi občutek glada, stradanja.« (Vv. 31—108.)

Takó Stacij. (Teorija o izvoru človeške duše je vsa Akvinskega; laži-telo je Dantejeva pesniška tvorba, ker za pesnitev potrebna.)

Medtem so dospeli do vrha stolbe; pred nami je sedmi in zadnji krog. Strašen pogled! Iz stene kroga švigajo plameni preko ceste; iz tal pa piha silen piš, ki plamene nazaj upogiblje k steni, takó da je ob robu nekaj proste poti. V plamenih begajo duhovi, pojoč staro cerkveno pesem Summae Deus clementiae, ki prosimo v njej za čistost srca in varstvo pred nečisto slo. (Vv. 109—126.)

Takoj čujemo tudi dva zgleda: kot vzor čistosti in devištva proslavljajo duhovi Marijo, kličeč besede: »Moža ne poznam« (torej tudi tu, kakor vedno, Marija na prvem mestu); kot svarilen zgled pa ime vile (nimfe) Helike, v nesrečo pahnjene po Jupitru, kaznovane po deviški Diani.

Smo torej v krogu, kjer se kaznuje z ognjem sladostra-stje.

Čas silil je na pot; na nebosklonu
je Solnce namreč bilo prepustilo
poldnevnik Biku, Noč ga Škorpionu.

- 4 Zató kot mož, ki, naj bi se javilo
karkoli, nič ne odvrne ga od hoje,
če nujnosti ga zbada osten s silo,
- 7 takó v prelaz stopilo je nas troje:
vsak drug za drugim pot u stolbo trè si,
ker ozkost ne pusti se peti v dvoje.

- 10 In kakor štorcljica, letét želé si,
perot privzdigne, vendar, ne še smela
ostavit gnezdo, zopet jo povesi:
- 13 ták v meni se tedaj je želja vnela,
da vprašal nekaj bi; že htel odpreti
sem usta — pa je želja oneméla.
- 16 No blagi otec moj, dasi hiteti
je trebalo, me ták je nagovoril:
»Le spróži lok, do skrajnosti napetil!«
- 19 Zaupljivo sem usta zdaj otvoril
in djal: »Kak hirati tu more grešnik,
ki Bog mu je jedí nagon zamoril?«
- 22 »Meleágra pomni: ugašal je čelešnik,
s tem njemu je življenje ugašalo.
To pomni, pa ne bo ti trd olešnik.
- 25 Al v mislih vstopi se pred ogledalo:
geni, v njem koj se zgane tvoja slika!
To pomni, pa se vse bo razvozlalo.
- 28 A da umiriš se, kar te izvedet mika —
glej Stacija! Koj željo mu razkrijem,
da ranam tvojim naj bo za zdravnika.«
- 31 »Če vpričo tebe temu naj razvijem,
kar v Bogu zrem,« — de Stacij — »oprostí mi!
Saj možno ni, da prošnjo ti odbijem.«
- 34 In meni de: »Premisli prav in primi
besede moje; bodo ti svetile,
da raztolmačiš svoj ‚k a k ó‘ si ž njimi.
- 37 Krvi kar čiste v žejne ne gre žile,
se shrani, kot po jedi bi jestivo
u shrambi roke varčne prihranile,
- 40 in v srcu prejme tvorno silo živo,
da stvori ude novemu zarodi;
kar druge je krvi, je žil gradivo.
- 43 Še izčiščena pronica — kam? To sodi
zamóčtati; odtod kapljóč prehaja
na tujo kri u stvarnice posodi.
- 46 Tu druží kri obojna se in spaja,
ta, da sprejema, druga oblikuje,
iz src izžeta, popolnósti kraja.
- 49 Pa komaj tja dospeje, že deluje:
ko plod, tvarino svojo, je zgostila,
z življenja ga počelom obdaruje.
- 52 Že duša s tem je v plodu tvorna sila,
rastlinski slična; v tem le je razlika:
enà še gre, pot druga je zvršila.
- 55 Kot gliva v morju plod se že premika,
že čuti; tvorna sila gre, zgradila
da bi ude zmožnostim, ki jim je klika.
- 58 Ták, sinko moj, razvija se ta sila,
iz srca vroč roditelja, priroda
kjer udom vsem je klice zasadila.
- 61 Iz živega tegà kàk človek ploda
nastane, še ne veš; no, modrijana
je večjega zavedla v tem zabloda,
- 64 učečega, da nista v eno vbrana
človeška duša in um spoznavajoči,
ker um — pre — nima svojega organa.
- 67 Zdaj sluh odprì resnici, k tebi spoči,
in znaj: bržko zametku se razvije
ustroj možganov, Vsepregibajoči
- 70 se k njemu skloni, tolike umetnije
vesel prirodne, ter dihnivši ustvari
s tem novega duhá, ki moč mu vlije;
- 73 duh, tvornega kar najde v ploda tvari,
usrka vase, v dušo eno edino,
ki žije, čuti, v sebi kolobari.
- 76 Da čudil se boš manj, kar dem, toplino
glej solnčno: ko se s sokom, ki preлива
se v trti, je spojila, imaš — vino.
- 79 Ko Sojenici zmanjka pa prediva,
se duša iztrga mesu in v kali nese
s seboj, kar zemskih, božjih sil v njej biva.
- 82 Vse druge sile onemé, zgubé se;
spomina pa, razuma, volje sila,
té v delavnost tem jačjo poostre se.
- 85 Ko brez ovir, s svojó močjo prhníla
prečudno je na eno obeh obali,
izvé šele, kod bo vnaprej hodila.
- 88 In bržko tam so kraj ji odkazali,
iz tvorne sile zažaré duševne
žarki, ki prej v telesu so sijali.
- 91 In kot se zrak, oblake če deževne
zadeva solnčna luč, ves zaleskeče
u raznih barvah mavre pestrosevne,
- 94 ták zrak — krog duše tam — se v lik obleče
prav tisti, ki — utisnjen — nanj prehaja
od duše, v tistem kraju se mudeče.
- 97 In kakor gre plamén u kraj iz kraja
za ognjem, kamor ta svoj prostor menja,
ták gre za duhom lik, ki ga obdaja.
- 100 Ker v zraku tenkem duh se javlja, tenja
se zove zbog tegà; vzduh mu pomore
do vseh čutil, do samega vidénja.
- 103 Zrak omogoča tenjam, da govôre,
odtod vsak vzdih jim, smeh in jok izvira,
ki slišal si na poti ga prek gôre.
- 106 Kakor vsled čustev se al želj nemira
spreminja duh, ták tenje lik se menja.
Glej vzrok čudenja ti: ták tu se hira.« —
- 109 V tem v zadnjega prišli smo krog trpljenja,
kot vse doslej, na desno napoténi;
a vstrašili smo novega se zrenja:

- 112 iz stene švigajo ko blisk plameni,
iz kroga dna pa veter piha jezno,
ki jih, da krči pot, zavrača k steni.
- 115 Zato po prostem robu prav oprezno
smo drug za drugim šli stezò gosjaka:
tu ogenj, tam grozilo mi je brezno.
- 118 In bila je beseda vodje taka:
»Imej oči le-tu na uzdi strogi;
usodna bila majhna bi napaka.«
- 121 »Summae Deus clementiae« v tem krogi
iz srede čul sem peti plameneče,
da pazno sem po kroga gledal progí;
- 124 in v ognju uzrl duhove sem hodeče;
in predse gledal sem in gledal vanje,
pogleda sem ter tja deleč strmeče.
- 127 Ko ta njihov bil slavospev končan je,
je: »Ne poznam možá« družbà zavpila
in tiho spet pričela prepevanje.
- 130 Končavši še zavpili so: »Spodila
iz šume je Diana Helik-vilo,
ker Venere bilà je strup užila.«
- 133 In spet zapeli so; nato slavilo
njih vzklikanje možé je vse in žêne,
kar zákona jih čistost ohranilo;
- 136 s tem poslom so te duše zaposlène
ves čas, dokler jih ogenj žge; s to hrano,
s to nego v tej bolezní oskrbljène
- 139 zdraviti zadnjo morajo še rano.

Zadnji upornik.

Povest iz leta 1738. — Ivan Pregelj.

XI.

V noči med Firminom škofom in Serafinom spoznovalcem, peto noč po odhodu župnika Štefana v Čedad, je opolnoči nenadoma in skrivnostno nekdo potrkal na vrata mitničarjeve hiše na Kneži. Mitničar Zucco se je bil pred eno uro vrnil od Tagliata, s katerim se je bil v pijanosti sprl, in je ležal v temi na klopi za mizo, oblečen, nemaren, gmočen. Zunaj je trkalo vztrajno.

»Mir daj!« je zarenčal Zucco.

»Gospod Zucco, odprite!« je prosilo zunaj.

Mitničar se je dramil in poizkušal vstati. Golcalo se mu je, z nogo je zadel ob mizo in zaklel. Potem je stal in vprašal:

»Kdo si?«

»Tinica,« je zašepetalo zunaj.

Mitničar je neokretno odprl vrata, ki so posastno zahreščala v mrak. Tagliatova dekla je smuknila s ceste v mokrotno vežo. Samo rahel dih nečesa sladkega je blažil to smrdljivo vežo, prepojeno animaličnih duhov zanikarnega pijanca: še neugasli vonj belih rož, ki jih je prinesel kdovekdo v to vežo in jih potisnil v vodo, ki se je nabirala v zamašenem lijaku. Hipoma, instinktivno jih je otipala Tinica v temi in poglobila vanje svoj obraz in so se razsule: zadnji spomin skrivne, ukradene sreče, ki sta jo bila vžila v teh prostorih župnikova Lucija in njen ljubček Kamilo...

»Diabolo,« je mrmral Zucco. »K meni si prišla v vas? Hahaha!«

»Gospod Zucco,« je soplà Tinica burno. »Prišla sem Vas svarit. Tagliat Vas zalezuje. Vse je poizvedel, koliko ste prejeli mitnine v enem letu.«

»Hudič!« je vzkipeł mitničar.

»Jutri Vas pojde tožit v Tolmin.«

»Nož dobi v trebuh!«

Dekle je položilo mitničarju roko na rame.

»Gospod Zucco, Tagliat je sam tat. Knežanskega fajmoštra je oropal in tudi Vas.«

»Mene? Kdaj? Sanjaš!«

»Takrat, ko ste obdolžili klateža —«

Mitničar se je zakrohotal:

»Nož v trebuh!«

Tinica je stisnila mitničarju nekako knjigo v roko.

»Denar?« se je začudil mitničar.

»Svete bukve, ki jih je Tagliat vzel knežanskemu. V postelji sem jih našla skrite.«

»Pa čemu meni?« se je čudil Zucco.

Skoro veselo je odvrnila:

»Ali ste tako pijani, da ne veste? Ž njimi se vendar lahko maščujete Tagliatu. Jutri, ko pojde v Tolmin...«

»Hudič,« se je zasmeljal Zucco. »Ti si pametna! To je boljše kakor nož v trebuh. Benissimo, cara, benissimo.«

»Prehitite ga, preden on Vas zatoži,« je učila ona.

Mitničar je mrmraje segel v žep in otipal edin zlat novc in je menil:

»En cekin imam. Pa si ga zaslužila, Tinica!«

»Ne vzamem,« se je branila in odmaknila k vratom.

»Kako ne vzameš, prav ti bo, negodni. In če ti nočeš, naj bo moj dar otroku, ki ga nosiš —«

»Ne vzamem!« je ponovila in šepetnila burno: »Maščujte se.« In še tiše je dodala:

»In mene!«

Mitničar je ostal sam. V temi si je umil obraz in se začel preoblačiti praznično in je mrmral:

»Gnoj gnusni! Boš mene tožit hodil? Le daj! Preden boš eno zinil o meni, boš smradil tolminski berlin!« —

Tinica se je vrnila nemotena v Tagliatovo hišo in stopila oprezno v temno kuhinjo. Takrat jo je pograbilo dvoje trdih rok in nekako zlosten glas je sikal:

»Voglariš, dekle, voglariš!«

Tinica je spoznala Tagliatov glas in je uporno molčala. On ji je počel viti levo roko. Vprašal je:

»Kje si bila?«

»Ne veš?« je zategnil in ji vil roko. Zakričala je od bolečine.

»Ne izpustim te, govôri!«

Škrtala je z zobmi od bolečine. Napela je vse sile, da bi se mu izvila. Hripavo se je smejal.

»Ne boš ušla, Tagliatu.«

Zlomljena je zdrknila na kolena in zaječala:

»Pusti me! Ljubčka imam. Pri njem sem bila.«

On je izpustil in se zakrohotal. V žerjavici je vnel tresko in jo zataknil v verigo, ki je visela izpod dimnika nad ognjišče:

»Tako, tako! Nezvesta si! Pa tvoj ljubček mora biti lep fant, da te mara, pa táko. Ali si mene že tako sita?«

Z ironskim nasmehom se ji je bližal in grabil gnusno po njej.

»Preč,« je vzkliknila, »noben kozel ne smrdi tako!«

Strašno mu je blisnilo v obrazu. Po kačje okreten je dvignil roko in ji udaril v obraz. Ona je iztegnila roko kakor v obrambo in ga opraskala po licu. Zaklel je in jo začel suvati v lice, v obraz, v telo. Ječeč se je zgrudila . . .

* * *

Še pred dnem je obuzdal Tagliat svojo mulo in odjezdil proti Tolminu. Sredi pota med Ljubinjem in Poljubinjem je došel mitničarja. V somraku prvega dne ga je spoznal in mislil:

»Tinica, lagala si! Svarit si šla mitničarja in ne zabavat ljubčka. Tudi to laž mí boš plačala.«

Mitničar se je ozrl. Smeje in vljudno je pozdravil Tagliat:

»Tako zgodnji, signor Zucco! Kakor jaz! Pa vendar ne po istem opravku? V Tolmin?«

»V Tolmin!«

»Jaz tudi, jaz tudi! K oblasti? He, signor amico?«

»Grem snubit!«

»Zares? Diabolo! V Vaših letih? Kolika podjetnost! Sicer prijetna pot! Moja je bolj zoperna. Plačevat grem najemnino, tristošestinosedeset lir za pol leta. Kaj, težek denar?«

Začel je poganjati mulo in menil:

»Moje ga rajnega očeta god je danes. Rad bi bil pri maši. Zato sem zgoden. Vam se ne mudi tako.«

»Nič se ne mudi!« je odvrnil nestrpno mitničar in je v sebi premišljal, ali ne bi bilo boljše, da bi vendar kar takoj skočil k Tagliatu in mu potisnil nož v trebuh.

»Ne maram motiti,« se je rogal Tagliat. »Le skrbno premislite, kako boste postavili snubilne besede, signor amico. Svetujem Vam, da omenite zlasti svoje zlato srce, ki je zvesto in gori z neugasljivim plamenom. Tudi ne pozabite povedati, da Vam ni za denar in da ste najbolj skromen in trezen —«

»Le sam ohrani zase svojo modrost,« je pošla mitničarju potrpežljivost.

»Poslušajte, prijatelj! Želim Vam uspeha. Če bi čas imel, spremil bi Vas, priporočil.«

»Smrad!« je pljunil Zucco.

Molče je pognal Tagliat in je mrmral:

»Tako! Zdaj za trdno vem, da ga je Tinica svarila.«

Obraz se mu je divje spačil. Ali zato, ker ga niso mogle ženske radi duha, ki je udarjal iz njega, ali radi Tinice, ki ga je izdala, ali radi sebe, ki ji je bil pijan zaupal svoje namere s Zuccom? —

Zucco je prišel v Tolmin in se zglašil pri grofovem sodniku. Zdelo se je, da so v Tolminu čakali nanj. Dva biriča sta se dvignila koj ob vratih in se hitro spogledala. Zucco jima je stopil zaupno naproti in rekel:

»Saj vem, da čakata name. Tagliat me je zatožil. Peljita me k sodniku in bosta koj videla, komu je pripravljena luknja.«

Morda sta prikimala, morda se mu je samo zdelo. Za korak pred njima je stopal skozi vežo, čez umazano dvorišče proti trhljivim stopnicam v ozadju dvorišča. Takrat sta mu položila z desne in leve roki na rame in se je ozrl in obstal. Z rahlim sunkom je odletel skozi nizka vrata v tesno in mračno pritlično sobo. Za njim je zarožljajal zapah.

»Svojat nevljudna!« se je razjezil in začel mežikati v mraku. Nato je šel k omreženemu oknu. Mehka, ilovnata tla so udušila njegovo stopinjo.

Skozi okno je videl del dvorišča. Od desne proti levi je slišal stopinje. In zdaj je zagledal Tagliata in je zaklical:

»Tagliat, tat! Mojih dvesto lir boš plačal in dvesto lir, ki si jih uropal knežanskemu fajmoštru.«

Videl je, da se je Tagliat sunkoma obrnil in prebledel. Zucco si je začel meti roke in hoditi veder po ječi gori in doli. In potem je stopil k oknu in si segel za jopič in izvlekel brevir knežanskega župnika. Staro, orumenelo pismo je padlo iz knjige. Zucco ga je pobral in je bral:

»Gospodu Edmondu Zucco, ne vem kje.«

Zganil je list in je bral. In čim je bral, so mu začele drhteti roke.

Potem je kriknil divje in presunljivo:

»Proklet sem, proklet sem! Svojo lastno kri sem prodal!« —

Pol ure pozneje je nekdo odmaknil zapah od zunaj in vstopil. In glej! Mitničar Zucco je visel na lastnem jermenu v omrežju okna. Tisti, ki je vstopil, je vzkliknil čudno nerazumljivo besedo. Čez hip se je zavedel, pristopil in prerezal jermen. Nato je spravil kos jermena, pobral pismo in brevir in bežal iz celice. Zunaj si je potegnil z roko čez čelo. Bilo je potno.

»Saj je lahko,« je zasopel. Bil je Anže Rink, in vesel, da si je priboril jermen obešenčev...

* * *

Župnik Štefan je sedel v Čedadu v samostanskem zaporu in čakal, da ga pokličejo kanoniki pred svoj tribunal in zaslišijo. Ni se bal, še celo odleglo mu je bilo. Trideset let je nosil v sebi zaprto skrivnost svoje mladosti. Zdaj so bili odkrili njegovo tajnost. Kako? Ugibal je in ni mogel razumeti. Zato je bil vsaj nekaj vznemirjen, radoveden in nestrpen. Nestrpen in nekako ubit je bil tem bolj, ker je prehodil vso pot do Čedada v mislih na Lucijino poroko. »Bog mi bo dal to sladko presenečenje,« je mislil po poti, »bom vstopil in jo bom našel med svati.« Zato je hodil kakor v svate, in jesen ob njem je šumela v žalostnem bukovju na levi in desni in v mogočnih kostanjih v bregeh in je pela. Njemu je pela same svatovske. Prišel je bil v Čedad in njegovo presenečenje ni bilo sladko...

Pred dobro uro so bili zaprli v sosedno sobo nekoga neznanega.

»Jetnik, kakor jaz,« je mislil Štefan. Sojetnik Štefanov je bil očitno vesele narave. Štefan ga je slišal polglasno prepevati prav malo svete pesmi. Takoj nato je slišal, da je začel novi tovariš lomiti pri vratih, ki so ju ločila. Takrat je Štefan vprašal:

»Kdo je tam?«

»Jetnik. In tam?«

»Grešen človek.«

»Pomilujem! Kaj je zagrešil?«

»Abusum ordinationis.«¹

»Hicce abusum ordinis.«²

V vratih onstran je zaškrtalo. Neznani sosed je rezal v les in rekel:

»Izrezal bom ključavnico, da nama v dveh ne bo dolgčas.«

Štefan je ostrmel. Glas mu je bil znan. Takrat se je oni uprl v vrata in priletel z vso silo sredi v sobo pred Štefana.

»Gospod Jezus,« je vzkliknil bled ko stena Štefan. Spoznal je v klatežu Locatelliju objestneža, katerega je bil v davnih letih ranil v boju in ga je prav zaradi tega dejanja poklical Foramiti na odgovor, češ, da se je dal nevreden posvetiti.

»Živite?« je vzkliknil, »živite?«

»Živim!« se je smejal Locatelli. Hipoma pa je onemel in se odmaknil. Spoznal je knežanskega župnika, zaslutil je, čemu je tu. Štefan se mu je bližal. Obraz mu je gorel. Ta hip je ljubil tega človeka, da je še živ in da je prestana boleost njegove duše, tako dolgo mučene v težkem kesu. Klatež ni razumel njegovega veselja in se je umikal in začel klicati:

»Memento casae sanctae!³ Boga so križali, pa je odpustil. Meni pa je hudič držal roko, da sem slučajno pogodil sliko. Hudič je roko vodil in Tagliat me je zapeljal.«

»Priatelj!« je rekel z mehkim nasmehom Štefan. »Čemu se bojiš?«

Takrat je odprl samostanec vrata in se začudil, ko ju je videl v dveh. Mirno je velel, naj gresta za njim. Pred vrati v zborni sobi kapituljevih kanonikov ju je pridržal in vstopil sam. Stala sta in sta slišala:

»Quidigitur? An duellum an homicidium?«⁴

»Duellum!«⁵

»Ergo deponendus!«⁶

»Quaestio est, an sciens recipit ordines an ignorans, quo casu dispensari posset a papa.«⁷

»Adducatur!«⁸

Samostanec je odprl vrata in sta vstopila.

¹ Zloraba posvečenja.

² Tu zloraba reda.

³ Spomni se svete hiše!

⁴ Kaj torej? Dvoboj ali uboj?

⁵ Dvoboj!

⁶ Torej odstaviti!

⁷ Vprašanje je, ali se je dal vedoma ordinirati ali nevedoma. V tem slučaju bi ga mogel odvezati papež.

⁸ Naj ga pripeljejo!

(Dunaj, bivši dvorni muzej.)

Moretto: Sv. Justina.

Na ohranilo pri 1. številki

P. n. naročnikom!

Današnji številki prilagamo vsem p. n. naročnikom položnice z vljudno prošnjo, da se jih čimprej poslužijo ter naročnino oziroma ostanek naročnine za tekoče leto poravnajo.

Primorani smo bili, naročnino zvišati na K 25.—, za dijake K 20.— letno.

Priporočamo se

z odličnim spoštovanjem

upravništvo „Dom in Sveta“
v Ljubljani.

Golja se je smehljaj, klatež je polglasno zaklel. Začuden ga je pogledal samostanec...

Teden dni pozneje je iskal župnik Golja po Čedadu in je našel tretja vrata na levi od mostu. Stopil je v temotno vežo. Stara ženica je sedela na stopnicah in pletla svitek iz pestrih blagovnih obrezkov. Štefan je povprašal po Luciji. Ženica je dvignila gubasti obraz in odgovorila:

»Lucija ne stanuje več tu.«

»Ali veste, kje zdaj stanuje?«

»Dio santo,« je vzkliknila. »Nikjer ne stanuje. Umrla je!«

Župnik je omahnil in jecljal.

»Lucija, hči Kandidate?«

»Umrla je v otroški postelji. V eno rakev so jo položili z otrokom.«

Župnik je stal in ni vprašal nič več. Ženica je rekla:

»Na smrtni postelji so jo poročili. Srečna je ona. O! Gospod, ali daste kaj ubogaime? Za njeno dušo, če ste jo ljubili!«

Župnik se je vzdramil.

»Kdo ste, dobra žena?«

»Sirota! Ubogaime prosim.«

Župnik ji je nasul polno pest drobiža. Ko se je začela zahvaljevati, se je okrenil naglo in odšel.

Kakor omotičen se je poslovil od Lucijinega groba. In je hodil sam vase izgubljen samotno pot na Tolminsko. Jesen je šumela ob njem v žalostnem bukovju. Pela je. Pela je same pogrebne, same pogrebne. On je korakal topo v ritmu svoje ljubezni in bolesti.

»Nikoli nje srce počitka ni imelo; zdaj je našlo mir!« —

Stal je vrh Kolovrata in ni vedel, kje je. Blizu se je kadila kopa in črn ogljar je pozdravil.

»Prijatelj,« je vprašal župnik. »Kje leži Tolmin?«

»Ali so slepi?« se je začudil ogljar in stegnul roko. Pokazal je naravnost navzdol v dolino. Takrat je župnik izpregledal in se začudil.

XII.

Solnce je tonilo v Rezijo, Kot je bil poplavljen od zarje. Iz zarje v senco je šel župnik; dolga senca pred njim. V Tolminu je zazvonilo. »Zvoni, zvoni, moji Luciji zvoni,« je mislil župnik. »Lucija, lahko noč!« Razvnel se je v bridki nežnosti: Tri dni bom dal zvoniti in vsak petek bom maševal zanjo. Saj je rada molila. »Lucija, lahko noč!« In še toplejše mu je bilo. Dokler bo živel, ne bo nihče prestopil njene sobice na Kneži. On sam. Vanjo

bo znesel vse njeno, njene rutice in vrvico, njene knjige, njena otroška darila. Vso sobo bo napolnil z rožami, z njenimi rožami, z motnobelimi, bridko dišečimi, kakor biser, ki se je vanj utelesila ženska polt. »Lucija, lahko noč!«

»Pa kaj je dobro, odgovori, Tolminka mala!«

»Žganci in mleko.«

»Pa je še nekaj boljšega!«

»Bolški sir.«

»Pa je še najboljši!«

»Črešnje!«

Župnik ni čutil, da ga oblijajo solze, in se ni slišal, da govori sam seboj, in ni vedel, kako je truden in sam in žalosten, kako je star in siv. Takrat je dvignil oči in ostrmel. Od Tolmina doli je gonilo dvoje iskrih konj, upreženih v lahek voz. Kakor da stoji v vozu, je krotil konje visokozravnar, od zarje oblit stari grof Jakob Anton. Župnik je obstal sredi ceste. Z rdečim licem in vihrajočimi lasmi je vozil grof v zarjo, zdrav, okruten, lep v marcialični pozi. Čuvstvo mehke ljubezni je prevpila hipoma v župniku pamet, užaljena duša.

»Okruten gospod! Ali bo živel do sodnjega dne? Galjot!«

Vse bliže je bil grof. Ostro so se črtale njegove košate obrvi v svežosti umirjene luči. A župnik je stal še vedno sredi ceste, kakor da čaka, kakor da grozi. Grof ga je opazil in zaklical. Kdo-vekej. Župnik se je nasmehnil ob misli: »Čakaš, Štefan! Hočeš-li, da te ošine z bičem?« Zganil se je, da se umakne. Takrat je videl, da so onemu vzbrnele vojke in se zarezale konjem v meso. Grofovo obličje se je spačilo, okamenelo in hipoma je ugasnila moč njegove osebe. Župnik se je prekrizal. Prav pred njim so obstali konji. Tedaj je videl, kar se je bilo zgodilo, in je skočil na voz h grofu, ki ga je bilo prizadelo. Z desnico je pograbil za vajeti, z levico je objel sesedajoče se grofovo telo. Gonil je navzgor proti Tolminu. Sunkoma je izpraševal:

»Gospod grof! Ali me razumete? Ali me poznate? Ali se kesate svojih grehov, svoje trdosrčnosti, svoje oholosti, svojih zločinov? Ali se kesate, da ste udarili posvečenega duhovnika?«

Nerazumljivi zvoki so se trgali grofu iz grla.

Zarja je bila ugasnila. Kakor mehur, poln svetle vode, je visel mesec nad Jalovnikom. Hladno, strupeno je velo od vzhoda...

Župnik je čakal v grofovi pisarni. Nekdo je bil zaprl vrata za njim in so pozabili nanj. Poslušal je glasne stopinje vseokrog, čutil je vrvenje in je vedel, da je ura prišla in da stari grof umira.

Morda je že umrl. Nekaka sveta groza se ga je pollaščala.

»Kakšna smrt! Kakšno naključje! Vozi v zarjo, v smrt, v tvoje roke! Zdaj pa reci, Štefan, da ni pesem naše življenje! Takó strašna pesem, takó čudna pesem, polna tajne groze. Ali jo prvič slišiš to pesem, ali je nisi že od stare matere? Ali je ne snivaš tisto minuto med molitvijo večerno in spancem vsak večer, vsak večer? Ta strašna, resnična pesem o štirih poslednjih rečeh, Štefan, danes ti je segla v ude in dušo. Glej, kako si šibak! Sedi, da se ne zgrudiš, kakor si se že skoro enkrat v tej sobi.«

Strmel je v luč in v list ob luči in je bral nehote, nevede, da bere. Potem je planil kvišku. Prebral je bil ukor grofu zaradi nasilstev, kakor jih je bil navedel on v svoji pritožbi na cesarja. Sramoval se je. V vratih je zarožljaj ključ. Vstopil je sluga in vzkliknil:

»Dio! Ne pravite živi duši, da sem Vas zaprl samega v to sobo!«

V zadregi je zajecjal župnik:

»Verujte mi, ničesar nisem vzela.«

Sluga ga je pospremil do izhodnih vrat v svetlo mesečno noč.

Župnik je šel na Knežo. Veter je suval od vzhoda in se lovil v njegovo vihrajočo suktnjo in mu metal krajec širokega tolminskega klobuka na oči. Nad njim so bile zvezde, daleč za Bučenico od kranjske strani je vstajala megla, kakor umašana odeja na nebo in požirala zvezde. Župnik je videl meglo in ga je obšla čudna boleost slovesa. Jesen umira, jutri bo vse to nebo svinčena, mrzla plast žalosti. Veter se bo unesel in tiho bo začelo snežiti. Tako strašna je ta ura, kakor v sanjah včasih, tako brezupna! Tako brezupna, kakor to življenje, ki ga živimo, pol nezavedno, kakor v sanjah in se šele v smrtni uri zavemo, da smo živeli zastonj! Župnik je korakal skozi spavajoče vasi. Neskončna ljubezen, vseusmiljenje ga je obšlo do vseh teh ljudi, ki spijo in še v sanjah živijo svoje težko življenje, že pri rojstvu skaženo, sejano v veter. Zdelo se mu je, da sliši njihove polglasne vzdihne, njihovo trudno dihanje. Spijo, a lica so jim prav tako trudna, kakor čez dan, in otrokom prav tako boleostna, kakor starcem. Postal je in je štel vasi: Prapetno, Ljubinj, Modrej, Most, Modrejce. Povsod ena beda! Ubogi, ubogi ljudje! In se je vprašal: Kaj bi neki rekli? Sredi spanja bi jih vzdramil in jim povedal, da je to noč umrl stari volk. Kaj bi rekli? In si je odgovoril: Kaj si rekel ti, Štefan? Prošlo je. V tej zadnji njegovi uri si mu odpustil in si molil za njegovo dušo. In se je razvnel:

»O, to je dobro, da še moremo odpuščati. Strašno bi bilo, če ne bi mogli. Pa je duša v nas taka, da moremo! Dobro je, odpustiti, dobro!«

In kakor nikoli prej se je vnela v njem čudna misel, čudno spoznanje: Po tem bomo sojeni, kolikor smo krivice odpustili. Samo ljubezen nas bo odrešila. Zato nam je trpljenje, da ga odpuščamo in da se učimo usmiljenja. Pa smo taki, kakor vol, ki se šibe boji. Kako smo otročji! Saj moramo trpeti, zato ker je duša v nas. Kako bo duša srečna, če ni vsega prenesla, če ni spoznala? Ali pa moremo spoznati? Spoznamo, kolikor je božja volja, noben ne more vsega spoznati...

»Kam mislim,« je vzdihnil župnik. Bil je na Ljubinju. Silneje je pihal veter. Župnik je začel moliti. Neskončna žalost, nekako neutolažljivo domotožje se ga je polastilo. Začutil se je skrajno trudnega in je mislil:

»Kako sem truden. Trudnost je slast! Največja trudnost je smrt. Strašno sladka mora biti! Nič ni življenja, samo zato smo rojeni, da se utrudimo in ležemo trudni, potolaženi. Štefan, nisi nikoli tako mislil, zakaj ni mislil grof Tisihudič, zakaj ne mislijo kmetje? Kako bi to vse drugače živeli! Vsi eden in eden vsi. Ena misel, ena želja, eno telo. Umira in vé, da umira, in zato ne trpi. Mi vsi pa smo pozabili, da si še nismo doborili življenja! Šli smo vsak svojo stranpot, gremo vsak svojo stranpot. Kam gremo?«

Prečudna fizična bolečina mu je zarezala ob srcu, da je obstal sredi koraka. Omočen, top. Ko se je zavedel, je čutil, da ga je vsega polil znoj in da se vse v njem trese. Slabost se mu je dvigala iz osrčja.

»Ali je to konec?« je mislil. Zgrudil se je v grivo ob cesti.

»Ali je to smrt?«

Z jecljajočim jezikom je molil.

»Gospod, ne zapusti me v uri groze. Slab sem bil, od rojstva do te ure, in malo sem te ljubil!«

Minilo je. Dvignil se je utrujen do smrti, jasno je slišal udrihanje srčne žile. Nasmehnil se je:

»Vihteličevo bolezen imam! Štefan, tvoja ura je blizu!«

Blizu doma je postal in vzkliknil:

»To je trdno, da se ne boš več pravdal, Štefan.«

In čez hip je pristavil:

»In krčmaril nikoli več!«

In še čez hip:

»Da pa se ne boš prevzel, te bom bičal vsak večer, kakor do zdaj!« —

Potrkal je na župnijska vrata. Mlad duhovnik mu je odprl.

»Vaš kaplan, gospod župnik!« je povedal.

»Bog te mi je poslal,« je odvrnil Štefan, »grešen človek sem!« —

V svoji spalnici je našel župnik Lucijino pismo:

»Stric, odpustite! Stric, zelo sem Vas ljubila. Stric, umiram in sem mirna!«

»In je mirna,« je vzdihnil župnik, nagnil glavo in šepetal:

»In pace, in pace requiescas, Lucia!«¹

* * *

Tisto uro je bral naddijakon Foramiti svojim tovarišem kanonikom odgovor na grofovo spomenico, katere grof še ni bil predložil. Bil je to sijajen pravni akt, zadnji veliki čin v pravdi grofa s kapitljem, in vendar obenem čudno komičen slučaj. Toda Foramitijev elaborat je bil krasno delo. Sijajno je narisal uvodoma razvoj vse pravde in nato je pobijal točko za točko grofovo spomenico. Ugotovil je opravičenost klavzule: »salva immunitate ecclesiastica« v rabsodbah in ukazih poleg nepotrebne: »salvo iure Caesaris ac imperii«. Dokazal je, da ima kapitelj pravico, soditi v pravadah »mixti fori« in nalagati kazni v denarju do deset goldinarjev. Obširno je utemeljil, da izprašuj duhovske osebe, ki so nujne kot priče v civilnih in kriminalnih pravadah, naddijakon, in da sodijo civilne pravde duhovnikov pred cerkveno sodišče. Goriški poslovnik iz leta 1700 ni veljaven za Tolminsko in Čedad. Grof nima pravice, dostavljati duhovnikom ukaze, četudi bi jih poslal zanje kateri višji urad. Nato je naddijakon navedel vse slučaje, ko je grof kratil kapitlju njegove quasi škofovske pravice, predvsem, da je izključil naddijakona od pregledovanja cerkvenih računov. Sklenil je ironično, da grof toži, češ, da je ljudstvo vsled vizitacijskih stroškov še huje obremenjeno: »Seveda! Saj vsi vemo, da je tekla radi cerkvenih bremen kri in trpela vsa dežela! Ubi veritas!«

Zadnjo ironično opazko je kapitelj »reverendorum dominorum amicorum« odklonil in užalil naddijakona, da je vzkliknil:

»Gospodje! V petdesetih letih boste videli!«

In so res videli. Foramiti je bil zadel. V bodočih petdesetih letih je ugasnila pravda in izgubil je — Čedad...

XIII.

Zelo zgodaj je vzbudila žena Anžeta Rinka in se je odpravil na pot na Knežo in naprej v štiri fare k župnikom, naj berejo zadušnico za pokoj-

¹ V miru, v miru počivaj, Lucija!

nim grofom Jakobom Antonom. Vse nebo je bilo sivo, dišalo je po snegu. Anže je bil tešč in slabe volje. Zato je zaklel na glas in brez strahu:

»Hudič podkuri grofu za ta mraz in to zgodnjo uro! Še po smrti me goni oznanjat tlako, in še nove vrste tlako, Ti, meni, Bog, odpusti in potrpi z mojo grešno mislijo in biriško obrtjo!«

Ob šestih je prišel Anže do Tagliata. Videl je vrata odprta in droben curek svetlobe iz pivnice na cesto. Zveselil se je:

»Bog mi je vzdramil Tinico na pot! Polič ga zvrnem na mraz in jezo, če mi škodil ne bo na prazna čreva in premražena.«

Vstopil je in zaklical:

»Dobro jutro, ljudje!«

Lojenka na mizi je bila skoroda dogorela. Vrč ob njej je risal ogromno senco čez pol pivnice. Anže je pristopil in prijel vrč. Našel je, da ni prazen. Pokusil je in zacmokal:

»Teknilo bo, četudi ga ni nalil Tagliat meni!«

Pil je in gledal postrani v ozadje proti kuhinji. In je videl, da nekdo leži na pragu med pivnico in kuhinjo. Toliko, da se je oddahnil, je prestal in menil:

»Še enkrat bom potegnili, potem pojdem buditi. Hudič, saj nisem tat!«

Izpraznil je posodo do dna in se prijetno pokrepčan stresel.

»Kakšen lep duh ima na tešče,« je menil in stopil trdo proti kuhinji. Toda tisti, ki si je bil tako nerodno postlal, se ni zganil. Anže je stal ob ležečem in je videl, da je možki in je zaklical:

»Čujte in molite!«

In sklonil se je niže in zakričal:

»Vstanite, ura je blizu!«

In še niže se je sklonil in se vznevoljil:

»Klada pijana, krčmarska! Črnine se je nalil in jo izbruhal pod se!«

Svetleje je zaplamtela lojenka. Takrat je sunil Anže kvišku in zakričal:

»Hudič! V krvi leži.«

Planil je po svečo in posvetil. Takrat je videl strahovito razrezano Tagliatovo glavo, tako nazaj obrnjeno, da bi videla čez hrbet. Anžetu je zdrknila luč iz rok. Lasje so se mu naježili. Vino, ki ga je bil popil, se je dvignilo v njem. Nem, poten je planil v jutro...

Tisto minuto je dotrpela Tagliatova dekla svojo smrtno grozo in sunila nema z lazu pod rob. Medla svetloba je lizala od vzhoda po steni navzdol in okamenela nad grozo v dnu. Tam se je prebudilo polomljeno žensko telo še enkrat v luč. Umirajoča žena je rodila dete in se pognala z nad-

človeško silo za novorojenim telescem in ga z levico privila k sebi. In je videla mati svoje dete izročeno hladu in mrazu v strašni goloti. Umirajoča žena je zastokala. Iskala je z očmi, krvavimi, blaznimi. In je našla. Našla je čašasto zvit lapuhov list. Troje težkih rosnih kapelj je ležalo v njem. Žena je nagnila list nad mlado bitje in je slovkovala:

»Ti - ni - ca! Krstim te v imenu — Očeta — in Sina — in Svetega Duha!«

Nato je zakričala in začela grebsti s prsti med pesek in lapuh. Tiho, nenadoma je bilo začelo snežiti. Vse gosteje, vse gosteje...

Takrat je prišel Anže na Knežo in je uganil:

»Tagliat, zdaj veš, kaj so ženske! Tagliat, tebe je mesarila ženska.« —

Vso zimo je pokrival sneg nesrečni bitji pod lazom. V zgodnji pomladi se je utrgala zemlja z lazom in ju pokopala. Nihče ni vedel za Tiničino rojstvo, nihče ni vedel za njeno smrt.

* * *

Župnik Štefan je pokopal Tagliata in dobil brevir nazaj. Takrat je izvedel, da je bil Zucco oče Lucijin. Nekaj ur za tem ga je v drugič popadel srčni krč. Potem je štirinajst dni preživel mirno, sam zase, z žalobnim nasmehom sestri Neži in prijatelju Mohoru. Z Mohorom sta sedela pri mizi in molčala. Neža jima je ogrela vina. Rahla rdečica jima je stopala v lica, mehka trudnost v ude. Ob taki priliki je vprašal župnik:

»Ali ne boš ženil Petra?«

»Pred adventom?« se je začudil Mohor, kakor nevoljen.

»Sem mislil,« je menil župnik — »da ga mara Bogatajeva. Pa ne vem.«

»Se bosta že našla!« je odvrnil Mohor.

V pustu sta se vzela. Za Velikonoč je dobil župnik gosta. Grof Ivan Ignacij se mu je bil prišel osebno zahvaliti za njegovo pomoč rajnemu očetu. Našel je župnika starega, skromno nerodnega. On pa je mislil, da je trmasto zaprt, in je odšel nezadovoljen. Na belo nedeljo so našli Vihteliča mrtvega v postelji. Župnik Štefan je šel k pogrebu in se sestal s Kamilom Formentinijem. Segel mu je v roko.

»Bodite srečni!«

»Gospod stric —« je zajecel mladi mož.

Župnik je prikimal in ponovil:

»Bodite srečni!«

Nato se je obrnil vstran. Nič več se nista videla. Ko se je vrnil na Knežo, se mu je ponovila

bolezen. Prestal je. Dočakal je črešnje in pisal nekako otroški v svoj dnevnik:

»Tolminka mala! Črešence, take lepe črešence so na Kneži. Pa najslajše so bridke stricu. Stric je star. Ima še vse zobe, ali srce je staro, boleha. Boleha! Kakor je božja volja, Lucija! Ti in jaz. Veselila sva se sladkosti in Bog nama je dal bridkost. Najhujša bridkost je slovo. Lucija, zakaj ne počivaš na Kneži?«

Potem je bral v svojem »lubem« apostolu Pavlu do Kološanov:

»BRátje, my nenehámo sa vals moliti inu profsiti, de bóte napólneni s'tém Iposnájním Bóshje vólje, u' vléj duhóvni modrústi inu saftópnosti: dé hódite vréjdnú, de sovlém Bogú dopá-dete, inu rodoviti bódete, inu góri jemléte ú' vléh dóbrih déllih, inu ráftete v' Boshjim Iposnajniu, inu de bóte potèrjeni sovló mozhjo, po njegoví prešvetli mogózhnosti, ú' vlem potèrpléjniu inu dólghim sanalhajniu s' vesseljom...«

Oči so se mu meglile, pa ni ločil, ali od žalosti nad tem, kar je bil doživel od prve nedelje po sveti Trojici preteklega leta, ali od veselja nad tem, kar je bil zapisal njegov ljubi apostol sveti Pavel...

* * *

Podobno ganotje ga je obšlo pri božični polnočnici, ko je vsa cerkev zapela enoglasno, zategnjeno:

»Eno dete rojeno, oj rojeno
notri v tem mestí Betlehem.
V eni preprosti štalici, oj štalici,
v enih oslovih jaslicah.«

Posvetna misel ga je zmotila.

»Bogatajeva poje naprej. Že, že! Pa Lucija bi bolje.«

Zavedel se je svoje razmišljenosti in je vzdihnil v mislih:

»Trikrat te bom udaril, Štefan, za tvojo otroško nepazljivost, preden boš legel v tej sveti božični noči!« —

Ko je bil sam v svoji spalnici, je stopil k razpelu in snel bič in se udaril:

»Pro peccato —«

Tedaj ga je presunila ostra bolečina od srca do temena. Z levico se je lovil za križ na steni. Križ se je snel in padel. In župnik je padel čez križ. Trnje se mu je vtisnilo v čelo in lice, umirajoče ustnice so se vsesale v blede izmučeno Zveličarjevo telo...

— Konec. —

Ivan Cankar.

Dr. Ivan Pregelj.

V Ivanu Cankarju je doživela slovenska umetnost isti proces, ki se je završil pred sto leti v Prešernu: proces je bistveno isti, samo časovno ozadje je drugo in umetniški osebnosti Prešernova in Cankarjeva sta različni. Ivan Cankar je klasik slovenske novoromantike. Bistvena svojstva romantičnih umetnikov vseh časov in narodov so ista. Ta svojstva najdemo naravnost zgledno na Cankarju v častitljivem redu: izrazito subjektivnost, nervozno čuvstvenost, pravljiski snujočo domišljijo, zmisel za muzikalno besedo in cvetočo ritmiko, nekak luksuriozen okus, ki se javlja v razkošnem risanju eksotičnosti, poltenosti, barev in vonjev, zabrisanost kontur, zavedno preziranje epigonstva in tradicionalne poetike, odločno tendencioznost, ki jo v podobah in prilikah izraža aforistično krepka refleksivnost, mojstrsko slikanje razpoloženja, umetelni shematizem, ki se igra s pramotivom vse romantike: »hrepenenjem«, živo nagnenje k ironiziranju, cinizmu, samohvali in karikaturi. Ivan Cankar govori kakor Novalis ali Maeterlinck o romantičnem cvetu in je ustvaril parabolo o »beli krizantemi« in je pel svojo pesem »hrepenenja« v »Lepi Vidi« in je napisal celo vrsto »svojih« romanov in »Nino«, kakor je Fr. Schlegel »Lucindo«. Kakor romantikom mu je bilo življenje poezija in poezija življenje, kakor Ibsen je šel iz epigonstva preko naturalizma v simbolizem. Zanimivo je, da je hodil to pot nekako bolj inštinktivno nego zavestno. To pa zato, ker ni poznal v svojem umetniškem izobraževanju metode in programa in je bil prebogat svojega umetniškega doživljanja in preplodovit, da bi se bil mogel motriti kritično. Kot realec, ki ni užil izvirne lepote Homerovih spevov in ne poznal hladnega formalizma Horacijevih ôd, tega niti znati ni mogel. Kakor ni bral Lukiana in se je učil filozofije le iz sebe in iz aforistike modernih, tako nemetodično je spoznal Ibsena in Hauptmanna prej nego Molièra ali Šekspirja, ob čigar prevajanju se je discipliniral.

Cankar človek! Samo štirikrat sem se mimgrede sestal ž njim. Neznana mi je zgodba njegovega življenja, poznam ga le iz njegovih knjig, vkolikor se v njih odkriva on sam, snovnost svojih umetnin, poetični objekt svoje epike, lirike in dramatike. Štel bi ga med »bolne« genije, v vrsto problematičnih ljudi, ki niso duševno nikoli do-

rastli, ki so samo v smrti in prvokrat harmonični, pravi, pristni »junaki« romantične umetnosti. Družabno nastopajo kot poosebljeni časovni okus, kot bolnobahato razviti subjektivniki, kot socialni reformatorji z drzno gesto, otroško naivno nečimrnostjo. Cankar je ljubil nečimrnost umetno zavozljane pentlje, gotov cvet v gumbnici, morda pesniško frizuro in Smrekarjevo karikaturno umetnost. Bil je morda tipičen, morda navidez narejeno patetičen, zavestno bohemijski. Name vsaj je njegova elegantnost vplivala tako, da je svoje bohemienstvo le bolj igral. Prav gotovo je, da se je zavedal umerjene lepote svojega obraza, ker je govoril o lepoti Medvedovega, kakor je bridko občutil sram zaradi pošvedranih čevljev. Kako je zorel duševno, kdo vé? Slutim pa v njem dušo mučeno, visečo med temo in lučjo, verjamem njegovi izpovedi v »Beli krizantemi«, zakaj resnično: vse njegove osebe so ali idealnosolnčne ali grotesknotemne. Z idealističnim sedimentom v sebi ni mogel v naturalizmu napredovati, sovražeč banalnost Govekarjeve snovnosti je napadal vse materialistično pisanje. Živel je življenje nekakega verskega esteticizma brez globokosti in prave resnosti, silen v čuvstvovanju in naivno-neroden v racionalnem razmotrivanju. Biografijo samega sebe je pisal v tridesetih knjigah svojih petindvajsetih umetniških let. Ta njegov umetni »bios« je postal resnično del njegovega realnega življenja: Cankar je sebe pisal in svoje knjige živel. In to je njegova prava individualnost med tisoči svetovnih novoromantikov. Cankar se je organsko razvijal iz slovenske in svetovne knjige. V senzacionalni »Erotiki« je odvisen od Aškerčeve baladike in orientalističnih parabol in prilik, od Heinejevega bolnega romanticizma in od dekadentskega artizma svetovnega slovstva. V »Jakobu Rudi« je napisal goetheanizem: Tvoja žena je mrtva in te pozdravlja« (Ihr Mann ist tot und läßt Sie grüßen). V »Nikolaju Nikiču« se še ne zaveda omlednosti dnevnic: ekstravaganca, ženirati, visokoleteči cilji; v igri »Za narodov blagor« so mu ostali germanizmi slovenskega salona: Kako pa pridete do tega? To ne spada sem! igrati veliko ulogo, imate prav i. p. Iz Zolajeve »Nane« se je učil risati miljê in je našel motiv demimondstva. Istočasno so se mu živo vtisnile v spomin romantične Tavčarjeve osebnosti iz protestantskih

novel in iz Ivana Slavija. Celo nekaj Kersnika se je ohranilo v »sodnijsko ogledni« sceni v »Kralju na Betajnovi«, dočim je črta »V samoti« vseskozi meškova. Ko mu je zlog individualno dozorel — takrat je hvalil Trdinov jezik in grajal Sardenkovo poezijo —, se je stalno in redno še vedno razvijal v vsebinskoformalni smeri: Svoje prve zbirke črtic in novel je redigiral neenotno, neubrano v enem razpoloženju, poznejše ubrano; svoje prve daljše povesti je le deloma odel v enotno ritmiko, poznejše je pel dosledno v tonu dominante. Iz bibličnega paralelizma stavkov je zorel v paralelnost parabol, iz drobne parabole v parabolichen roman. Iz podobe je prišel do besednega simbola, odtu v paraboliko, odtu v simbolnost filozofskih fantazmagorij svojih materijalnih, naturalističnih svetov. Iz teh svetov je končno snoval svoja platoniska carstva, bratov, pobratimov, ljudi vsebratov. V svojih artističnih delih je zasnoval čudno individualen romanticizem: junaki teh del so simboli iz njegovih prejšnjih knjig, nekake literarne lutke in obenem osebe, ki so res živele, torej osebe Cankarjevega življenja in njegove epike. Skoro vse Cankarjeve umetnine spajajo gotovi skupni motivi, gotova miljejna razpoloženja. Zadnji njegovi poemi so komentarji prvim, prvi so analiza zadnjih. Umetniško delo Cankarjevo je grandiozna enotna sonata v tisoč drobcih, tisoč zvokih, ki brnijo miljejno od »Erotike« in »Vinjet« do »Lepe Vide« in »Podob iz sanj«. To je veličina Cankarjeve umetniške osebnosti, ki je v poedinih drobcih včasih celo banalnomažhen, drugod zopet genialnovelik. Epopeja njegovega življenja je velika, je umetnost; dosti je posameznosti v tej epopeji, ki so še literatura.

* * *

Bibliografična statistika Cankarjevega petindvajsetletnega pisateljevanja je devet cikličnih zbirk novel, črtic, refleksij in miljejnih slik, štirinajst obsežnih novel in romanov, šest tipično modernih dramskih del in ena zbirka poezij, ki je slučajno doživela drugo izdajo. V vezani besedi je Cankar trd; pisati mora naglas: v oči skelí zrak težák in suh; rima mu je konvencionalna, ne izvorna. Ne more se iznebiti epigonskega romanticizma, senzacionalno išče naturalizmov in poltenega efekta, senzacionalno je vzporedil med vezano nevezano besedo z Meškovimi inverzijami: In moja ljubica je ležala... in frazami: Najina duša plava... Da ni bilo Župančiča, bi bil Cankar morda še pisal pesmi. Tako jih ni več. Doživ-

ljaji ciklov »Helena« in »Dunajski večeri« se v poznejših Cankarjevih knjigah vračajo in če se močno ne motim, je »Dunajski večer« št. 2 motto v »Nino«. V letu 1899. je bila »Erotika« vsebinsko mogočen individualen pesniški nastop. Doživela je podobno zgodbo kot Levstikove pesmi v petdesetih letih, a bolj po pravici. Drugo izdajo je Cankar popravil, vsebinsko izčistil. (Grafenauer.) Še zelo neprisiljeno so urejene »Vinjete«, zbirka novel, poezij v prozi, naturalističnih motivov, literarnih satir od govekarjanskega »Pisma« preko prve »Nine« do pretipične burleskne romance »Jadac«. Že v »Vinjetah« so številni motivi, katere je Cankar v poznejših knjigah ponovil: moč spominov (Mrtvi nočejo), »izgubljeno prepričanje« (O človeku, ki je izgubil...), župan, ki sanja, da visi na stolpu (O čebelnjaku), »tujec« (Iz samotne družine), imena Mrva (O čebelnjaku), Nahmijaš (Jadac) i. p. »Vinjete« so izzvenele v odločno polemičnem tonu proti dr. Ušeničniku, torej odkrito, osebno. Neosebna je satiričnost »Vinjetam« sorodne zbirke »Knjiga za lahkomiselne ljudi«. Tu srečavamo že ocilindrene dostojanstvenike, debele župnike, hlapčevstvo, učitelja Šviligoja in rodoljuba Frfilo. Tudi tu je dokaj motivov, ki se v poznejših Cankarjevih delih vračajo: laž iz plemenitega ponosa (Križev pot, Bobi), ministrantstvo (Križev pot, Jokec), »ljudje v jarku« (Pred ciljem — Štefan Poljanec), mladinski tat (Iz predmestja, Golgata), skok skozi okno (Pred ciljem, Mimi). V groteskni pravljčnosti »kralja Malhusa« utriplje že blodno razpoloženje »šentflorijanske« doline, pa tudi že prazvok Dioniza in Jacinte v »Mesečini« in »Lepi Vidi«, Dioniza in Jacinte, Cankarjevih »otrôk najlepših« (Podobe iz sanj). Zolaju v sorodu je odurna »Krona«.

Nekaj bolj miljejnoenotna je redakcija zbirke »Ob zori«. To je knjiga, kjer je Cankar izpovedal svoj preporod iz naturalizma v simbolizmu in mu je ob samem imenu Maeterlinckovem zatrepetalo srce. Odtu je presadil Cankar motiv »Grobov« v poznejšo »Bluzo«, motiv zapeljivčevega bega (Šivilja) v »Milana in Mileno«, zgodbo adjunkta, ki je »rešil svojo čast«, v ekspozicijo »Aleša iz Razora«, motiv služkinje s kmetov (Pred gostilno) v »Pravico za pravico«, »odložene suknje« v »Podobe iz sanj«. — »Smrt kontrolorja Stepnika« kaže ruski vpliv (Dostojevski, Idiot), in sicer ponovno (Hudodelec v »Vinjetah«). »Rue de Nations« je spočela domovinska ljubezen, ki jo je pozneje izrazil Cankar (zavestno!) z Mickiewiczem; domovina, ti si kakor zdravje! (Za križem.)

Samostojna, prehodna je »jubilejna« »K r p a - n o v a k o b i l a«. Večji del knjige je satira slovenske literature in nizkega okusa. »Kobila« je drastičen simbol surovega okusa v umetnosti, ki ga žigosa Cankar še v drugi »jubilejni« knjigi, v »B e l i k r i z a n t e m i«. V zbirko ne sodita novele »Spomladi«, niti patološka »Na otoku«, ki spominja Maupassantove »Horla«. V satirične in gostobesedne refleksivne uvodne glose je odel Cankar epiko »Zadnjih dnevov Štefana Poljanca«, ki bi po vsebini sodila v niz »cukrarniških«, »umetniških« Cankarjevih novel, med »tujce« in Novljane. Ime samo živi še dolgo v poznejši »Lepi Vidi«. Novela je torej ključ v poznejšo dramo hrepenenja. Satira »Krpanove kobile« pa je tudi predhodnica Cankarjeve »šentflorijanske« satire (rodoljubstvo, petrinstvo).

Stilizacijo v shematizmu kaže »filozofska« trilogija »V o l j a i n m o č«. Ideja je dokaj banalna in prozorna in Finžgar jo je zelo prozaično izluščil. Po tipičnosti »umetnikov«, »učitelja«, »profesorja« in »človeka, ki se je prilagodil«, sodijo te tri novele »Melita«, »Mira«, »Dana« v krog »tujčevskih« Matičinih povesti, zlasti pa v družino ljudi »novega življenja«. Idejno niti najmanj skupne so Cankarjeve »t r i p o v e s t i« za Mohorjevce. Cankar je v njih poljudno predelal tri stare svoje motive: V povesti »d v e h m l a d i h l j u d i« je porabil amerikanstvo in »služkinjo« v imenih iz »Križa na gori« in v novi, dosledno izvedeni stilizaciji p a r a l e l n e g a p r i p o v e d o v a n j a, ki ga je pozneje poglobil v »Milanu in Mileni«. V »k r č m a r j u E l i j i« (Nahmijašu!) je porabil idejo iz »Potepuha Marka« in jo drapiral z miljejno vizijo iz »šentflorijanskih« novel. »Sirotnik« pa je pasivni pendant »hlapca Jerneja«. Kalendarški »Kmet Luka«, ki je poleg meškove »V samoti« in »treh povesti« edina in še ena povest za ljudstvo iz Cankarjevega peresa, je vzrastel iz Dostojevskega (Razkolnikov) in doživel epigonstvo (Milčinski, Kol. 1917),

Posebne natančne študija vredna bi bila epična trilogija Cankarjevih »Z g o d b e i z š e n t f l o r i j a n s k e d o l i n e« z novelami »Razbojnika Petra«, »Polikarpa« in »Kancelista Jereba«. V zbirko bi sodila miljejno še satira »V mesečini« (Slov. Matica). Tudi »Aleš iz Razora« diha šentflorijansko pokrajino, ki jo je gledal Cankar v motnih obrisih že v »kralju Malhusu«. »Zgodbe« in »V mesečini« so vrhutega tudi koncept farse »Pohujšanje v dolini šentflorijanski«. V »šentflorijanstvu« imamo torej celo skupino poemov v enotnem miljeju sinteze realnega sveta nekje med B e t a j -

n o v o in Močilnikom in idejnega simbolističnega sveta, ki ga je Cankar nekako groteskno lokaliziral, potem ko je bil po »Krpanovi kobili« »šentpetersko predmestje« generaliziral. To generalizacijo je izvedel v stari tehniki s tipičnostjo geometričnojasnih simbolizmov: župan Frfila, župnik, učitelj Šviligoj, dacar, kancelist, Dioniz in Jacinta. Prav staromodna, hoffmannska je romantika »nevernika«, ki smrdi po žveplu in ščiplje pod mizo v nogo. Romantika je tudi misticizem nebesne prikazni, ki se v Cankarju spovrača. »Zgodbe« so drzen, zakrožen trozvok v treh tipičnih stopnjah: v ekpoziciji »razbojnika« (prim. etimologijo besede!) Petra, v tragediji Polikarpa, ki uvaja v Slovence pojem »polikarpstva« — kajnstva, in v tragi-komiki kancelista Jereba. V svoji farsii je Cankar ekpozicijo Petra razbojnika dramatiziral, vpletel vanjo simbolnost »Mesečine« in jo zaključil, razrešil z motivom polikarpstva — popotništva Kobarjevega. To »polikarpstvo« je koncem koncev tudi romantika. Rastlo je v Cankarju dosledno iz »izgubljenega prepričanja« v »izgubljeno ime«, ki je nekaka Cankarjeva chamissovska »izgubljena senca«. Kaj je filozofski zmisel Cankarjevega »šentflorijanizma«? Ali je morda grotesknost »nevernika« K o n k o r d a t a (prim. Dostojevskega inkvizitorja!)? Ali pride čas, ko bo Cankarjeva farsa demagoška igra slovenskega kulturnega boja? In če bo, Cankar tega ne bi bil hotel!

Sijajno enotna je zbirka novel »Z a k r i ž e m«, ki je procesija Cankarjevih najlepših ljudi, sirot in ubogih, Juretov, Jokcev, Pavlička, Peter-silke. Odločneje kot kdaj prej se javlja v tej knjigi nova smer Cankarjevega čuvstvovanja, pripovedovanje je realistično in epično, izraz pesnikovega vseusmiljenja z revnimi in ljubimi veje iz knjige. Pa saj je zbral Cankar v to zbirko že nekaj iz »Dom in Sveta«, po mnenju kritika dr. Merharja celo najboljšo o »Kovaču Damjanu«.

Preko štirinajst poetičnosimbolističnih »Č r t i c«, preko »Č r n e g a p i r u h a« in še nekaj nezbranega gradiva je dozorel Cankar svoji zadnji in najzrelejši zbirki poezije v prozi, svojim »P o d o b a m i z s a n j«, ki so knjiga čudovito individualne forme in refleksija petindvajset let umetniškosnujočega, umetnost živečega Cankarja, prečudni spomini in aforizmi, sladki esëji pesnikove osebnosti in filozofije, slovenske novoromantike višek, visoka pesem Cankarjeva, refrën njegove najboljše umetnosti. In so vendar nastale neposredno kot prigodnice in nosijo na sebi reflekse grozotne vojske, mistiko Poejeve sorte (motivi: zlati hrošč 71, žebelj skozi čelo 133), simbolnost

krvi, pljunkov, smrti. Umetniško kulminirajo v »Bebcu Martinu«, »Ogledalu«, »Ugaslih očeh« in »Pobratimih«. Po formi so vizije, parabole, legende, slike v glasovih in prečudnem elegičnem ritmu, silna simbolična kadenca zadnjega takta v Cankarjevi sonati. Ker so vzrastle povečini iz Izidorja Cankarja uredništva in so prva knjiga »Nove založbe«, so tudi literarnovažen dokument: najboljše umetniško delo slovenske katoliške moderne. Urejene so izbrano, a to je zasluga Izidorja Cankarja, ki je bil morda Ivanu Cankarju zadnja leta vesten in krepek mentor. V razvoju Cankarjeve umetnosti pomenijo »Podobe« leto »osem-najststošestintrideseto«.

Cankarjevih krajših pripovednih umetnin in miljejnih slik vrednost je velika jezikovna popolnost in zvočnost. Zelo velikokrat je oseben, liričen, refleksiven. Izborna, živo naslika milje in vlije vanj čuvstvenost svojih epskih lic. V motivih se ponavlja, namenoma, iz sebe. Ustvarjal je hitro in mnogo in različno v eni dobi enega razpoloženja, preden je doživel in »premaгал« eno fazo umetniškega razvoja in prešel v drugo. Zato imajo tudi njegove daljše koncepcije, njegovi romani in njegove drame mnogokrat ista svojstva kot kratke, drobne reči, kakor so že otroci te ali one dobe, tega ali onega razpoloženja. Brezdvomno je tudi, da se je Cankar ponekod prilagodil programu književnega zavoda, kateremu je pisal. Tozadevno jasno ločim Cankarjeve »Matičine« in »Schwentnerjeve« knjige. Za »Matico« je pisal Cankar nekako ciklično. S »Tujci« je uvedel v slovensko slovstvo roman modernih slovenskih umetnikov. (Tudi stari romantiki so radi obličili svoje umetnike!) Risal je po živih modelih in pripovedoval doživljene epizode in lokalitete. Že v »Tujcih« je našel Cankar trojico tipičnega rodoljubstva. Realnost dejanja je minimalna, vse je duševno dejanje. Živo spominja te vrste pripovedovanje na Jacobsonovega »Neëls Lyhne-ja«, »Tujci« so še nekako solidno epsko, jasno pisani, kar se pri »Nove m življenju« ni več ponovilo. V »Novem življenju« in v »Potepuhu Marku« je samo prvi del realen, drugi vizionaren, oziroma simbolično-nejasen, paraboličen. Med tehniko »Tujcev« in »Novega življenja« so rastle umetnine: »Na Klancu«, »Življenje in smrt Petra Novljana«, »Križ na gori« in »Martin Kačur«. Analogen tip tujcu Slivarju (prim. Gričar v »Nov. življ.«) je ustvaril Cankar v Francki, pasivni junakinji romana »Na klancu«. V mogočnih poglavjih je razvil tu filozofijo miljejnega fatalizma: na Klancu mati, na Klancu hči. Tako je prenesel v Slovence motiv

Zolajevega »Morilca« in Taine-ove teorije. Francka je pratip Cankarjevih žen, mater in hčera, ki so pasivnovdane sužnje ljubezni do bratov, mož in sinov, žrtve svoje ljubezni, žrtve razmer in blodnih kujonov, lepa, hektičnosenzitivna bitja, tako idealna, da nehote prehajajo preko tipike v simbolnost. Dober del takega, kar je pesnik sam doživel, je v tej povesti, ki diha Mešku sorodno sentimentalnost in klasično ubranost. Epsko formo je Cankar že v tem romanu zrahljal tako, da je eksemplarično jasen prehod v novo. Sredi med realno istinitost je konkretiziral v realni, direktni formi misli, čuvstva, spominsko sliko. Epigonstva vajelemu čitatelju se je bilo treba šele privaditi, se uživati v ta novi štil pripovedovanja brez uvodnih glos: Francka se je domislila ure, ko je tekla za vozom: Lepo jutro je bilo itd. Že v »Življenju in smrti Petra Novljana« je ta pripovedni slog nekaka manira. Umetniški zmisel takega pripovedovanja je sledeči: Junak psihološke povesti ne živi epskostilizirane zgodbe, doživlja kaotično pod pritiskom asociacij, sredi v realnosti spomin, sredi besede davno sanjo, sredi sanje sliko svojega upanja. Adekvaten izraz takega življenja ne more biti epika shematično porazdeljena v scene. Peter Novljan živi vožnjo na blatni cesti (realnost), sanja na vozu zgodbo svojega očeta in rojstva (ekspozicionalna slika), vidi sredi svojih sanj smer svojega bodočega potovanja, smoter (slika hrepenenja). Miljejno ozadje »Petra Novljana« je Vrhniška cesta proti Ljubljani in stara cukrarna. (Prim. Zadnji dnevi Štefana Poljanca, Nina!) Iz »Novljana« so segle osebnosti Mrve, Petra, Pavla, Olge v milje »Lepe Vide«, v »Nino« motiv butare, ki jo vlačí Novljan. V lirični zgodbi umetnika na kmetih in njegove ljubezni je narisal Cankar svojo drugo pasivno ženo, Hanco v »Križu na gori«, v povesti, ki je predvsem oblikovno zanimiva. Štirje deli, štirje akti, vsak akt s štirimi poglavji, prizori. Tehnika simetrije, rastočega in padajočega dejanja kakor v tragediji. Prav tako jasna je tehnika »Martina Kačurja«, ki je tragedija idealista, učitelja v treh krajih, treh miljejnih tipičnostih, ki pomenjajo gradacijo dejanja in Cankarjev fiksni kavzalizem — fatalistični nazor, ki ga je umetnik tu izrazil samo v novi stilizaciji in drugačni snovnosti kakor v Francki na »Klancu« in drugod (n. pr. v Hlapcu Jerneju in njegovi pravici!). Snovno pa je bil Kačur Cankarju predstudija za tragedijo »Hlapcev«. »Potepuh Marko in kralj Matjaž« je bolj vsebinsko zanimiv, je že prava novoromantika s simbolizmom »matjaževanja« (prim. Krčmar

Elija, »cigan«!) in je našel v »Kurentu« nekak analogon, na katerega tudi v koncepciji spominja, prav tako kakor na tehniko »Novega življenja«, ki so mu vsebinsko ekspozicija »Tujci« in razplet simbolna povest »grbca« —, srednji del pa epično realne zgodbe o Slivarju in njegovi vrnitvi v domovino in »novo življenje«, ki ga je Cankar sam morda doživel v knjigi, s katero se je za vedno poslovil od »Matice«...

Iz življenja bednih otrok, iz Gorjkega »Nadnu«, iz Zola-ja, iz romantike in naturalizma v Hauptmannovi »Hanneles Himmelfahrt« (sestra Serafina, otroške vizije!) je našel in napisal Cankar svojo prvo večjo zgodbo za Schwentnerja: »Hišo Marije Pomočnice«. Model mi ni znan. Mojemu okusu je snovnost teh zgodb (podobna tehnika kot v Dostojevskega »mrtvem domu«) med vsemi Cankarjevimi knjigami najljubša in me je ganila do solz. Miljê, razpoloženje knjige je velikomestno, kozmopolitično. Tako je delo eno prvih slovenskih, ki bi ga v prevodu popolnoma umel vsak Evropejec. Po svoji vsebini je tudi edina slovenska naturalistična umetnina, če vzamemo, da je naturalizem predvsem slog velikomestnega življa. Invencija je bogata, a popolno izvirna ni. Jezik »Hiše Marije Pomočnice« je čudovita lirika, je ritmična beseda, tako nežna kot je Cankar ni pisal ne prej ne poslej. V Francko, Hanco in Olgo, v Dioniza in Jacinto, Cankarjeve »otroke« ne morem verjeti, v Malči in njenih štirinajst bednih sestic-bolnic je verna moja vera in močna. Zaradi te knjige ljubim Cankarja. Naturalističen roman lepe žene je kozmopolitična izpoved »Gospa Judite«, nekako problematično delo, ki bi ga najraje primerjal Flaubertovi Bovaryjevi. Zdi se mi, da je hotel Cankar v Juditi ustvariti nekako protilice Zolajevi Nani ali celo Tolstega Ani Karenini. V ciklu Cankarjevih romanov stoji ta roman nekako sam zase in se mi zdi nekaka predstudija za daljšo vrsto povesti, ki naj bi se zlike v sliko Zolajevskega serijizma in ki jih Cankar ni napisal. Med doživljaj »Štefana Poljanca« v »Krupanovi kobili« in med »Lepo Vido« bi uvrstil intimnost vsebine v »Nini«. Kaj je umetniška poanta te čudno izvirne, Dostojevskega »belih noči« sentiment dihajoče pesmi? Popolnoma romantičen artizem: sinteza življenja, ki ga je Cankar doživel, in sveta, ki ga je doživel iz svoje literarnosti. Izraz je našel potom gotovega starega tehničnega pripomočka: napisal je refleksijo o sliki, ustvaril je sliko brez luči, v samih refleksih, ki ne odkrivajo nobene perspektive. Morda ni tako in je epska pesem »Nina« prav tako kakor »Vida« v drama-

tični obliki samo artizem forme, razpoloženje ekspresivnega značaja. Kakorkoli! »Nini« in »Vidi«, ki sta si v sorodu (»Vida«, 58), je potreben ključ, ki ga jaz nisem našel, ker Cankarjeve intimne življenjske zgodbe ne poznam.

Svetopisemskojasna in preprosta pa je Cankarjeva najpoljudnejša povest »Hlapec Jernej in njegova pravica«. Ni zastonj doživela v Mešku posnemovatelja (»Starca Matije pravica«). Premisa kavzalnosti v dejanju je zmotna: pravice ni! Iz te premise raste v obilici epizodnih parabolicholapidarnih in konkretnih stopenj gradacija tragike do strašne poante: Še pri Bogu ni pravice, torej ga ni! Poante pravim, kajti tudi brez te konkluzije bi se dalo zmisel završiti, seveda v umetniškobanalnoprazni prislovcici: pri ljudeh ni pravice. Iz »šentflorijanstva« (»vzdignilo se je na hribu in je stopilo v dolino, kakor črna smrt«, »Betajnova«) kipi propovedniškoritmični patos te Cankarjeve parabole, nekaka ljubezen, ki ubija, molitev, ki kolne, stari Cankarjev fatalizem, ki išče za ceno formalnega efekta sofistiko napačnega generaliziranja.

»Aleš iz Raza«, sin istega leta in iste lokalne miljejnosti, je pač samo poniglavec, samo pesniška kaprica in v primeri z »Jernejem« Cankarjev groteskni žene žejni Krjavelj. Po »neverniku« (prim. etimologijo!) vodi v »Kurenta«, ki je Cankarjev simbolični junak romantičnega pokoljenja (Eichendorff, Aus dem Leben eines Taugenichts), genij veselja, »svete lenobe«, v travi ležeč, kakor nemški njegov, Cankarju neznani ded Nepridiprav. Vsebinsko je Kurent osebnost iz »Potepuha Marka« (cigan, popotnik!), groteska, ki se je v »Podobah iz sanj« ublažila v filozofijo simbola.

Staroromantična in simbolistična teorija, »da je resnica edinole v pravljici in bajki«, je rodila formalistično posebnost v slovenski moderni: »Milana in Mileno« (prim. Maeterlinck!). »Pšeničnosvetli« lasje Cankarjeve Milene so me spomnili »ovsenožoltih« Zolajeve Nane. Vzorednega pripovedovanja Cankar ni sam izmislil, dasi ga je rad uporabljal. Cankar je pokazal v tej povesti izredno oster psihologičen pogled, problemu do dna pa ni segel in je rešil vprašanje »moža« in »žene« v maniri simbolizma, brez motivacije, poetično (predestinacija, sorodne duše!), v zmyslu koncepta: pravljice.

Kakšna so svojstva Cankarjevega romana? Cankar ne ljubi epičnoobjektivne oblike, ne pripoveduje, nego študira in riše duševnost svojih lic. Vendar je pisal po skrbnem in shematičnem načrtu, tako da vzbuja vtis, kakor bi bil iskal samo

nov pripovedni slog, originalnost. Epične fantazije Cankar nima. S svojimi neepičnimi romani je povzročil nekako reakcijo v slovenskem pripovedništvu, ki se pojavlja v Tavčarju, Milčinskem, Lahu, Vl. Levstiku in Finžgarju, dočim gredo Meško in Dominsvetovi artisti za Cankarjem.

Cankar je napisal šest dramatičnih del v moderni tehniki, katere se je učil iz Ibsena, Björn-sena, Hauptmanna, Sudermanna in Maeterlincka. Reči moram, da se je Cankar v dramatiki vsaj deloma temeljito kritično književno izobraževal (prim. »Krpanova kobila«!). V prvi igri »Jakob Ruda« mu je prav tako izpodletelo, kakor Hauptmannu v ibsenovki »Einsame Menschen«. Tragedija »Rude« nima prave, nujne premise. Realističen čut ni dovolil Cankarju, da bi bil ustvaril to nujnost v tipičnosti očeta, ki sili hčer v zakon. Razmere, iz katerih Jakob »deluje«, pa tudi niso tista neizprosnost, ki jo je vtelesil Björnson v »Falizmá-ju«, dasi je Cankar miljejnost odtu presadil. Samo posnet je patetični motiv Rude, ki goni sestro iz hiše, češ da se podira. Saj Martina usoda ni najmanj ne zavisi od njegove. Dolinar pride prav v okusu »Strahov« nenadoma, a tako čudno slučajno, neverjetno motivirano, da nato kot nekak Hamlet v fraku deklamira ob strani. A »Jakob Ruda« je kljub svojim hibam obudil posnemovalca v Ganglu. Tudi v slovenskem »Revizorju«, v komediji »Za narodov blagor« je živel Cankar še pretežno iz tujih vzorcev, predvsem iz Sudermanna. Tu pa je že našel svoj lastni izraz v konkretizirani besedni podobi: Ščuka dejansko poljubi Grozdu nogo in ga ugrizne. Še vedno v ibsenovski tehniki in motivni Cankarjevi snovnosti je vzrastel »Kralj na Betajnovi«, Cankarjeva najpoljudnejša drama. Z romantiko »usodnega rekvizita« je spojil Cankar v »Kralju« maniro Ibsenovega podčrtovanja tragičnih, simptomnih besed. Natrpal je v igro nekaj razpoloženja iz »Strahov« in zašel mimogrede v realizem »Testamenta«. Ideja igre pa je »napoleonstvo« nekakega nadčloveka, ki mora iti svojo pot, ki pa je kot tak pač eksponiran, sicer pa dokaj pasiven in le enkrat grotesknoneverjeten in aktiven (str. 66).

Farsa »Pohujšanje v dolini šent-

florijanski« je kakor »Aleš iz Razora« pesniška kaprica, ekstemporizacija iz šentflorijanskih novel in bo uživala historično čast slovenske prve in morda edine farse, ki se je igrala in se najbrže bo igrala.

»Lepa Vida« je in bo ostala književna drama, zgled slovenske Maeterlinckovske simbolistike. Nemogoče je namreč, da bi moglo kdaj katerokoli občinstvo prodreti v intimnost te formalne umetnine, ki je sicer pesem hrepenenja, pesem o romanci, podoba v refleksih kakor »Nina«, simbolizem »modre rože«. Razumevati poanto te pesnitve je mogoče približno tako: Izkušaj konkretizirati kaotičnost čuvstev, n. pr. ob Kreutzerjevi sonati. Konkretizirana kaotičnost je Cankarjeva pesem, Tolstoju je bila sonata le moment, ki tragično dejanje spočne. Ritem in patos »Vide« sta me živo spomnila D'Annunzijevega senzitivizma.

Svojo tehnično najbolj zrelo in vsebinsko najbolj slovensko igro je napisal Cankar v »Hlapcih«. V »Hlapcih« je ustvaril Cankar zares solidnoplastična lica, ki jih je prvi pri nas v drami eksponiral z dialogom in ne z epičnim orisovanjem. Tudi potek dejanja je solidno trden, nujno stopnjevan. Ne dvomim ni najmanj, da so »Hlapci« slovenska najboljša tragedija, Cankarjev klasicizem v dramatiki, kakor so v drugi smeri njegove »Podobe iz sanj«. S »Hlapci« je odgovoril Cankar Govekarju (Slovan 1904) podobno kakor svojčas Stritar Koseskemu (Macepa!). — S tem sem pa tudi že označil Cankarjevega delovanja na dramatičnem polju pomen in vrednost: Cankar je ustvaril Slovincem pravo nacionalno igro, preden so dogradili svoje nacionalno gledališče...

* * *

Kdaj je umrl Cankar? Ali na višku, tik pred začetkom propadanja? Ali pa bi bil še rastle k novemu višku, da je živel? Kdo to vé? Kdo more sploh že zdaj ločiti klasičnost Cankarjevo od časovnega okusa, ki bo minul? Motivne posnemovalce je Cankar že davno našel, tudi stilistične. Da ga bo v tem kdo kdaj presešel, ne verujem. Pisali pa bodo o njem habilitacijske razprave in našel bo — če bo začasno pozabljen — svoje Maeterlincke in kakor Prešeren svojega — Žigona.

V kritju.

France Bevk.

»Ali je mrtev?«

»Mrtev,« je dejal korporal Žef in lagodno raztegnil nogi, z rokami v žepih, in puhnil dim pred sé. »Nihče več ga ne oživi. Niti ni časa, da bi ga odnesli. Sanitete ni blizu. Vsak hip jo lahko kdo izkupi... Ne delajte dima!«

Tesno drug poleg drugega so se tiščali v kritju in se gledali v polmraku dneva, umazani, razvaljani, groznih potez in skrajno mirnih misli. Po tleh je bilo blato, voda se je nabirala v globokih odtisih stopinj, oblačni dan je bil hladen. Nekje je vršalo in treskalo, blizu ali daleč. Nihče ni genil z očesom, ne omenil z besedo.

Par korakov proč od njih je ležal mrtvec z obrazom v tleh in čudno skrčenimi prsti... Siva uniforma je bila od blata vsa rjava.

»Včeraj je dobil pismo, in še danes zjutraj je bil nenavadno vesel... Vzpel se je iz jarka in gledal tja doli... dokler ni omahnil in se zgrabil... Zakaj je gledal?« je dejal nekdo.

»Norec! — Jaz se smrti ne bojim! Ampak, če se spomnim nanjo, mi je vseeno neprijetno in ne bi je klical. Star ali mlad? Grob teži... Koliko let je imel?« se je zavijal bradat mož v suknjo, zakaj voda je kapala od stropa na rame in pleča...

»Triindvajset...«

»Premalo, da ne bi mogel živeti še kateri dan, preveč, da bi moral obupavati. Dolgočasje mori, a ne umori; iz kratkočasje umirati bi bilo neumno...«

»Morda je v tistem pismu zapisano...« je menil bledikast fant, ki je gledal vedno plaho in zamišljeno in je pri tem skrtil zadrežo, ki je pustila sled v lahki rdečici obraza.

»V katerem?« je pogledal po strani korporal in ošvignil vse. »Kakšno bi moralo biti pismo, ki bi nosilo smrt?... Rad bi ga videl.« Bil je gotov, da podobnega pisma ni; zato se je smejal.

Bledikasti fant pa se je zganil in svetloba dneva se je čudno plazila po gubah obraza in se svetila v rjavih očeh. Niti ni bil več tako plah; s kretnjami rok je spremljal svoje iskrene besede.

»Ali se ne vrši v pismih pol našega življenja? Sicer streljamo, napadamo, jemo, kadimo, se gledamo in govorimo; pa pride pismo in vsega tega več ne občutimo, sploh vsega tega za nas več ni. Kdo misli takrat na granate? Na vse drugo? — Kadar se zjočemo, iz srca zasmejemo, molimo,

skrbimo, mislimo, takrat je pismo pred nami, ali v žepu, že prebrano, in lepo nam je, kadar zašumi papir, ali pa hudo do smrti — — — Kdor bi hotel vedeti za naše notranje življenje, bi moral prebrati vsa naša pisma... Ker ničesar drugega nimamo razen pisem... Dovolj je ena sama vrsta za smrt ali za novo življenje...«

»Morda ima pismo pri sebi? Poglejmo!« je dejal oni z brado in gledal na bledikastega fanta, ki je umaknil pogled. »Gotovo jih ima v notranjem žepu kje, če ne shranjenih na srcu...«

»Nima jih,« je dejal korporal. »Nima jih, verjemite!«

Bledikasti fant je odpel suknjo in vzel iz žepa droben snopič zelenkastih pisem; roka se mu je za spoznanje tresla in plaha beseda: »Tu jih imam... Vzel sem mu jih. Kaj mu bodo po smrti? Denar sem pustil... Nisem imel časa, brati jih, in tudi ne vem, katero je zadnje. Morda jih je pred smrtjo zložil po vrsti, da je prebral še enkrat vsa in se vedel odločiti...«

Korporal je hudo gledal izpod obrvi in se ni zganil. Ostali so se sklonili, z glavami naprej. Kot bi jim še srce ne bilo...

»Beril!«

„Moj!

Pozdravljam te čez vse solzé! Ali si moj? Ali ti bije srce ob misli name? Saj ni vseeno umreti kjerkoli! Ko ne bi imeli ne srca ne duše, samo trdo pest! Za goro bobni, pri nas je povodenj živih trupel... Prideš? Če umreš, umrjem tudi jaz, umrje moja mati, umrjemo mi vsi... ali pa bomo živeli, živeli, živeli...

Tvoja — živa.

»Zavriskal bi na to pismo in ne umrl.«

»Drugol!«

„Dragi fant!

Vjela bom črnega vrana in mu dala pismo, da ga ponese na sever. Če pride prazen nazaj, bom vedela mnogo, če pride z okrvavljenim kljunom in volčjim bleskom v očeh, bom znala vse. Zakaj ne pišeš? Ali si na potu? Milijon pozdravov!

Tvoja — ljubeča.

»V daljavo bi jo objel...«

»Tretje pismo je posvaljkano, zamazano. Tisočkrat ga je moral brati...«

„Dragi, dragi!“

Bojim se papirja, peresa in ljudi... Ne vprašam: kje si. Vprašam: kdo je tujec? Vprašam: kdo je sovražnik? Oni neznani — nevidni, ta oholi, ali mati, ki je bolna? Nekaj govori. Pahnila me je, da sem zletela po tleh... Kdo je bil, ki me je dvignil? Tisti dan smo imeli juhe, mesa, kruha — — prej tri dni nič. Te vrste so rdeče, a papir je zelen in pomlad pride. Piši!

Tvoja — boječa.

Vsi so molčali.

„Ti!“

Mene je strah dneva, jutra in noči. Bežala bi, sovražila, ubijala... Oh! Ne razumeš? Ko bi povedala, bi umrla... Piši še, tisočkrat piši, jaz ne morem več.

Tvoja — obupana.

»Nehaj! Bojim se konca...«

»Še eno, še zadnje. Beri! Ali imate vi pisma s seboj? Ne berite jih!... Ali ste iz tistih krajev? Saj med smrtjo in smrtjo ni razločka, vendar ni vseeno, kam pomerim s puško, kako mi bije srce, ne, koga imam za svojim hrbtom... Kje je hudo, ali na tisti ozki ognjeni črti, ali za črto, kjer se pase popačeno gorjé? Koga imamo tam?... Ne berite pisem, tovariši moji! Ta pisma so tuja in nas ne brigajo, pa nas bolijo...«

To je govoril oni z brado in zdelo se je, da hoče povedati še nekaj drugega, krepkejšega, in ko je ravno zinil, je umolknil.

»Beri zadnje!«

»Ne beri zadnjega, ne!« je zajavkal oni kot prej, ki je bil stisnjen prav pod korenine...

„Moj mrtvi!“

Ali ni resnica strašna? Si želel biti kedaj močan kot vihar? Jaz še najslabši otrok ne morem več biti... — — —

»Samo kosček pisma je. Vklal ga je z zobmi... pozna se sled, in odtrgal. Konca ni več... Kdo ga najde? Ali ne vemo dovolj?...«

»Morda ga tišči v ustih med zobmi...«

Tesno sopé so molčali.

»To je neumno!« je dejal Žef. »Držite se, da je človeku tesno... Blaznež! Samomorilec je bil...«

»Kakšen je tvoj govor?« je dejal bledikasti fant, ki je zopet spravil pisma. »Samoumor? Če planeš na sovražnika z mislijo na zlato svetinjo, ali ni to blaznost, samoumor? Nagnusni egoizem! Vsako naše dejanje bi lahko imenovali blazno, celo nas, ki se igramo skrivalnice. In vendar so ljudje resni ob misli na to, molijo za nas, imenujejo nas junake, to se pravi, da nazadnje vendarle nismo blazni...«

Ali ne vemo vsega brez onih vrstic? — — — Berite pisma, tovariši, dvakrat, trikrat na dan, kadar imate čas! Ali mislite na dom? Imate mater, sestro, ljubico, hčer?... Kaj vam pišejo? Kolikokrat krvavijo misli tja doli? Bi jih radi videli ta trenutek, vsak trenutek v noči?... Kako, da smo si tako tujci, mi ljudje, nagnani od vseh vetrov, da se plašno ogiblujemo drug drugega, bojimo se njih duš in misli celo? Samo po obleki, po kriku smo bratje... Ali smo sovražniki? Poglejte tam vas, tam, kjer je steber dima! Kje so ti tuji možje, kaj se pomenkujejo? Kakšna so pisma, ki jih pišejo ljubice, žené? Kaj so nam ti Rusini in Židi? Žef, koliko si jih okradel, koliko zapeljal ti, lepi Žan? Kdo v resnici je sovražnik?

V človeškem srcu je nekaj čudno zgnetenega, še nam samim nerazumljivega... Ali se bojimo povedati, da smo se naučili nekaj velikega v ti dobi? Tam v oni vasi so naše hiše, naše matere in sestre... Kdo se jih dotakne le z mezincem? Zakaj vas vprašam, če smo jedli kdaj surove pridelke? Tem ljudem vržem komisa! Mlado deklico, ki nam prinaša mleko, bom branil jaz... Katjuška je moja sestra! Ali vam niso srca bolj vesela? Zakaj se ne bojite več pisem od doma?...«

Bledikasti fant je nehal in motril obraze. Žef je malomarno mešal s paličico po blatu...

»Ali sporočimo smrt?«

Na to ni odgovoril nihče. Kaplje, ki so padale nanje, so postale gostejše; med treskanjem granat je padal dež. V drevesu nekje je krhnilo. Stisnili so se tesneje drug k drugemu, zavili se v suknje, odvihali ovratnike...

V megli in morju.

J. Pahor (Trst).

Ves popoldan je morje odtekalo nekam proti zapadu, tako da je proti večeru izgubil zaliv vso svojo živo modrino. Voda je bila plitva, dno se je belilo, široke sipine grezi in peska so se dvignile, koder so se še pred kratkim prelivali tokovi. Tupatam je ob kamnu v pesku zevala polizsušena školjka, tupatam se je krčila peterorogljata morska zvezda, ki je venela brez krepilne kaplje.

Onostran vodne ravni pa je naglo tonilo solnce. Morje se je široko užigalo in ugašalo, obzorje je gorelo in umiralo v rdečih in vijoličnih barvah, polnih vlage in vode. Še kratek čas so se migotaje izgubljali tisočeri odsviti, ko je zamrla velika luč, širom vodâ, potem pa se je začelo hitro temniti. Široka bela perut je segla iz dna zapada proti bregovom in zastrla daljo, megla je naglo lila nad vodami; ovila je jadro na obzorju, zakrila z enim samim sunkom venec čeri na jugu, potopila zaliv v gosto, belo snov in pokrila griče, ki so valovili na desni in levi, porastli s travo in srebrnozele-nimi oljkami. Plašno je zavpil galeb iz valov in zablodil v mrak.

Ante si je ravno počesal lase, svetle od pre-obile vode — umil si je bil po delu roke, vrat in prsi —, ko mu je megla prišla v velikih oblih skozi odprta vrata za hrbtom na pod. Odložil je harmoniko, ki jo je bil že vzela na ramo, ter stopil na kamenite stopnice, ki so bile narejene kar z dvorišča v prvo nadstropje. Hotel je videti na morje, pa je bilo že popolnoma izginilo; težka megla je ležala vsečez in rosila drobne kapljice na zid, po obleki in celo v obraz. Kakih par sto korakov daleč z meglenimi obrisi hiš se je videla še temna skupina topolov, a dlje že nič več. Le zategnjeni, nizki glasovi roga so prihajali od nekod, parnik je dajal signale v polmrak.

»Ante, večerjat!« se je začul glas od spodaj iz hiše. Bila je mati, ki je klicala družino.

Ante si ni dal dvakrat reči. Zaprl je vrata in hitro in prožno stekel po stopnicah.

Potegnili so mizo na sredo kamenite veže, postavili na solnico drobno svetilko in sedli k skromni večerji. Povečerjali so molče, takoj zatem pa je začel oče določati delo prihodnjega dne. Zjutraj na vse zgodaj naj bi šel Ante s čolnom v bližnje mesto kupit žvepla. Na trtah se je namreč začel kazati zarod, treba bo žveplati. Če bo vreme vlažno, potem seveda ni nič s tem delom. Bi pa

raje šli čistiti oljke, ki jih letos zelo kvari mrčes. Kaj da bi bil vzrok? Dolga, trda zima bržkone, pa tudi vreme seveda, ki ni hotelo biti letos nič kaj po volji.

Ante je nekaj časa poslušal, potem si je začel požvižgavati vesel napev, tiho in sunkoma, prav kakor bi hotel ž njim odgovarjati očetu.

»O, tebe ne skrbi, ne!« se je ta nevoljno obregnil. »Pa bo tudi tvoja škoda.«

»Saj tudi vi včasih kaj zapojete,« je odgovarjal sin, »včasih, čeprav je slabo vreme!«

»Jaz? Pel? Kaj se pa umišljaš?«

Oče se je branil in gledal sina izpod obrvi.

»Sama lahkomiselnost te je, saj sem ti že tolikokrat povedal,« je dostavil in si tlačil pipo.

»Prav! Torej ne — le zadnje nedelje večer izvzameva!«

Sina je očetova nevolja zabavala, s šaljivimi očmi je pogledal mater.

»Pa je bil kdo drug kriv takrat,« je odgovorila in pokimala razumno.

Tisti trenutek se je z velikih dvoriščnih vrat zaslišal klic. Bil je zvoneč dekliški glas, ki ga je Ante takoj spoznal. Spreletelo ga je, hkrati se je dvignil.

»Marta me kliče,« je dejal. »Bogve čemu?«

Potisnil si je obnošeni žametasti klobuk postrani na glavo in z dolgimi koraki, vleknjen v križu, pol hodil, pol tekel čez dvorišče k vratom. Zunaj je bilo že temno, le vlaga je govorila, da megla še vedno leži.

»Ukazuješ?« je rekel s poudarkom, ko je prihitel do vrat, udaril skupaj s petama in se strumno vzravnaval pred dekletom. Bil je visok in vitek. Marta se je nasmehnila ter si popravljala kodre, ki so ji silili izpod tesne, za tilnikom zavezane rute.

»Kakšen neprijazen večer!« je izpregovorila kakor v zadregi. »Nadlegujem te.«

»Nič ne,« je odgovoril, »sem že povečerjal.«

»Prosila bi te nekaj —.«

Ante je čakal.

»Ali čuješ morje?«

Zopet je obstala, mladenič pa je ugibal, kaj mu bo povedala. Mučila ga je njena zadrega.

»Narašča. Valovi so čimdalje višji in v vsem zalivu ni ene lučke. Niti par korakov ni videti v megli.«

Marta je govorila s tesnobo in nestrpnostjo.

»Kaj pa svetilnik na Debelem rtiču?« je vprašal Ante negotovo.

»Ne gori. Čakala sem, kdaj bo posvetil.«

Mladenič je pomislil, v istem trenutku se mu je nekaj zjasnilo.

»Ali je Vid na morju?« je vprašal z zatajevanjem in skrival pravi izraz glasu. Vedel je, da je šel Vid, ta odločni fant, popoldne vzlic veliki oseki na lov proti Piranu.

»Da,« se je izdalo dekletu, »in bojim se, da se mu kaj zgodi. Morje že davno ni bilo tako nevarno.«

Ante je začutil vročo kri v licih, bliskoma ga je spreletela misel in v srcu se je zbudilo nekaj grenkega. Ono veselo razvnetje, ki ga je vedno preželo v bližini tega ponosnega dekleta, se je spremenilo v bolečino. Molčal je in Marti je molk govoril.

»Nazarij je najbrže kam šel,« je skušala dopovedati; »zanesel se je na lepo vreme, pa je tako naenkrat padla megla. Morda ga še domov ne bo to noč, slabe noge ima. In če je še pri denarju...«

Spet je obstala in zrla s svojimi lepimi očmi mladeniču v obraz, kakor bi hotela razbrati misli ž njega.

»Svetilnik pa je na samoti in daleč naokrog ni nikogar. Kdo bi tudi šel stanovat na samotni rtič!«

Njen glas je bil gotov in nič več zadrege v njem. Še vedno je gledala mladeniča, ali razume in kaj bo rekel.

»Ante!« je zaprosila. Zdelo se mu je, da z velikim samozatajevanjem. Njena poteza ob ustnih, ki je kazala ponos in ki je vedno kvarila njen obraz, se je še izraziteje zarežala kakor običajno. Silna borba se je dvignila isti trenutek v njem, vedel je, kaj bo prosila.

»Ali ne bi šel do svetilnika?«

Izgovorila je odločno, a prav to je kazalo, da se tudi v njej vrši nekaj težkega. Poznal jo je, nikdar ni bila vajena prositi. Toda čutil je, da je sam že mirnejši.

»Čez griče?« je vprašal in tudi že sam odgovarjal, da še nobene prave poti ni čez njive in nasade. Vrhu tega je daleč in popolna tema, lahko bi zašel. Morda se megla poizgubi, še preden bi prišel do svetilnika.

»In s čolnom?« je vprašala brez pomišljanja, še preden je prav končal.

Tehtal je. S čolnom je razmeroma blizu. Tudi ni vožnja ob bregu tako nevarna, ker pot dobro pozna; le z valovi se je težko boriti, ker užugajo celo močnega. Najtežje je pristati na rtiču. Pravzaprav ga je treba obveslati, ker je breg tam

navpičen in morje globoko. Zadaj šele je položno mesto in brez skal; dobre pol ure bi rabil do tam.

Tako je govoril, a v srcu je bilo skoro odločno nasprotno. Nekaj mu je govorilo, da ne more, če bi tudi hotel. Neki odpor se je oglašal v njem, ne morda radi dekleta, temveč radi vsega, kar se je tu hkrati tako nenavadno zaplelo.

Toda Marta je postala še odločnejša. Kakor bi jo podžigal beg časa. Toda ne, to ni bil vzrok. V trenutku se mu je zazdelo, kakor bi doslej dekleta niti prav ne poznal. Ta njena volja mu je bila nekaj novega, in čim trdnejša se je prikazovala, tem močnejše je vplivala nanj.

Čisto rahlo je začelo rostiti iz noči. Ante se je ozrl navzgor, dekletu pa še vedno ni odnehalo in se nič ni menilo za roso.

»Saj bi morda kdo drugi šel! Ali si vprašala koga?« se je umikal. »Meni je težko... Prosi Vladka Čožotovega!«

Dekletu pa je zanikalo. Samo njega prosi, nikdar ne bi prosila drugega, za noben denar. Zato ji ne bo odbil prošnje; vé, da bo šel, čeravno je tema in nevarno. Saj ga morda nikdar več ne bo prosila česarkoli.

V njenih besedah je bila neka sila, ki se ji Ante ni znal umakniti. Zdelo se mu je sicer, da mora ugovarjati, a čim bolj je iskal besed, tem bolj se je kršila njegova odporna moč, tem manj razlogov je vedel. Kakor uročene so se vse njegove misli sukale le okoli enega: da ga ne bo morda nikdar več prosila česarkoli. Vedel je, da je Marta dekletu, ki ne pozabi, kar je enkrat rekla, ker ji brani ponos. Še enkrat je omenil nevarnost, negotov in z obotavljanjem, toda zavrnila ga je takoj:

»Ti nisi fant, ki bi se bal, kdo naj ti verjame!«

Še zadnjič se je oglasilo v mladeniču nasprotovanje, toda le še kot odmev vse prejšnje notranje vihre. Drugo je prešlo, samo Marto je še videl pred seboj. Njen glas sicer ni razodeval vse njene stiske, toda v njenem govoru je bilo toliko važnega, toliko pomembnega, da je zahtevalo odločitve.

»Grem,« je izjavil po kratkem premolku, »grem radi tebe!«

Pogledala ga je, v njenih očeh je bilo zmagoslavje. Ante pa se je že zganil in stopil po strmem klancu navzdol. Samo luči jo je še poprosil in dekletu je odhitelo na drugo stran.

Ko je prišel do morja, kjer je kazalo starinsko, razrahljano ozidje enostaven portič, je potisnil vitek, pa globok čoln s peščenega brega v vodo, poiskal nato v temi dvoje kljuk, ju pritrdil, sedel in naravnal vesli.

»Ante!« je začul nedaleč Martin glas. V šumu valov, ki so se enakomerno zaganjali ob breg, ni bilo čuti njenih korakov po pesku.

Odzval se je, ona pa je prišla blizu ter mu dala svetilko. Ni si je upala preje prižgati, da je ne bi izdajala. Ante je luč vzela, se obrnil od vetra, ki je prihajal od zapada, užgal in del zraven sebe v čoln pod sedalo.

»Saj morje ni tako hudo,« je rekel nato, dasi so valovi zibali čoln sem in tja. »V pol ure bo svetilnik gorel.«

»Do svidenja!« je še pristavil, zasekal z vesli v vodo in sunkoma zavil na odprto morje.

Marta mu je želela srečno pot in stala še nekaj časa koncem brežnega obzidja. Toda čoln je hitro izginil v meglo; tudi udarci vesel ob kljuki so se izgubljali, le motna svetlobna krogla je kazala, kje je veslač. Še vedno je pomalem rosilo iz megle. Zato se je dekle ogledalo okrog, da bi našla leseno lopo, kjer so se ustavljali ribiči ob dežju.

Kakor hitro je Ante začutil, kako je sam sredi vode, so se mu tudi misli spet umirile. Zopet je bil zmožen presojati trezno in hladno. Vendar ga je še vedno podžigala samozavest, da je prevzel važno in težavno nalogo, ki je ne bi hotel kdo drugi tako zlepa ob takem vremenu. Toda sredi misli, kako bo z veseljem prižgal ogenj na svetilniku v meglo in noč in kako se bo potem zopet srečal z Marto, se mu je nenadoma vrnilo v vse razpoloženje povsem drugo, trpko čuvstvo.

Kekega pol leta sem je poznal to dekle. Prišla je bila s Kozine k obvdovelemu stricu, ki je imel v vasi gostilno. Neke tople adventne nedelje, ko je postopal Ante po trgu pred cerkvijo, z rokama za pasom in z zapoznelim cvetom v suknjiču, jo je prvič videl. Vsa črno opravljena, temne polti, temnih las in z dvignjeno glavo je prišla mimo. Pritajen ponos je bil v njej, v njeni prožni hoji, v vsem njenem lepo razvitem telesu. Za vsako drugo bi bil Ante stopil, razposajen in pogrkujoč, toda za tem dekletom si ni upal. Obstal je in zrl za njo, njen pogled ga je iznenadil in osupnil. Nato se je obrnil, šel na cesto, šel dvakrat po vasi, pa še ni bil prav na jasnem. Sam sebe ni razumel. Tolikokrat so krenili ob nedeljah ali praznikih do bližnjih vasi v družbi, toliko lepih deklet so srečali in se šalili z njimi, toda nikdar še ni čutil zadrege. Baš nasprotno. Čim lepša in manj pristopna so bila, tem bolj ga je podžigalo. Zgovoren je bil ob takih prilikah, iznajdljiv in drzen. Zato mu tudi ni delalo nikdar težav, če si je hotel pridobiti dekleta. Toda drugi vendarle niso znali tega. Neredkokrat je vzel tudi harmoniko s seboj, zato so se mu toliko raje

pridružili. Njegova družba je bila vedno zabavna; kamor so krenili, tam je bilo godbe, petja in šal in smeja.

Pri Sv. Antonu je v najboljši gostilni stregla lepa domača hči, ki je bila radi ošabnosti in domišljavosti razupita daleč okrog. Nalašč so jo zavili tja. Toliko časa se je Ante sukal okoli dekleta, da jo je kar na lepem objel. Družba pa v krohot. Kakor vrtnica v obraz in s solzami v očeh se je dekle izvila in odbežala. Jokala je od srda, fanta pa ni mogla pozabiti. Ante je dobro vedel, kako je z dekletom, a še mari mu ni bilo več zanjo.

Gori na Kubed so jo zavili drugič. Široko dvorišče je bilo polno ljudi, zelenja in živobarvnih balončkov. Večinoma mlad svet, razpoloženje še nekoliko zadrževano. Pa je prišla veseljaška družba: kakor ciganje so prišli. Spredaj Ante s harmoniko in koračnico, zadaj njegovi, žvižgaje, vriskaje in topotaje, kakor bi bil ves božji svet njihov. Kar obstali so plesalci, dokler ni prvo iznenadenje prešlo.

Komaj so posedli, že je Ante uzrl dekle, za katero bi bil dal vse druge. Kakor demon je šla z očmi mimo njega. Zasledoval jo je in ugotovil, da ima s seboj spremljevalca, ki skrbno pazi na njo. Dekletu samemu je bilo to varuštvo nekoliko nadležno. A ko se je Ante skušal približati, se mu je le umikala.

Čakaj, bomo videli! se je razgrel in v prvem pripravnem trenutku zbral svojo družbo. Zapeli so, ljudje pa so se drenjali k njim, da je bil takoj narejen gost kolobar. Še kot dečko je Ante najraje pel; ko pa je dorastel, se mu je glas nenavadno razvil. Včasih, ko ni bilo družega, je zbral zvečer nekaj svojih pevcev sredi vasi, pa so peli, da so poslušala dekleta zamaknjena in da so zaustavili ribiči vesla. S solzami v očeh je pel Ante in z ognjem včasih, da je užigalo. Tudi danes je bil razpoložen, glas mu je zvenel kakor struna.

Ko pa so se oglasili godci z odra, je poskočil in si v trenutku izbral plesalko. Bila je prav ona, ki se ga je prej izogibala. Presenečena se mu zdaj kar nič ni ustavljala. Toda predolgo se je mudila v njegovi družbi. Ante je sicer zapazil ljubosumnega mladeniča, kako ju je korak za korakom zasledoval, toda nalašč ga ni hotel videti. Morda ga je tudi vino že nekoliko prijelo. Toda nenadno je stal tik pred njima in dekle je bilo tepeno. Še drugi so planili, hrušč in trušč se je vzdignil, vik in krik. Pa le malo časa je trajala vihra; najhujše vročekrvneže, ki še sami niso vedeli, kaj se je pravzaprav dogodilo, so hitro vrgli vsaksebi. Tepež sicer ni imel zlih posledic, vendar je bila zabava

pokvarjena. Ante je odšel z družbo prej, kakor so bili namenjeni. Vračali so se slabe volje in vse drugače kot so prišli. Toda drugega dne so pa bili vendar vsi prepričani, da je obžalovanja vrednega dogodka krivo pravzaprav le vino. Ono dekle se je sicer potem še mnogo zanimalo za veselega pevca, Ante pa jo je prav tako hitro pozabil kakor vse druge.

Toda z Marto je prišel hkrati nov čas v njegovo žitje. Čas, kakor ga doslej še ni doživel. Nekaj velikega in silnega je bilo, kar se je z njim godilo, in vendar tako tiho, da ni nihče videl in slutil.

Nikdar ni prej poznal zadrege. Ko pa je zdaj prišel v gostilno k Marti, je vselej čutil negotovost. Morda je imel že pripravljeno drzno besedo. A ko je uprlo samozavestno dekle kakor vprašaje svoje mirne oči vanj, je že vzdvomil o sebi. Nič več ni bilo v besedah one prvotne moči, sam sebe je mučil. In če je bila družba, da so peli, ni nikdar zapazil, da bi bilo tisto dekle prevzela pesem s tako silo, kakor toliko drugih. Nikdar ni skrito vzplamtel ogenj v njenih očeh, dasi je rada poslušala. Lepa je, bogata in zato lahko ponosna, si je mislil. In čim bolj je zdvajal, tem bolj je plamenelo v njem. Nase in nanjo se je srdil v takih trenutkih. Mučil bi jo, udaril, pa mu je bila volja kakor vkovana.

Na vrtni ograji je slonela nekega večera in zrla preko zaliva kakor zatopljena, ko je prišel čisto tiho po rosni travi za njo v vrt. Ničesar ni slišala. Ante pa je stal tik za njo z vihro misli v možganih. Strmel je v obrise njenega života, zrl nje glavo, lase, mehki vrat, in čutil, da mora storiti nekaj odločilnega, da se bo hkrati spremenilo vse med njima. Položil bi ji roko krog vratu, sklonil se k njej, da se mu ne bi mogla umakniti, dokazal bi v enem samem trenutku, da je močnejši in silnejši. Toda ne ganiti se ni mogel, kakor uročen je bil. Skrivnostni dih vsega njenega bitja ga je božal in zdelo se mu je, da mora Marta začuti utrip njegovega srca, tako glasno mu je bilo. Brez besede in gibljaja je stal in sam ni vedel, kako dolgo, dokler se ni dekle sunkoma obrnilo.

»Kako si me prestrašil,« je rekla in ga gledala kakor z začudenjem, on pa je vedel, da ni taka, kakor so vsa druga dekleta, da je povsem drugačna.

In ko je potem ves večer sam premišljal ta dogodek, mu je postalo silno hudo. Vse se ti ponujajo, je mislil, vse gredo za teboj, ti pa ne maraš zanje, za nobeno nimaš iskric ljubezni. Ta pa, ki se ti je tako zakopala v srce, ta je hladna, tej si tuj kakor starec! In vé, da te muči!

Tako so prešli dnevi, ne da bi se bilo razmerje med njima količkaj spremenilo. Tedaj se je vrnil Vid, ki je bil popustil službo parniške družbe v Dalmaciji. Prišel je domov tudi zato, ker ostareli oče ni več zmožgel obsežnega posestva. Dobro leto je bil starejši kot Ante, pa večji in močnejši, ne navadno krepko razvit. Na širokih ramenih mu je bila glava morda še za znamenje prevelika, a prav ta je izražala neko posebno odločnost mladega hrusta. Ker je prinesel iz Dalmacije tudi precej denarja, je zdaj toliko oblastneje nastopal v družbi.

»Ali je ne znate poučiti, ošabnice?« je vpraševal s posmehom, ko so govorili o Marti. Njegove kretnje so bile široke, nekaj napadajočega je tičalo v njih.

»Saj smo že videli ponosnih deklet,« se je bahal, »in lepših kakor je ta!«

Tudi v njegovem govoru, kakor v vsem njegovem bistvu je bilo nekaj trdega in nasilnega, zato je Ante mrzil njegovo družbo. Opazil pa je, da se Marta za novega znanca z oblastno nravjo vendarle nekaj zanima. Zgodilo se je, da so sedeli v gostilnici, a jim Marta ni več hotela prinesiti vina. Tudi Vidovi besedi se je uprla. A kakor je znala kljubovati, vendar se je vdala, ko je Vid, širok in močan, vstal izza mize ter zahteval z grožnjo in pestjo. Kadar je zapičil svoje ukazovalne oči v dekle, pa se je zdelo, kakor bi Marto nekaj premagalo. Vendar se mu ni vselej posrečilo, da bi zlomil njen odpor; posebno ne takrat, kadar je preostro nastopal. Ante je včasih videl, kako sta se merila, ne da bi se hotela drug drugemu umakniti. Vendar ni mogel dolgo najti, da bi se kaj zblíževala.

Tako je prišla pomlad. V nedeljo zvečer je bilo in fantje so sedeli v gostilnici. Razumeli so se z Marto. Ante je ždel na klopi ob strani pod začrnelo podobo s sklonjeno glavo, očmi uprtimi v pod in zamišljeno prebiral posamične tipke svoje harmonike. Ni se menil za razgovor in če so ga kaj vprašali, se je odzval kratko in kakor odsoten. A včasih je glaskam izvabil napev, ki je bil lepši kakor slepčev, če igra na široki ulici, oprt ob zid, brezčutnim mimogredočim. Včasih je pričel kako pesem in vsa družba se je oglasila. Potem pa, na prošnjo, je morda sledil razposajen kosček in kmalu so se vrteli sredi med mizami.

Tudi Marta je plesala in največkrat z Vidom, ki je plačeval za pijačo. Od časa do časa je Ante dvignil glavo ter opazoval, nekoliko upadlih lic, razposajene veseljake. Sukali so se, bili z nogami, da se je prašilo, ter si brisali pot, ki jim je lil po obrazu. Pa je zapazil, kako je Vid šepetal Marti med plesom na uho. Zbodlo ga je, hitreje je začel

(Dunaj, bivši dvorni muzej.)

Andrej Sarto: Objokovanje Krista.

prebirati glaske. Plesalcem je bilo ravno prav. Še bolj naglo je godec zaigral, nekatere je utrudilo; le dvoje parov se je še vrtelo. Ante pa ni odnehal. Tu je hkrati videl, kako je Vid v divjem vrtincu dvignil z močnima rokama Marto od tal, čisto brezskrbno in kakor bi ničesar ne bilo lažjega. Pekočo vročino je začutil isti trenutek Ante v licih. Še enkrat je hotel Vid ponoviti svoj poskus, tedaj pa je harmonika jeknila, godec jo je zagnal daleč od sebe po tleh. Nič več niso plesali ta večer in Ante ni štirinajst dni ne pogledal harmonike, dasi jo je navadno skoro vsak večer vzel kaj v roke. Vendar si ni mogel kaj, da ne bi bil skoro neprestano na preži. Z vsakim dnem nestrpneje je hotel vedeti, ali se je Marta odločila za Vida.

Naposled, nekega pomladnega večera, ko je solnce že čisto nizko viselo nad morjem in so griči rumeneli v zadnjem svitu, ju je izsledil, kako sta šla po rebri med oljkami z višine, kjer je bilo pokopališče, zasajeno s cipresami in obzidano s sivim, starinskim ozidjem.

To je bil udarec zanj. Prvič ju je videl skupaj zunaj. Zdelo se mu je, kakor bi mu kdo srce razril. Pa se je premagal in potajil, se nagnil na zid, porastel z bršljanom, ter se obrnil na morje, ki je plamenelo pod vinogradi v vsej nedosežni večerni lepoti. Silno neljubo bi mu bilo, če bi se srečali, a umakniti se pa nalašč ni hotel. Dasi se ni več ozrl, je vendar čutil, da gresta Vid in Marta navzdol naravnost proti njemu. Zaslišal je njune glasove že čisto blizu.

Tedaj pa je bil tudi že ves gospodar samega sebe. Vzravnal se je, obrnil ter prvi vprašal:

»Z izprehoda?«

Vso vzburkanost je potlačil, njegovo vprašanje je bilo povsem ravnodušno.

»Saj res je Ante!« je istočasno vzkliknila Marta. Opazil je njen iskrenejši pogled, opazil, da je zardela.

Kaj naj to pomeni? se je vprašal Ante nehote. — Ali me prosi, naj je ne razkričim?

»Pa ti ni nič dolgčas?« se je že vmešal Vid, ki je še dobro imel v spominu dogodek s harmoniko. Kakor posmeh se je čul iz njegovega vprašanja, pa tudi bahavost, češ, glej, kako na lahko je pridobiti dekleta!

»Kakor je družba,« ga je zavrnil Ante nedvoumno. »Včasih je bolje sam!« je še dostavil s posebnim poudarkom. Tudi on je znal biti ponosen, če je bilo treba. Smehljaj se je ter imel pripravljen že nov odgovor, prav toliko prožen, da bi se Vid osramotil, če bi odvrnil kaj v svojem trdem, brezobzirnem načinu. Ta pa je že vedel, da nasprot-

niku ni kos, zato je stopil za Marto, ki se je poslovila kakor v zadregi.

Ante je krenil v nasprotno stran ter se mučil, med poganjajočimi trtami grede, s strastnim razmišljanjem. Le na en način si je mogel razlagati vse, kar je doživel. Samo s silo se dá upogniti to ponosno dekle, samo s silno voljo je mogoče povsem obvladati njeno srce. Saj je bilo v vasi lepših in razboritejših mladeničev, toda le Vid je imel tako močno nprav, ki je mogla razrahljati Martin ponos. In njemu nasproti se je čutil Ante šibkega prav radi lastnega srca, v katerem je včasih najmanjši in najneznatnejši dogodek odmeval tako glasno in čarobno, kakor bi bile strune napete v njem.

Vzlic temu dogodku je še nadalje zasledoval Vida in Marto. Tudi ljudje so že opazili, da je nekaj med mladima človekoma, a so hoteli vedeti, da se bogato dekle z Vidom le poigrava. Ante je vedel drugače in mnenje ljudi njegovega prepričanja ni moglo spremeniti.

Nocojšnji dogodek ga je tem trdneje uveril o vsem. Toliko grenkeje je zaživel še enkrat vso preteklost, vse njene odločilnejše trenutke ta večer, ko je veslal negotov skozi meglo in temo ter poslušal šumenje vodovja.

Toda čim dalje je veslal, tem bolj so izginjale mučne misli. Prišel je namreč na odprto morje in tu so valovi naraščali. Čoln se je dvigal in padal, veslanje je bilo vedno težje. Težje kakor si je sam mislil, ker je le z notranjim nagonom iskal v temi prave smeri; ničesar ni bilo, po čemer bi se mogel ravnati. Voda je brizgala okrog njega in včasih sta mu vesli obviseli v zraku, ko je dvignilo čoln. Toda neka tajna sila, ki je sam ni umel, ga je ogrevala in delal je ves pod njeno težo. Zato tudi doslej še trenutek ni pomišljal.

Morda je že pol ure veslal v megli, ko je zapazil, da ne more nikamor s čolnom. Upiral se je z vso silo v vesli, da sta mu roki pokali, toda valovi so bili tako visoki, da mu niso pustili dalje. Trikrat, štirikrat je poskušal, da bi se preboril skozi kipeče vode, pa je končno spoznal, da je s čolnom ne le silno nevarno, temveč že naravnost nemogoče. Razumel je, da mora biti blizu Debelega rtiča, kjer je bilo valovje vedno najsilnejše, tako, da se včasih še obrežni parniki niso upali mimo o nevihti. Samo obveslati bi še bilo treba rtič, toda morje ni več pustilo dalje. Valovi so rastli čimdalje više. Ante se je še boril, a je že vedel, da ne zmagaja.

Ta čas je zrla Marta s skrbjo v temo zaliva. Spočetka se je luč še lahko razločila, pozneje pa je bilo videti samo drobno belkasto krogljico daleč

na morju. Dež je sicer še vedno polagoma rosil, toda dekleta ni več strpelo v lopi. Stopila je do brega, kjer so se z neprestanim šumenjem lomili valovi drug za drugim, in zrla v noč. Včasih se ji je zazdelo, da vidi svetlobo še vedno, čeprav samo za trenutek, takoj nato je že bila uverjena, da je vse le prevara. Vsa nevarnost te drzne poti ji je hkrati stopila pred oči.

»Zakaj sem ga pregovorila!« ji je zaključilo v srcu. Spomnila se je, da se je Ante branil, zato jo je zdaj tem bolj mučilo očitjanje. »Ali je bilo treba te žrtve?« se je vprašala in z napetimi očmi strmela v meglo.

V daljavi se je po dolgem presledku zopet pokazala bela zvezdica. Pa samo za trenutek. Ugasnila je takoj in Marta skoro ni hotela verjeti svojim očem. Le droben plamenček upanja je še gorel v njenem srcu; vedela je dobro, da je igra vedno nevarnejša. Zaklicala bi prijatelju, naj se vrne, toda glas bi utonil že nekaj korakov dalje v šumenju morja.

Rosilo je izdatneje, ona pa je stala na bregu nepremična, razpaljena in ni ničesar čutila. Drobna iskrica v dalji je izginila popolnoma in se ni hotela več pokazati.

»Kaj, če bi ga valovi zagreblji?« jo je spreletelo. »Če bi utonil?« Kri ji je planila k srcu, strašno ji je postalo ob tej misli.

Čakala je, pa zaman. Zrla je tja, kjer naj bi bil svetilnik, toda svetilnik je ostal mrtev. In čas, ki ga je bil določil Ante, ta čas je že minil dvakrat, trikrat; čula je, ko je bila ura iz zvonika.

Debeli rtič! ji je kovalo v sencih, ko je s silno muko iskala misli, da bi se vsaj za trenutek pomirila. In zbadajoč glas ji je odgovarjal: Nikjer ni večje nevarnosti!

»Ali ga nisem gnala v smrt?« se je zgrozila vsa hkrati in začutila, kako so ji oslabele noge popolnoma. Sesedla se je na tla ter si pokrila z rokama obraz. Tolika bolečina se ji je zagostila v srce, da ji ni pustilo dihati.

»Zakaj sem to storila?« si je očitala skoro v nezavesti. Toda samo trenutek je trajal obup. Premažala je bolečino in začutila olajšanje. Dvignila je glavo in zopet zrla v smeri proti rtiču. Tudi vsekrog je preiskala, ker bi moglo morje čoln zanesti. V trenutku se ji je zazdelo, da je v daljavi spet nekaj zagorelo; toda povsem na drugi strani, kjer bi moral biti pravzaprav breg. Dvignila se je, vznemirjenje je v njej vihralo. S skrajno napetostjo vsega živčevja je upirala zenici v temo.

Medtem je bil Ante obstal. Vesli je nekoliko privzdignil radi ravnotežja, toda trdno ji je držal

v rokah, vedno v skrbeh, da mu ji voda ne iztrže. Kratek čas je razmišljal. Valovi so plali ter so ga naglo zanašali nazaj. Šumenje je postajalo povsem drugo, močnejše ter mu pravilo, da mora biti breg prav blizu. Sklep je bil že gotov. Ante je izprevidel, da je vožnja okrog rtiča nemogoča, zato se je odločil, da pojde na tej strani do brega, četudi ima potem še precej daleč peš do svetilnika. Sicer tudi to ni bilo lahko, ker je voda metala čoln proti obrežju in potem spet nazaj — včasih celo na takih mestih, kjer je bilo ob oseki nevarno skalovje — toda Ante si je s spretnostjo vendarle pomagal, da ga je naposled, po mnogih brezuspešnih poskusih zagnalo na peščeno sipino, kjer je čoln obstal. S trudom ga je potegnil še nekoliko više, da ga je lahko privezal ob deblo v bližini, nato pa je vzel luč in se napotil po bregu navzgor. Vroče mu je bilo, zato ni čutil megle, ki se ga je hladno ovijala.

Marta ni več dvomila. Še nekaterekrat se je luč zasvetila, in sicer vedno više, potem pa je izginila. Ante je bil došel vrh grebena in ga prekoračil. Med nizkim drevjem je zavil čez travnike, skočil tupatam preko nizkega zidu ter si svetil dalje, kolikor je bilo v megli mogoče. Hodil je naglo, mudilo se mu je. Dvakrat, trikrat je poskušal zaklicati Nazarija; ko pa je videl, da se ne oglasi od nikoder, je postal in poslušal, kje najbolj divja morje. Vedel je, da stoji v oni smeri tudi svetilnik, ki je bil zidan skoro na koncu rtiča na mogočno, kršno skalovje.

Ni hodil dolgo, da je prišel na pot, ki jo je dobro poznal. Pospešil je korake in kmalu se je pokazalo iz megle temno ozidje stolpa. Spodaj so bila vrata na stežaj odprta in ko je s svetilko posvetil v odprtino, je zapazil starega paznika, ki je napol sedel, napol ležal na tleh zraven stopnic. Brez jopiča je bil, naslonjen s hrbtom ob vlažni zid, z nogami uprt v kup dračja. Sivkasta glava z mokrimi, sprimljenimi brki mu je visela na razgaljene prsi, smrčal je. Duh po žganju se je širil okrog njega.

»Halo, Nazarij!« je zaklical Ante, ki ga je hkrati obšla razposajenost, ko je zagledal starca v takem položaju. »Megla ti bo vzela svetilnik!«

Starec se je zbudil, gledal nekoliko časa neznanca in okrog sebe, ne da bi prav razumel, kaj da je ž njim, nato pa se je začel srditi in zmerjati, ker mu ne dado miru. Sam da je tu gospodar, je trdil očitvidno nekoliko v strahu in zato tem glasneje, a drugi da nimajo ničesar iskati tod okrog.

»V morje te bodo ribiči vrgli, če jim boš tako svetil,« mu je grozil Ante, ki je pijančka dobro poznal. »Vodo boš pil!«

Stari paznik se je medtem nekoliko razmajal in razgledal.

»Saj si ti, kaj ne, Ante? Ti si?«

Spoznal je mladeniča in strah ga je prešel. Ante pa ni imel časa odgovarjati. Pohitel je po stopnicah navzgor in zažgal ogenj; velik kup suhljadi je bil zgoraj že nalašč pripravljen. Ko je nastopila megla, je imel starec sicer najboljši namen, toda po stopnicah ni več mogel. Premažala ga je pijača, sesedel se je ob zidu in takoj tudi zaspal.

Mladenič je skušal popraviti zamudo. Naložil je drv, da je gorelo z vso silo in da je bila svetilnikova glava podobna iz dalje rdeči roži. Vedel je, da se v gosti megli svetloba včasi skoro izgubi, zato pa je hotel, da bo plamen toliko močnejši. Sedel je pri ognju in od časa do časa zaklical kaj Nazariju, ki si je spodaj, še ne čisto trezen, popravljal obleko in venomer godrnjal. Zdaj pa zdaj se je ogledal po morju, ki je v širokem loku ležalo daleč okrog rtiča. Posebno proti jugozapadu je upiral oči. Rtič Ronek je tam in breg visok kakor zvonik in čisto strm. Kaka hiša, previdno zidana, ždi na vrhu in drevo v bližini visi nad morje, kakor bi se zdaj zdaj hotelo spustiti doli. V globini pa je skalovje, ki se ga ribiči vedno boje. Ob plimi je sicer pod vodo, zato pa tolikanj nevarnejše. Tam nekod je tudi Vid, ki se je radi megle gotovo umaknil proti bregu.

Toda dolgo se ni hotel pokazati svit, ki bi kaj pojasnil. Ante se je spustil po stopnicah k Nazariju, ta pa je bil že odšel v hišico, da bi si utolažil glad. Ves dan ga namreč ni bilo doma. Mladenič je stopil na prosto, da bi videl, kako je z vremenom. Megla pa je še vedno ležala in plala od zapada.

Medtem se je Nazarij vrnil ter prinesel gostu kos kruha z ribo. Nogí mu sicer še nista dobro služili, toda z mladeničevo pomočjo je vendar zlezal v svetilnik. Še kratek čas je bil Ante pri njem. Ko pa je videl, da ga lahko pusti samega, se je poslovil in odpravil. Nizko doli na piranski višini je zagledal drobno lučko in vse mu je pravilo, da ni to nihče drugi ko Vid.

Naglo se je napotil v ono stran, kjer je bil pustil čoln. Pot v temi in skozi meglo je bila sicer utrudljiva, vendar se mu je neprestano vsiljevala pesem. Razigran je bil in glasno je ponavljal:

Z desnico bom večerjala,
z levico bom odpirala,
z levico bom odpirala,
joj, joj, joj, joj, oj fantič moj!

Kmalu je bil pri čolnu. Zanesel ga je s sipine, porinil v vodo in prožno skočil vanj. Morje ni več

tako valovilo, pa je bilo še vedno nemirno. Plima še ni dosegla vrhunca in zato je zdaj čoln tem hitreje šel svojo pot proti dnu zatoka. Ante se je medpotoma še nekaterekrati ozrl na zapad: prejšnja lučka je vztrajno brlela tam.

»Vid je in nihče drugi!« si je zagotovil in hitel z veslanjem. Iz dalje sta zabrnela dva počasna udarca, bilo je pol desetih.

Čim bolj se je Ante bližal bregu, tem bolj se je morje umirjalo. Nič več ni rosilo in tudi megla ni bila več tako vlažna in gosta. Kmalu sta dosegli vesli dno in mladenič je pustil čoln, da je sam šel svojo pot.

»Ante, si ti?« se je začul glas iz teme. Marta je še vedno čakala.

»Sem srečno nazaj!« je odgovoril in se tiho čudil, da je čakala tukaj v temi in dežju. Krenil je v portič, privezal čoln za kamenit stebrič ter ji dal svetilko.

»Ugasnila bom,« je rekla negotovo.

»Lahko,« je odgovoril ter si oblekel suknjič.

»Bala sem se zate, veš,« mu je omenila. »Toliko časa ni bilo znamenja iz svetilnika!«

Povedal je v kratkih besedah, kako je z morjem na rtiču in kako brezuspešno se je boril. Marta je poslušala in obžalovala, da ga je tirala v tako nevarnost. Mudilo se jima ni nikamor, čeprav je od več strani zaporedoma polglasno bila deseta ura.

»Kaj je že toliko?« je vprašal Ante ter se ozrl navzgor. Bele zvezdice so se kazale na nebu. V višini je megla plahnela, le nad bregom je še vedno ležala. Pa tudi krog njiju se je začela trgati in morje se je čisto umirilo. Nakipelo se je, kolikor se je moglo na visoko in nato počivalo v noči.

Mlada človeka sta zrla preko zaliva in oba hkrati zapazila svetlobo. Bila je pa v veliki daljavi in se je od časa do časa spet skrila, kakor bi ribič ne bil namenjen v zaliv. Ni se moglo reči, kdo bi neki bil, vendar so mladeniču znamenja govorila, da bo to nemara Vid. Omenil je Marti in čakal. Bila pa je še vedno negotova — Ante je opazil — tudi nekoliko nestrpnejša. Gledala je na morje in molčala. Tudi on je molčal še nekoliko časa, potem pa je izjavil povsem določno:

»Vid je, bodi brez skrbi!«

Njegovo izkušeno oko je dobro poznalo vodne ceste v zalivu; razločil je, da čoln ne bo šel mimo, čeprav se je svitalo še zelo daleč.

»Vid je, nihče drugi!« je ponovil nato s poudarkom in gledal Marto. Čakal je, napetost v njem je naraščala. Tudi on je hotel nečesa določnega, kakor so bile njegove besede krepke in odločne.

Še kratek presledek je molčala, nato pa se je zganila in vprašala:

»Kako ti bom poplačala trud?«

Njeno vprašanje je zvenelo nekoliko šaljivo in prav to je mladeniča udarilo. Nič več ni bilo one toplote v besedah kakor prej, ko je izjavila, da se je bala zanj. Spričo svetlobe v dalji je postal on hkrati manj pomemben, med njima je bila že tretja oseba.

»Še dobre pol ure ne bo pristal,« je odgovoril s prejšnjim glasom, a s poudarkom, ki ga ni poznal do tega dne v razgovoru z Marto.

»Čisto drug si danes, Ante,« je izjavila nekako pozorneje, a še vedno se mu je zdelo, da se hoče dekletu šaliti. »Kaj to pomenja?«

Lučka je bila na morju še vedno na istem mestu, v svetilniku pa je plamen vidno pojema.

»Saj ga vendar ne boš čakala?« se je čudil Ante. »Čemu neki?«

»Zakaj ne?« je vprašala še vedno razigrana, dasi nekoliko iznenadena. Kljubovalna poteza ob ustnih, Ante je zapazil, se ji je ostreje začrtala.

Zapel si je suknič in potisnil klobuk na čelo. Čutil je, kako z vsakim trenutkom raste v njem neka neznana sila.

»Pojdiva!« je rekel nato. Kratko, dasi je še zvenelo kot prošnja.

Dekle pa ni hotelo prav slišati.

»Prosila si me, pa sem šel!« je dostavil z očitanjem.

Megla se je povsem razgubila, tiho se je začel svetiti poletni večer. Vas v pobočju se je pokazala razločneje, valovom gričev okrog so se konture risale vedno izraziteje.

»Pojdiva, da te spremim!« je ponovil Ante. V njem je plalo vedno nemirneje, vedno više, čim bolj je čutil Martino odpornost. Še nikdar ni tako govoril ž njo, še vselej ga je prevzela njena bližina, da je bil ves mehak in krotek; zdaj pa je kipelo v njem vedno huje, kakor bi se zbuja vihar. Oči so se mu lesketale, nekoliko upadli obraz je gorel, glas njegov je bil trd in raskav.

»Pojdi!« je ukazal in prijel Marto za roko.

Zanikala je kratko.

»Pojdi!« je vzkipe in jo stisnil, da je zavzdihnila. Še drugo roko je ujel in skušal potegniti dekletu s seboj, pa se je odločno uprla.

Tu se je Ante sklonil čisto blizu k njenemu obrazu in ji hotel videti v očeh. Vršelo je v njem, Marta je čutila, zobe je imel stisnjene. Pa samo trenutek je grozil. Takoj nato jo je pahnil od sebe, da se je opotekla ter odšel hitrih korakov. Ostala je sama in bila kakor pribita na mesto; še nikdar

ni doživela sličnega. Tudi v njej je drhtelo, nič več ni imela v oblasti sama sebe.

»Ante!« je zaklicala za njim pridušeno. Nekaj težkega ji je leglo na srce in vedela je le to, da mladenič ne sme oditi.

»Ante!« je ponovila glasno in nestrpno, kakor bi se bala nečesa zlega. On pa se je ustavil in se ozrl. Videl je, da hoče Marta za njim. Nič več ni pomišljal, vrnil se je sam.

»Počakajva ga oba,« je predlagal, »saj ni več daleč!«

Vprašaje mu je gledala v obraz, nikakih sledov jeze ni bilo več na njem.

Takrat je zalajal z morja pes. Vid je imel to navado, da ga je jemal v čoln s seboj. Žival je začutila na bregu ljudi, zato se je oglašala.

»Res je Vid,« je menila Marta.

»Nič ga ni ovirala megla,« je odgovoril Ante, »ves čas je vozil!«

Še nekaterekrat je zalajal pes, pa zdaj že prav blizu. Polglasno se je razgovarjala dvojica na bregu.

»Kdo je tam?« je vprašal čez čas glas z vode. Čoln je glasno šumel v portič.

Nihče ni odgovoril.

»Kdo je?« se je ponovilo vprašanje z nekoliko višjim, rezkejšim glasom.

»Jaz,« se je odzvala Marta skoro tiho. Antetu se je zazdelo, da je že spet v oblasti sugestivne Vidove volje.

»Sama?«

»Ne!« je odgovorila glasneje.

»Lahko noč!« je pozdravil Ante nenadno, se obrnil in odšel po bregu.

Presenečeno ga je hotelo vprašati dekletu, zakaj neki odhaja, pa jo je že isti trenutek zmedlo ostro vprašanje:

»S kom se pajdašiš?«

Vid je privezal čoln in stopil na breg. Tudi pes si je bil že pomagal na kopno za njim, planil k Marti, nato pa stekel renčaje za odhajalcem.

»S kom pa, ali že poveš?« je zahteval Vid, odločno in trdo, ter se ji bližal.

»Ante je bil,« je odgovorila Marta in čutila, da je rekla to vse samozavestneje kot prejšnje.

Nedaleč, nekoliko više na brežni rebri se je hkrati oglasilo srdito lajanje. Takoj nato pa je bilo čuti zamolkel udarec in ječanje živali, ki se je polagoma poizgubljalo.

»Ta?« je ponovil vprašaje in grozeče Vid. »Kaj imaš ž njim?«

»Pri svetilniku je bil,« je odgovorila Marta mirno in brez strahu.

Vid pa je, velik in silnih udov, stopil prav do nje ter jo prijel za rami s tako močjo, da je jeknila.

»Kaj imaš ž njim?« je ponovil ves srdit in jo stresel.

Zastokala je, toda odgovorila ni. Še bolj ga je razpalilo in stresal jo je kakor drobno drevce.

»Pusti me!« je zahtevala in glas ji je kipel; toda Vid je ni izpustil. Skušala se mu je izviti, a njegovi pesti sta bili kakor železni.

V istem trenutku je ponovil glas iz teme z vso rezkostjo in odločnostjo:

»Pusti jo!«

Ante je slišal Martino ječanje in se takoj vrnil, dasi še ni bil prav na jasnem, čemu. Kakor hitro je prišel bliže, je tudi že vedel, da ne sme storiti Vid dekletu ničesar žalega.

»Pusti jo!« je ponovil Vidu v obraz, pripravljen na vse.

Ta je siknil kakor gad, izpustil Marto in tudi istočasno že zamahnil s težko pestjo proti tekmeču. Pa ga ni zadel; zato je skočil k njemu kakor na plen ter udaril drugič z vso silo. Tudi temu udarcu se je Ante bliskoma izognil, vsled česar je Vid vzkipel in navalil nanj z vso srditostjo. Isti trenutek se mu je tudi Ante vrgel nasproti, objel ga okrog života ter se mu priklenil na prsi, kakor bi ga nikdar več ne hotel izpustiti. Nekaj trenutkov sta stala tako sklenjena in le pokanje mišic je pričalo, kako napenja Vid vse moči, da bi se izvil iz jeklenega objema. Kakor je bil močan in silovit, je pa bil Ante žilav in spreten, da ga nasprotnik ni mogel obvladati. Borila sta se na mestu, težko in hitro sopeč, ne da bi se količkaj odločilo. V Vidu je besnost naraščala, Ante pa je vedel, da ga ukroti le, če mu dokaže, da se ume vsej njegovi sili izogniti s svojo spretnostjo. Čeprav je imel hrust obe roki prosti, vendar si ni mogel ž njima prav pomagati. Ante ga je držal vklenjenega ter se še razkoračil in uprl v tla, da ne bi izgubil ravnotežja.

Pa ga je hkrati prijela zapeljiva misel. Pomaknil je roki še nižje na nasprotnikovem hrbtu, privzdignil Vida nekoliko od tal in stisnil v ledju. Ta je omahnil, pa je s svojo težo potegnil na tla tudi Anteta. Padla sta na pesek in s padcem se je okoristil Vid, da se je po kratkem ruvanju dokopal na vrh. Njegova jeza je narastla do skrajnosti, vsa maščevalnost je bruhnila iz njega. Doslej se je vsa borba vršila skoro brez glasu, le pesek je škripal, zdaj pa so se hkrati začuli udarci. Vid je z levico bil, z desnico pa je tiščal Anteta za vrat. Pridušeno grgranje nasprotnikovo je po-

stajalo z vsakim trenutkom težje in mučnejše, Vida je strast čisto premagala.

Marta je spoznala, da to ni več borba. Zgrozila se je in planila k Vidu.

»Ali si zver?« mu je kriknila v obraz ter ga z nenavadno močjo odtrgala raz nasprotnika. Pogledal jo je, kakor bi je doslej niti ne videl, ter se nekoliko zavedel. Nato se je molče umaknil in gledal, kaj bo počela.

Marta pa se je sklonila k Antetu, ki je bil popolnoma izčrpan in skoro onesveščen. Zdaj je dihal globoko in hitreje, zasinelost mu je izginjala iz obraza. Skušal se je dvigniti, pa mu je morala pomagati. Onemogel in brezčuten je sedel na pesku, kakor bi se mu ne hotele povrniti moči. Marto je začelo skrbeti. Gledala je prostor, kjer je ležal, če bi morda ne bilo sledov krvi, in ga izpraševala. Ogorčenje je bilo v njej. S povešeno glavo, molčeč in teman, je stal Vid ob strani.

»Odleglo mi je!« je izpregovoril Ante čez nekaj časa in se ozrl okrog. Videlo se je, da se mu moči vračajo. Dekle je poiskalo klobuk ter ga osnažilo, Vid pa je začel gledati okrog po pesku, da bi našel reči, ki jih je izgubil pri padcu.

Medtem si je Ante obrisal pot, popravil obleko in nato vstal. Pa še ni bil povsem dober. Noge so se mu tresle, srce je tolklo.

»Zadušil bi me bil,« je rekel Marti, »da me nisi ubranila. Hvaležen sem ti!«

Vid se je srdito ozrl vanj, pa ni rekel ničesar. Najraje bi bil planil k dekletu, ki je snažilo Antetovo obleko, čeprav se je ta branil.

»Saj ni treba,« je menil, »saj grem!«

Marta je obstala in ga pogledala, kakor bi teh besed ne mogla umeti.

»Lahko noč!« je še dostavil in ji ponudil roko.

»Ante!« je vzkliknila kakor bi jo udaril, nato pa je planila k njemu ter ga objela.

Teman kakor noč in razpaljen je bil Vid isti trenutek za Marto. Prijel jo je, škrtaje z zobmi in hotel odtrgati. Besnel je in zdelo se je, da bo takoj spet planil na tekmeča. Marta pa se je že sama odvila in stala zdaj tik pred Vidom, odločna in velika.

»Kaj hočeš?« je kriknila, da se je od nekod odbilo čez vodo. V očeh se ji je svetilo in prsti rok so se ji krčili.

Vid je dvignil desnico, da bi dekle pahnil v stran ter se zagnal v nasprotnika, ona pa je roko ulovila in se mu postavila po robu.

»Proč!« je ukazala vsa v ognju in gnjevu, ne več s krikom, toda s silo, ki je Vida hkrati zlomila.

»Proč!« je ponovila s srditim prezirom ter ga motrila s plamenom v očeh.

Stal je kakor zadet, nato pa se je zganil in odstranil negotovih korakov. Čoln je ležal pre-

vrnjen v pesku in Vid je sedel nanj, kakor bi mu bilo vzelo moči. Z rokama je podprl glavo in pogled uprl v tla. Z vso silo se je trudil, da bi si razložil, kaj se je pravkar dogodilo.

Monolog.

Kaj ti ostalo je od mladih dni
po sanjah, vseh sladkostih, vseh spoznanjih?
Srce molči in v tisoč se vprašanjih
s slastjo asketsko biča in mori.

Kaj mučiš se? Da se ti uganka ugank,
tvoj lastni duh, nazadnje razodene,
v brezmejnost, k sebi teme vse razklene
in ugledaš se brez sanj, brez spon, brez zank?

Življenje, trda stena pred menoj,
ko klešem vate, kdo mi odgovarja?
Z obupom se zasutega rudarja
poslušam in zaman si kličem: — Stoj! —

Alozij Remec.

Molitev.

Gospod, srce je vztrepetalo:
izgubljeni sin!
Ugasnil luč sem, ki si mi jo vžgal sred duše.
Kakor kamen sem sred globočin, sred temnih vod življenja.
Padam in ni tal.

Visoko v Tvoji zarji sije večnost, sije paradiž.
Odsev vijolični nad mano, misel nanj,
keruba z mečem plamenečim, Golgato in križ
mi riše v temo zemskih sanj.

A jaz sem kamen v oceanu.
Padam in ni tal.
Le ena prošnja v meni tli:
Gospod, ta kamen v školjko izpremeni!
Ko dvigneš in ko bom trepetal
v nadsolnčnem žaru Tvojega očesa,
trpljenje — biser — samo naj ostane v meni,
vse drugo naj skopni, sprhni!

Alozij Remec.

Jezikovne ocene.

I.

Gustave Flaubert: **Tri povesti**. Poslovenil Oton Župančič. Izdala in založila »Omladina« 1917.

Župančič ni le naš največji pesnik, ampak tudi največji jezikovni umetnik. Njegovi prevodi v nevezani besedi ne zaostajajo za njegovimi pesmimi. Nekateri izmed njih so tako dovršeni, da po jezikovni lepoti presegajo izvirnike; to lahko trdim o prevodih iz francoščine, katere sem primerjal z izvirniki. In kdor se hoče naslajati ob lepoti njegovih prevodov, jih mora brati z izvirniki v roki, zlasti pa še zato, da vidi, kaj se pravi slovenski misliti. Župančič res sloveni tuja dela. Za tujo rečenico poišče slovensko rečenico, za tujo besedo slovensko besedo, za tujo stavčno obliko domačo obliko. Od Župančiča se morajo učiti vsi naši prevajavci, ki zares le prevajajo ali pravilneje predstavljajo tuje posebnosti v naš jezik. Župančiča morajo proučevati tudi vsi, ki imajo v šolah kaj opraviti s slovenjenjem, t. j. učitelji slovenščine in klasičnih jezikov.

Župančičev jezik pa je znamenit tudi še z druge strani. Župančič piše čisto slovenščino in se ogiblje vseh nepotrebnih tujk. V tem pogledu je danes med pisatelji čisto sam,

sam kakor vihar v pušči,
sam, da nihče ga ne čuje,
sam, da nihče zanj ne ve...

Nem skozi gluho noč koraka, slovensko izobraženstvo mu je pajdašica — senca črna.

Sam pa koraka zato, ker je jezikovno izredno izobražen in se zaveda ogromne sile slovenskega jezika in vé, da je za Slovana sramota, rabiti toliko francoskih in v francoščino sprejetih latinskih, grških in drugih tujk. Župančičevi prevodi dokazujejo, da slovenščina lahko prebije brez vseh tujk.

Slovinci in Slovani sploh smo se naučili od Nemcev, rabiti toliko francoskih in pofrancozenih tujk. Rabiti tujke, ni evropska navada, ampak samo nemška razvada, kateri se vsa izobražena Evropa smeje, najbolj pa Francozi sami. Če hočeš vedeti, kako se Francozi roğajo Nemcem, ki imajo jezik tako pomešan s francoskimi in drugimi tujkami, beri Heintzejev slovar, Deutscher Sprachhort, Leipzig 1900, kar navaja na str. 211. Če hočeš videti, kako malo spoštujejo svoj jezik nemški meščani, uradniki, plemiči, beri kako povest, zajeto iz te družbe, n. pr. povesti slavne pisateljice Enrice v. Handel-Mazzetti. Na vsaki strani boš naletel na kopo nepotrebnih tujk. Nemški jezikoslovci jokajo na razvalinah nemškega jezika. »Man hat in unsern Tagen vielfach und nicht ohne Grund darüber Klage geführt, daß die deutsche Sprache im Nieder-

gange sei, daß sie entarte und verwildere,« pravi v uvodu pisatelj imenovanega slovarja. »Hier zum Belege nur zwei Stimmen hervorragender Kenner: 'Unsere Sprache', sagt Mor. Heyne, 'geht, wenn sie auf dem jetzt betretenen Wege weiter wandelt, nicht nur einer Verschlechterung (denn diese ist gegen das vorige Jahrhundert schon vorhanden), sondern selbst der Zerrüttung (podčrtal poroč.) entgegen. Die Buntscheckigkeit ihres Wortschatzes nimmt erschreckend überhand' (podčrtal poroč.). ...Zehn Jahre später (Heyne je pisal ono l. 1883.) äußert sich Karl Weinhold folgendermaßen: '... Deutsch denken, deutsch sprechen, deutsch schreiben ist durch eine leider unter uns verbreitete Nachlässigkeit und Gedankenlosigkeit gefährdet, dazu durch das Heer der Tagschreiber, die in hastiger Zeilenarbeit aus französischen und englischen Zeitungen, Romanen und Dramen massenhaften Lesestoff täglich in Haus und Hütte auswerfen, der fremde und schlechte Wörter, ...krüppelhafte Nachbildungen fremder Satzformen ... wie eine Zuchtbrut von Bazillen in die Flüsse und Bäche des deutschen Lebens verbreitet.'« Med viri, ki zastrupljajo nemški jezik, omenja na prvem mestu dnevno časopisje, potem pa slabo leposlovje. Pri časopisju, pravi, »wirkt schädigend die tägliche Übersetzung aus fremden Sprachen, wobei in den deutschen Ausdruck und Satzbau nur zu leicht fremdartiges einfließt« (str. 1). O povestih in romanih se pritožuje, da enako kvarijo nemški jezik kot časniki ali pa še bolj. »Hier stößt man mitunter auf größere Nachlässigkeit und auf ärgere Fehler als in den Zeitungen. Manche Roman- und Novellen-Verfasser oder Übersetzer müssen geradezu als Deutschverderber bezeichnet werden« (str. 2). V slovarju samem pravi, da ima nemščina nad 70.000 tujk. Število je res grozno in skoro neverjetno! »In den Wissenschaften sind es überwiegend griechische und lateinische Wörter, im Kriegswesen, in der Diplomatie, im Tanz- und Theaterwesen wie auch in der Bekleidungs- und der Kochkunst französische, in der Musik italienische, im Sport englische« (str. 210). Pozabil pa je še povedati, da je vsaka tretja, četrta rečenica v pismenem jeziku francoska.

Rabo tujk pa pri Nemcih ni rodila toliko potreba kakor omejenost in nezavednost. Ljudstvu odtujeni plemiči, naduti meščani in uradniki so se sramovali ljudskega jezika in so jemali francoske tujke iz gole ničmurnosti. Izposojanje se je začelo po tridesetletni vojski, zlasti v dobi »solnčnega kralja« Ludovika XIV., ki je s svojim sijajem očaral tudi nemške plemiče. Pa dokler so tujke rabili samo izobraženci in višji sloji, še ni pretila poguba nemškemu jeziku; prava poguba se je začela šele v zadnjih letih, ko je vse to prešlo po čas-

nikih in knjigah med nemško ljudstvo (prim. Heintze, str. 212). Podobno se godi tudi našemu jeziku. Kolikokrat je Škrabec tožil, kako preziramo svoj jezik. »Kar je naše, ni vredno nič; mi se moremo ponašati le s tem, kar ni znano vsakemu neumnemu kmetu, ki ne vé, kaj so moderne revije, ki se vijejo višje in višje v nadslovanske miljeje« (Cv. 32, 4).

Tako kakor Nemci in mi ne dela s svojim jezikom noben drug evropski narod. Ko so n. pr. začeli v Italijanih v 18. stoletju uvajati francoske besede, izraze in stavčne oblike, so se jim uprli in so jih hitro pometli. Prav tako ne rabi Francoz angleških ali Anglež francoskih tujk (pravim: tujk, o starih izposojenkah tu ni govor). Beri francoske ali angleške povesti in boš videl, kako čist jezik imajo v tem pogledu. Za Nemci smo drli samo Slovani, vendar Slovenci še najmanj, dasi smo živeli pod tolikim pritiskom nemškega jezika in nemške vzgoje. Zdaj je konec nemškega gospostva, osvobodimo se tudi nemških omejenih načel!

Če je raba tujk že za Nemce sramota, kaj naj rečemo potem o Slovanih, ki imamo neprimerno večje jezikovno bogastvo in večjo jezikotvorno silo kakor Nemci in Romani skupaj. Romani in Angleži ne morejo več tvoriti novih besed, ker je njihov jezik že mrtev in se ne more več obnavljati iz starih prvin. Vsi ti jeziki so zmožni samo še zadnjega sredstva, ki ga rabi jezik: sestave besed. Blizu do te točke bo kmalu dospela tudi nemščina. Naš jezik je pa tako mlad in močan, da moremo iz njegovih prvin — tako je vsak jezik nastal in tako se razvija, dokler ima še življensko moč — narediti besed, kolikor jih je v slovstvu treba.

Velika napaka je torej misliti, da imajo romanski narodi, od katerih si tako brez skrbi izposojamo besede, bogatejši ali boljši jezik kakor mi. S sijajem so obžarjene njihove besede le zato, ker smo jih obžarili mi in Nemci, s tem, da smo si jih izposojali in zavračali domače besede ali ker se nam ni ljubilo tvoriti novih. Raba tujk je pa kvarna tudi še z druge strani. Tujke so za neuke ljudi slepilo, ker se jim natvezuje mnenje, da tuje besede kaj več pomenijo kakor naše in da se z njimi natančneje in določneje izražamo. Nasproti, ker jim ne vemo pravega pomena, jih ne znamo rabiti. Kako n. pr. opleta naše izobraženstvo s francoskimi besedami, kakor banalen (pravi pomen: premet, vsakdanji), bizaren (pomeni nenavaden, čudaški), borniran (pom.: omejen) itd.! Mnogo tujk je pa tudi slabših kakor so naše besede. Primerjaj nekaj navadnih tujk: franc. beseda *race* = rod, pleme, vrsta je iz prvotne nemške reiza, ki pomeni črta; *nivô* = površina, višina je iz prvotnega lat. *libella* = tehtnica, kar pomeni ravnovesje na tehtnici; *parirati*, iz franc. *perer* = (konja) udržati, ustaviti, (udarec) odbiti; *riskirati* = v nevarnosti biti, risiko, nevarnost je iz prvotne lat. besede *resecare*, odrezati; *revanširati* = vrniti, povrniti iz lat. *revindicare*, maščevati se.

Če hočemo imeti svojo umetnost, svoje znanstvo, svoje slovstvo, moramo misliti in govoriti po slovensko. Jezik, ki je ves živ tujk, ni naš jezik, ni zrcalo naših misli, predstav, dojmov, naše izobrazbe, ampak glavica tujega duševnega dela. »Moje ni, kar sosed mi posodi,« pravi Stritar. Odkar so se jela pri nas opuščati Levstikova, Stritarjeva in Levčeva načela o čistosti

jezika, se je v naše časnike, strokovne spise in tudi v umetnost samo vteplo toliko tujk, da se bojimo za prihodnost našega jezika in moramo zaklicati našim pisateljem: Učite se od Župančiča!

Tudi prepogostne rabe latinskih in grških tujk je kriva deloma omejenost izobražencev, deloma ubožnost romanskih jezikov, ki ne morejo iz sebe tvoriti novih besed in so torej romanski narodi prisiljeni, poseči po edinem sredstvu, ki ga imajo, t. j. po latinščini in grščini. Nam bi tega ne bilo treba, ko bi ne posnemali Nemcev. Toda tudi pri Romanih se je že nakopičilo toliko latinskih in grških tujk, da so jim začele presedati. V dobi francoskega preporoda (renesanse) v 16. veku je prišlo med izobražence toliko latinskih in grških tujk, da se jih je celo Francozom preveč zdelo. Malherbe in drugi veliki pisatelji 17. veka so jim napovedali boj in so jih mnogo odpravili. Kljub temu pa jih imajo še danes toliko, da njih število temni neznatno številce pristnih francoskih besed. Zadnja izdaja akad. slovarja *Dictionnaire de l'Académie française* (1878) obsega približno 32.000 besed; od teh je blizu 20.000 umetnih besed, večinoma latinskih in grških, pravih francoskih in iz prvin francoskega jezika tvorjenih besed je komaj 12.000 (prim. Dussouchet, *Grammaire Française, Livre du Maître*, Pariz 1915, str. 8).

Kako se torej človek razveseli, ko bere v Župančičevih prevodih lepe slovenske besede, rečenice in stavčne oblike za tuje besede in oblike, ki jih srečavaš skoro vsak dan pri naših pisateljih. Župančič se ne pomišlja n. pr. rabiti: ograja za franc. *rampe*, zaokrožen za franc. *arrondi* (z nem.-franc. končnico *arondiran*), odločen za franc. *résolu* (z nem. končnico *resoluten*), način za franc. *manière*, poizvedovati za informirati se, zgražati se za skandalizirati se, zanimanje, korist za franc. *intérêt* (nem. interes), pripetljaj za franc. *incident*, dirjati za franc. *galoper*, podolgovata dvorana za franc. *galerie*, stopnišče za franc. *perron*, oder za estrada, ravna streha za franc. *plate-forme*, stranski tlak za franc. *trottoir*, okrožje za *miljê*, franc. *milieu*, obris za kontura, siliti se za franc. *forcer* (z nem.-franc. končnico *forsirati*), dalje: prirodni čut za instinkt, enakomeren za monoton, občutljiv za delikaten, ovzdušje za atmosfera, odličnost za franc. *élégance*, prosojnost za franc. *transparence*. — Prepišimo še nekaj lepih rečenic, n. pr. če bi bilo treba (en cas de besoin, ne: v slučaju potrebe), nevarnost ti preti, da jih izgubiš (tu risques de les perdre, ne: riskiraš), ljudem je do tega, da bi življenje ohranili (les hommes sont intéressés, ne: imajo interes), ne dajte se motiti (ne vous gênez point, ne: ne ženirajte se), ne da bi mu bilo to kaj prizadelo (sans être incommodé), nogavice so budile meni veliko razburjenje (ses bas étaient pour moi un grand sujet, ne: so bile predmet...), naredila sva nekaj korakov, da bi videla, nad koga je iztegnil svoje roke (pour voir l'objet, ne: predmet, nad katerim...), njegovo ime je šlo od ust do ust (son nom circulait, ne: je krožilo), ustreči njeni želji (satisfaire son désir, ne: zadostiti), vojaki so bili sklenili zadaj krog (formaient un cercle, ne: naredili), je bila nejevoljna na gospo (indignée, ne: indignirana). (Dalje.)

Dr. A. Breznik.

Književnost.

P. Stanislav Škrabec: **Jezikoslovni spisi**. I. zv., 3. snopič. Izdala in založila »Leonova družba«. Ljubljana, 1918.

Po tem snopiču smo segli s trepetajočo roko. To je zadnji snopič, ki ga je Škrabec še sam priredil in sam popravil. Z njim se je moral posloviti od svojih zbranih spisov in izročiti nadaljevanje tuji roki, sam je mogel samo še določiti, kaj naj se v »Jezikoslovne spise« sprejme in kaj naj se izpusti. Pregledal pa je sam še vse letnike »Cvetja« in dostavil svoje opomnje in najnovejše nazore. Priredba zbranih spisov je vrlo zanimiva, ker nam podaja nazore, ki jih je imel Škrabec o kakem predmetu pred 30 in več leti, in zraven nazore, ki si jih je pridobil v poslednjih letih svojega preiskovanja. Iz poslednjih spisov diha silna ljubezen do slovenskega jezika, ki je ob zadnjih mesecih njegovega življenja privrela na dan. Ta snopič prinaša njegov labodji spev, v katerem se je povzpел do čudovite proslave slovenskega jezika. In na moža, ki je tako temeljito poznal ustroj vseh evropskih jezikov, se lahko zanesemo, da je govoril resnico, če je v 75. letu svoje dobe, po več kot 58letnem neprestanem proučevanju zapisal prepričanje, da je slovenščina eden najlepših jezikov na svetu. »Ali ni ravno naša slovenščina mej vsemi slavenski jeziki najlepša, najprimerniše vstvarjena v vsakem oziru? Kako živ, kako bogato razvit je naš vokalizem v primeri, recimo naravnost, s hervaškimi, ki velja sicer za najblagoglasniši, pa je v resnici v tem oziru, vsaj meni se tako zdi, v bog in, skoraj bi rekel, nekoliko trd in lesen, kaker koli se hvali... Zadosti krepak in moški, če se ne govori prenemarno, je tudi naš konsonantizem, ker je prost tistega mehkuženja, ki kaker nekaka baciljska bolezen razjeda severne slavenske jezike... Naša deklinacija je krepka in vgodno spremenljiva, naša konjugacija krasno dovršena... Da je naša slovenščina lep jezik, priznavajo tudi izvedeni in pravični tujci. Nekedanji ljubljanski profesor Peter Petrucci... jo je hvalil, da spominja v tem oziru na španščino. Ali je res tako, jaz ne morem soditi. Zdi se mi pa, da je španščina premonotonno slovesna, da bi se ji mogla primerjati naša priprosta pa raznolična slovenščina. Naša slovenščina je torej, prepričani smemo biti, eden najlepših jezikov na svetu.« (Str. 302.)

Ko se je Slovenija osvobodila, se je moral Škrabec ločiti od njenega jezika. Umril je vprav v dneh (6. okt. 1918), ko je stara Avstrija prosila miru in se je iz njenih bokov izvijala mlada Jugoslavija. Ob osvoboditvi žaluje Slovenija za svojim največjim jezikoslovcem. Živel je v meniški celici, a bil je najmodernejši slovenski jezikoslovec svoje dobe. Razumel je dobo, v kateri je živel, in je preiskoval jezik po najnovejših znanstvenih metodah. Zato pa mu je bil tudi najvplivnejši voditelj svojega časa.

Dr. A. B.

Ksaver Meško: **Slike**. Zabavna knjižnica, XXVII. zvezek. Izdala in založila Slovenska Matica. V Ljubljani 1918. Natisnila Zvezna tiskarna.

Meško je ostal zvest samemu sebi. Kakor je začel, tako nadaljuje in njegove nove »Slike« v galeriji Zabavne knjižnice so izdelane z isto tehniko subtilnega

opazovanja kot smo jih vajeni pri njem že od nekdanj, le da vibrira v teh več solnca. Ustalil se je popolnoma.

Hodil je tod in ondod in srečal je »Moža z raztrgano dušo«, ki ga sočutno posluša in tolaži, vmislil se je v »Dramo na morju« in spoznal med svojimi župljani čudaka, ki je nosil petdeset let pri procesiji križ in ga ob enoinpetdeseti veliki noči ni smel več, pa je šel in ga ukradel in z njim strmoglavil v prepad, in podal nam je dobro sliko »Starca Matije pravica«. Spomnil se je svojih Slovenskih goric in »Gorja«, ki ga prinese poletna nevihta, in ga je označil z lokalno barvo besednega zaklada. Prvi del »Gorja«, opis nevihte, bi moral v srednješolske čitanke, koder so strašile do zdaj razne hude ure. Drugi del ni nič več, ko povprečna slika razmer, ki jih povzroča alkohol v ptujski okolici. »Sreča« je v okviru pravljice in zato ni zameriti, da jo je dosegel stari krojač na zasneženi gori, zlasti ne, ker je dobro hodil in res lepo doživljal izkušnje in jih premagal. Sitno je le to, da se nisem mogel ubraniti spomina na klasičnega »Berača«. »Bedaka Martina« je srečal gotovo ob Frančišku Asiškem in ga je očrtal tako, da ga zlepa ne zabim. »Lakomnik« živi gotovo v vsaki vasi in Meškova slika je tip. V »Marijina kiparja« je pisatelj dahnil doberšen del samega sebe in ju podal z neprikritim zavzetjem.

Niso velikopotezne te »Slike«, da bi zgrabile in te pretresle v dno duše. Intimne so in minuciozno izdelane z rahlo roko, ki je vodila kist in nam naslikala asiškega svetca. To čutiš in si tudi vesel. Dr. Joža Lourenčič.

Milan Kuret: **Jeklena maska**. Samozaložba. Razprodaja knjigarna J. Štoka, Trst, Molino Piccolo 19. Tiskal A. Slatnar v Kamniku. 1918. Str. 77. Cena K 3.70.

Kuret je menda prvi zastopnik Istre v naši pesmi. Dvakrat, trikrat smo ga srečali pred leti v »Domu in Svetu« in lansko poletje je nastopil z Jekleno masko, v katero je prevzel sedem že natisnjenih in celo vrsto novih pesmi. Javnosti je torej toliko kot neznan.

Po uvodni:

Dà, še je mrak — še davi noč nas grenka,
še sužnji smo ukazanih poti.
Ne dolgo več: glej, izza gôr vzplamteva
že prva zarja novih, lepših dni.

bi človek mislil, da se je Kuret spozabil in poslal v svet vojne pesmi, ki so mu bile v Istri deloma blizu. A Jeklena maska, povest iskajoče duše, posvečena sfingi življenja z motom »In Bogu je bilo žal, da je človeka ustvaril...« (Gen. VI. 6.) I—VIII, nas pelje v leto 1910., ko se je pesnik začel boriti s samim seboj v dvomih in zmotah, dokler ni prišel v leto 1916. in ugotovil:

In vem: da te spoznavam tisočletja,
da dano mi je žitje večnih dob,
nikdar te ne spoznam brez razodetja —
zaklad tvoj krije večnonemi grob.

VIII, str. 13.

Drugi cikl, »Črne krizanteme« (str. 17—27), obsega večinoma žalnice na solnčne dni, ki jih je zasenčila samota poklica. Dober je sonet »Odprl sem knjigo...« (str. 18), nič manj »Pravljica« (str. 20) in še »O astra!« (Str. 24.)

III. del (str. 31—38), kateremu bi brez drugega lahko pridružil »Izzvenele pesmi« (str. 43—48) zadovolji še najbolj (Šumeči školjki, Luč srca, Vrnitev iz suženjstva, V mraku, Starec spomladi, Jesen). »Vrnitev iz suženjstva« je gotovo naša najboljša »begunska«:

Kot črna noč se v dušo mi prelije
mračan spomin bolešno grenkih dni,
ko v sponah ločil se od domačije
naš rod, prejšel v njih vse dni, noči —
v solzah oko je ob slovesu mrlo,
ob tebi stal sem, plakal tih in nem,
Jeruzalem, Jeruzalem!

Sedeli v vrbah smo ob Babilonu,
objokovali tvoj pogin in greh.
Pa deli so: »Zapojte o Sijonu!
Zapojte nam o njega slavnih dneh!« —
Kako naj poje, kogar v zemlji tuji
duši jeklene sužnosti objem?
Jeruzalem, Jeruzalem!

In glej, zdaj vračamo se, hči Sijona,
oči strme nam v tvoj bodoči kras.
Le smešite nas vragi iz zaklona!
V levici meč kot gad preti na vas.
A desna, ti, nam zidaj novo slavo,
da vstane Sijon, vzide luč očem,
Jeruzalem, Jeruzalem!

Z »Nočnimi melodijami« (str. 51—55) in »Martovim bičem« (str. 59—77) so napolnjene strani. Zadovoljijo k večjemu »Vereščagin: Spomenik vojne« (str. 59) in »Trubeckoi: Ki se z mrhovino rede...« (str. 72).

V Kuretu, kakršen se nam je predstavil, ni nič samoraslega in vtis imam, da se je prenačil. V besedi in motivih se še očitno pozna šola in vpliv: predvsem Medvedov in potem zapovrstjo Gregorčičev, Župančičev in tudi Pregljev. Umerjen je in zdi se, da mu ni do novih poti. Toda če naj bo njegova pesem, ki jo je po Aškerčevo označil:

Moja pesem ni pesem poldneva,
Moja pesem je pesem temin,
krik duše, ki jo razgoreva (!)
hrepenenje po zarjah višin.

Moja pesem ne kliče vstajenja,
žalostinka je, hčerka grobov,
je tožba o zlobi življenja,
tolažnica v objemu mrakov.

Moja pesem je pesem osvete
za kri izsesano in moč,
je vampir, ki jeze poln svete
s krvjo se maščuje za noč. (Str. 25.)

se mora še vsebolj poglobiti in začeti z drugačno besedo in barvo!

Knjigi so priloženi »Popravki«, ki pa niso popolni. Ločila in še to in ono bi trebalo tudi popraviti!

Dr. Joža Lovrenčič.

Fr. Ločniškar: **Srca malih.** Povesti za mladino. Ljubljana 1918. Založba tiskarne Makso Hrovatin. Str. 87. Cena K 3.—.

Naše mladinsko slovstvo je še vedno revno. Ne vem, ali ni zmisla zanj, ali zadostujejo našim malim »Vrtec« z »Angelčkom« in »Zvonček«. Mislim, da prvo. In zato se človek začudi in vzveseli, če more vsaj vsako leto pozdraviti — eno mladinsko knjigo.

Ločniškar je znan mladinski pesnik in pisatelj. V »Angelčku«, »Vrtcu« in »Zvončku« se je oglašal leto za letom (Slavko Slavič, Taras Vasiljev, Borisov). Borisov je izdal že pred leti zbirko pesmi in kmalu potem Taras Vasiljev »Iz raznih stanov«, ponatis iz »Vrtca«. Pred Božičem pa je izbral nekaj povestic in jih poslal srcem malih, ki so jih lahko vesela. Lahko in prijetno piše Ločniškar in iz ljubezni. Motivi, ki jih obdeluje v 9 povesticah, so pestri, in otrok se ne bo dolgočasil ob njih. Starši pa naj ne prezro vzgojnih problemov in direktiv, ki jih je pisatelj med vrstami naznanil njim, n. pr. v »Hribarjevem Nandetu«, v tragičnem »Martinku in njegovi materi«, in »Strženov Janez« in »Zakaj ga ni bilo...« bosta vse bolj vplivala ko še tako dobro razlagan abstinenčni katekizem.

Knjigo priporočam.

Dr. Joža Lovrenčič.

Dr. Josip Lovrenčič: **Brstje iz vrta slovenskega pesništva**, izdala Mohorjeva družba, 8°, 96 strani. — To knjigo smo željno čakali. Naslov »cvetje« nas je prevaril, da smo mislili, da dobimo antologijo naših najboljših pesnikov. Slišal sem, da zbiratelj ni imel tega namena pred očmi; on da se je oziral samo na domoljubne pesmi, ki naj bi se okrasile s slikami pesnikov in njih rojstnega kraja, da bi s tem vplivali na narodni čut naših obmejnih bratov in jih navdušili. To je vsekakor zelo plemenita misel, in škoda, da se ni izvršila; seveda, naslov ni bil pravi, naslov pomeni toliko kot antologija, samo da je ljudsko razumljivo povedano, katero čakamo tako željno. Mohorjeva družba, ki ima vedno ozire na želje ljudstva, na tiskarno, na vojno itd., je preprečila to in ono — oboje. Lovrenčičev literarno historični uvod je zavrgla, raztrgala, porazdelila po sredi, kakor se ji je ljubilo, brez načrta, brez zmisla. Tiskarna je dejala: toliko velika mora biti krava — in kravo so napravili ravno tako veliko. Zbiratelja, ki se je gotovo bojeval z Družbo radi Prešerna, zadeva krivda, da se je dal na knjigo podpisati in da je zatajil »Ilirijo oživljeno«. Priznati si moramo, da je bilo v nas pogosto več bojzljivosti kot nevarnosti. Knjiga pa je kot taka javen kulturni škandal in nobena beseda je ne opraviči. Če ni mogla iziti taka, kot mora biti, čemu izide? Te knjige ne moremo dati mladini. Tujcu tudi ne — dali jo bomo sicer, ker smo pokvarjeni dovolj, a kaj si bodo mislili o našem pesništvu in naši kulturi, izveste, če pogledate v knjigo. Berite uvod, ki je »klasičen«: »Vsakega pesnika in pesnice življenje bi se imelo lepo mikavno opisati, doba, razmere in delovanje jasno orisati. Pesnikov trudoljubno delovanje naj bi nas podžigalo, njih ljubezen za vse dobro, lepo in blago nas vnemala in ogrevala.« Dosti! Naj sodi vsak sam! Koseski ima v knjigi pet celih strani, Aškerc pa dve. Če so izpustili Župančiča, Ketteja, Murna, Cankarja, Sardenka in druge pesnike, naj bi že bilo, če bi vedeli, da so delali po nekem načrtu; a naj bi povedali, kaj so hoteli? Ali so nam hoteli predstaviti samo umrle? Kje je tedaj Medved? Ali samo stare? Kje je tedaj Medved? Seveda: knjiga mora imeti gotovo dolžino, ko je ta dolžina napolnjena,

tedaj se odseka in mir besedi! Tako je ostala knjiga brez glave in konca — Mohorjeva družba je pokazala, da tudi nima glave in ne vé, kaj dela, a mislim, da bo konec že dobila, če bo plavala v ti smeri dalje. Vemo, da je Družbi vseeno, če govorimo z njo v rokavicah ali grdo in odkrito, ker ne govorimo danes prvič in tudi ne mi edini. Prosili bi jo samo, da naj knjige piše in sestavlja ter predrugači oni, ki je potem odgovoren zanje — književnik in ne kopitar. Ko se bo zgodilo to, bo mogoče pisati stvarno kritiko. Danes pa tega ni mogoče!

France Bevk.

Dr. Ivan Pregelj: **Valentin Vodnik**, prvi slovenski pesnik, svojemu narodu. Zbirka iz njegovih književnih del. V Ljubljani 1919. Založila SKSZ. Str. 47. Cena K 1-50. — Drobna knjižica je namenjena predvsem predavateljem po naših izobraževalnih društvih za letošnjo stoletnico Vodnikove smrti; zato poudarja zlasti dve velevažni ideji: Vodnik je pomagal pri politični tvoritvi Jugoslavije kot pesnik »Ilirije oživljene«, ki je imela velik vpliv na poznejše naše slovstvo, in bil je delavec na socialnem polju že takrat kot organizator narodnega šolstva, časnikarstva in poljudnega znanstva. Potrebna je bila ta knjižica ne samo za predavatelje, ki najdejo vso snov lepo razdeljeno v deset kratkih točk, ampak tudi deklamatorjem; zakaj kje naj bi iskali »Ilirijo oživljeno«, ki je strahopetna Mohorjeva družba ni sprejela v »Brstje«?

J. D.

Koledar (Vestnik) XXXIII. šolske družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za navadno leto 1919. Izdalo in založilo vodstvo. Cena K 4.—. V Ljubljani. Tisk »Narodne tiskarne«. 1918.

Koledarji šolske družbe sv. Cirila in Metoda bodo bridek in lep spomin na prošlost. Bridek, ker bodo zgovorna priča, kako smo bili proti vsem zakonom pravičnosti v najvažnejšem narodnem vprašanju — šolstvu brezpravni in zatirani; vesel in lep spomin, ker bodo govorili o jasni zavednosti našega ljudstva in njegovi požrtvovalnosti. Zlasti Primorje s Trstom, za katerega danes trepečemo, ostane v teh analih solnčna stran. Priznati moramo, da je družba v obmejnih krajih dosti, dosti napravila in da ni nje majhna zasluga, če danes z mirno dušo trdimo: obmejni kraji zasedenega ozemlja so naši! Družba je opravila svojo nalogo in upamo, da preidejo že s prihodnjim šolskim letom vsi njeni zavodi v državno upravo, ki bo morala tudi sicer prevzeti manjšinsko delo.

Z leposlovnega in literarnohistoričnega stališča bi ne bilo o koledarju ničesar poročati, da ni priobčil treh drobnih Meškovih pesmic in njegove aktualne meditacije — članka o »Veri, upanju in ljubezni«, ter zanimivih podatkov »Iz življenja Podlimbarskega« od I(vana) V(rhovnika). Rodoljubni pesmici Manice Komarove pač ne zaslužita pozornosti, ker res nista več ko rodoljubni.

V ostalem se družba spominja umrlih dobrotnikov in delavcev v sliki in besedi.

J. L.

Pavel Bourget: Zmisel smrti. Iz francoščine prevedel Andrej Kopitar. Izdala in založila Leonova družba v Ljubljani, 1918. Tisk Katoliške tiskarne. Str. 156.

L. 451. po Kr. so bili na Katalonskem polju poraženi divji Huni. Kaj bi se bilo zgodilo z zapadno civilizacijo v nasprotnem slučaju, ako bi bili Rimljani poraženi? V septembru l. 1914. so bili na istem Katalonskem polju (ob reki Marni, Châlons sur-Marne) poraženi Huni 20. stoletja. Kaj bi se bilo zgodilo z zapadno civilizacijo (in kaj pred vsem z nami, Slovenci!) v nasprotnem slučaju, ako bi bili poraženi Francozi? Ob sami misli na tisto možnost nam trepeče srce. Tako pa je že drugič reka Marna rešila svobodo človeštva: dovršil se je ob njej boj med svetovnim gospodstvom enega naroda ter — upajmo — svobodo vseh, tudi majhnih narodov. Kakor naša Soča si nam in nam boš večno draga, reka Marna! — Boji ob Marni v poletju 1914 tvorijo ozadje tega najnovejšega Bourgetovega romana, izišlega v avgustu 1915. Že vsled te okolnosti postane francoska knjiga v hipu tudi naša knjiga. Ali ob istem času se vrši v ospredju romana tudi boj, boj med vero in nevero, boj med nevernim kirurgom Ortegom, sicer velikim dobrotnikom trpečega človeštva, ter vernim častnikom Galikom, sinom živoverne bretonske zemlje, junaškim borcem za veliko Francijo. Nešteto mož in fantov umira v ozadju; pa tudi v ospredju umirata oba glavna junaka romana: Orteg vsled črevesnega raka, Galik vsled strele v glavo, dobljenega ob Marni. Pa kakó različno se vedeta v trpljenju, v očigled smrti! Dr. Orteg svojo usodo, da mora umreti, ko bi mogel na svoji kliniki za živčnoranjene toliko koristiti; v smrti ne vidi zmisla, le dolgo spanje, nič, nirvana ji sledi; bolečine si lajša z morfijem. Duševno in telesno propada. Galik nasprotno se dviga z rastočim trpljenjem: brez morfija, ob polni zavesti hoče trpeti; v trpljenju, smrti vidi velik zmisel: dolg poravnani, svoj in drugih. Ko se Orteg sklicuje samó na vidna dejstva, češ, da je ves nadnaravni svet prazen nič, mu Galik odgovarja, da je blagodejni vpliv krščanske vere baš v teh ljutih bojih tudi dejstvo, vidno, očito (prim. n. pr. str. 22 nsl., kjer cel polk poklekne, da prejme pred bitko odvezo, ali str. 89 nsl., poročilo o junaški smrti Frana Delano, tudi sina bretonske zemlje, ki mu zaupanje v Srce Jezusovo vliva nadčloveško moč v strašnem klanju na nož). Če torej Orteg pravi (str. 66): »Svojo misel podvrzi dejstvom in bodi pripravljen, da jo opustiš ali popraviš ali izpremeniš, kakor te bo počulo opazovanje pojavov« — naj slavni učenjak to res izvrši, naj revidira svoje brezversko stališče ter pripozna, da ta pojav izvira od Boga, da je torej nadnaraven. Toda zaman, dr. Orteg ne uvidi več svoje nedoslednosti... Med obema junakoma koleba tretja oseba romana, Katarina, žena kirurgova, plemenita Francozinja, polna sočutja do trpečih vojakov, tuja vsakemu razveseljevanju ob času trpljenja, osebnost, risana s posebno ljubeznijo, tako, da že iz tega slučaja razumemo, zakaj je Bourget ljubljenec zlasti francoskega izobraženega ženstva. V začetku romana tudi Katarina, pač pod vplivom obožavanega moža, ne vidi v trpljenju, v smrti nobenega zmisla; že hoče — možu na ljubo — z njim vred umreti; ali ko gleda Galika, bratranca svojega (tudi ona je Bretonka), kako junaško trpi, najde zmisel smrti in trpljenja, najde zopet krščansko vero ter se posveti po moževi smrti strežbi bolnikov.

Bourgetov roman je »Knjiga o življenju« Ušeničkova v drugi obliki. Prevajalcu in Leonovi družbi smo

po pravici za ta knjižni dar hvaležni. Knjiga bo ver-
nemu izobraženstvu krepka sobojevnica v velikem
boju, ki se pričinja.

Prevodu bi se dalo semtertja kaj očitati: v prvih
poglavjih je ostalo očitno preveč tujk: doktrina, hipo-
teza, profil, realnost...; trdo je, če v množini rabi
n. pr. izraz zlaténica (str. 16): zlatenice so pustile
sled...; na nekaterih mestih mi je misel neumljiva,
n. pr. 41: »Prenevarno je bilo, da...« Tu v prevodu nekaj
ni v redu. Sicer pa radi priznavamo, da psihologa
Bourgeta prevajati ni lahko delo; vobče se je prevod
dobro posrečil ter hvali prelagatelja kakor tudi g. dr.
Fr. Detelo, ki je rokopis skrbno pregledal.

J. Debevec.

1. **La formation historique des limites linguistiques
italo-slovènes.** Par Milko Kos, docteur ès lettres.
Lioubliana. 1919. Str. 10.

2. **L'importance économique-politique de Trieste.**
Str. 3.

3. **Mémoire** présenté par les Slovènes du pays
de Gorice au Conseil national de Ljubljana. Str. 7.

4. **La province de Gorice une terre Yougoslave.**
Par Dr. Dinko Puc, avocat à Gorice. Str. 14.

5. **L'Istrie terre yougoslave.** Un mémorial du con-
seil national yougoslave pour l'Istrie méridionale. Ljub-
ljana 1919. (Spisano v Pulju, 20. novembra 1918.)

6. **La ligne de partage des eaux au Carse** — ligne
de démarcation. Par Ferdinand Seidl. Str. 4.

7. **La Carinthie.** Développement historique des
frontières germano-slovènes. Lioubliana 1919. Str. 17.

Teh sedem brošuric je poslal uredništvu »Doma in
Sveta« Narodni svet v Ljubljani. Drobne knjižice so
sicer, a vsebujejo najboljše in v najkrajši obliki, s
čimer Jugoslovani branimo svoje meje na Koroškem in
proti Italiji. Zgodovina, zemljepisje, narodopisje, narod-
no gospodarstvo, jezikoslovje — vse te vede morajo
zdaj govoriti za našo pravdo. Vse, kar so naši strokov-
njaki leta in leta zbirali (n. pr. Fr. Kos, Gradivo za
zgodovino Slovencev, trije debeli zvezki!) — pred širšo
javnostjo našo često neopaženi — zdaj je postalo vele-
aktualno. Hvaležni smo vsem tem pisateljem za njih
trud. Brošurice so šle v Pariz, pred mirovno konferenco.
Koliko naših gorečih željâ se jih drži! Naj bi bile pri-
jazno sprejete!

J. D.

Kratka zgodovina slovenskega slovstva. Spisal dr.
Ivan Grafenauer. V Ljubljani, 1919. Založila Jugo-
slovanska knjigarna. Tiskala Jugoslovanska tiskarna.
Str. 335. Cena vez. K 14.—. Oceno prinesemo prihodnjič.

Ljubo je Dlustuš: **Silvije Strahimir Kranjče-
vić.** Život i probrane pjesme. Izvanredno izdanje Kluba
hrvatskih književnika. Tisak Hrv. štampar. zavoda u
Osijeku. 1918. Cena K 3.60.

29. oktobra 1918 je minilo deset let, kar je umrl
Kranjčević, »najznamenitiji hrvatski liričar novijege
doba«. Klub hrvatskih književnikov v Osijeku se je
spomnil te desetletnice in izdal izbrane Silvijeve pesmi
z Dlustuševo študijo, ponatisnjeno iz almanaha »Jeka
od Osijeka« za leto 1919.

Rodil se je Kranjčević 17. februarja 1865 v Senju,
kjer je preživel svojo otroško dobo in gimnazijsko mla-

dost tih in plah, zaljubljen v pravljice in knjigo in ob-
čudujoč lepoto božjega stvarstva:

Čučec na jadranskoj stieni

Dvojstruke zvijezde gledah: zvijezde neba i vode,
Pučinom tamo dalekom maglene vijo sam sjeni,
Noćna gdje jedna biserom plove...

Moja je plivala duša sjajne kroz one atome,
Slobodna dalje i više između bezdani dvije,
Ko da je velika ptica, gledajuć u dnu pod njome
Obiesno gdje joj krilo se vije.

Po dokončanih gimnazijskih študijah je vstopil, da
ustreže očetu, v bogoslovje, odkoder ga je poslal no-
vembra 1883 biskup Juraj Posilović v rimski »Collegium
germanicum«. Silvije ni čutil poklica in ko je izvedel,
da se mudi v Rimu vladika Strossmayer, je šel k njemu
in se mu razodel. Vladika mu je dal priporočilo na zgo-
dovinarja dr. Račkega in odšel je v Zagreb »iuvenis in-
genii boni, sed animis levis, qui ad sacerdotium susci-
piendum non erat aptus«.

V Zagrebu je študiral kot privatist učiteljišče in
napravil leta 1886. izpit za meščanske šole, nakar je
bil nastavljen v Mostaru na trgovsko šolo. Iz Mostara
je moral vsled denunciacije, da propagira hrvatstvo, v
Livno, odkoder je bil poklican 1894 na učiteljišče v
Sarajevo, kjer je prevzel tudi uredništvo »Nade«. Po
desetih letih je postal ravnatelj sarajevske trgovske
šole, ki jo je vodil do svoje smrti. Nove službe — do-
deljen je bil šolskemu oddelku zemaljske vlade — ni
mogel več nastopiti.

Vladika-pesnik dr. Šarić je bil pri njem, ko je
umiral. »Kad ga je nekoliko puta glasno zovnuo, otvori
Silvije oči, a rastuženi vladika reče mu: 'Poljubi, Sil-
vije, onoga Isusa, koga si u životu toliko ljubio!' Silvije
maknu usnama na cjelov prudjena mu raspela, i opet
zaklopi oči. To mu bijaše zadnji cjelov.« (Str. 12.)

Osemnajstletni Kranjčević se je oglasil v Hrvatski
Vili in dve leti pozneje, 1885, je izdal prvo zbirko
»Bugarkinje«. Povečini so to žarke rodoljubne pesmi,
kakršne je oni čas pel pri nas, recimo, Gregorčič. Tudi
erotika, kolikor je je v zbirki, je rodoljubno nadahnjena.
»Dasi 'Bugarkinje' bi trebale da našoj mladeži budu
psaltir« (str. 22), vendar bi ž njimi Kranjčević ne bil
dosegel slovesa, ki ga ima v literarnem svetu. Z leti se
je poglobljajal in prisluškoval najglobljim utripom člo-
veškega srca in stvarstva, in njegova pesem je zazve-
nela kakor bron. Še se spominjam, kako mogočen vtis
so napravile name njegove »Izabrane pjesme« — izdala
Matica hrvatska 1898 —, na katere me je opozorila
pred petnajstimi leti Zofka Kvedrova. Ta zbirka znači
idejni in formalni višek Kranjčevićevega vstvarjanja.
Postumno izišli »Trzaji« (Doljnja Tuzla 1912) so odmev
dvomov, ki se jim je vdal pesnik.

Literatura o Kranjčeviću je velika (gl. str. 149 in
sledeče) in dosti njegovih pesmi je prevedenih v če-
ščino, mažarščino, nemščino in florentinska »Nuova
Rassegna« je prinesla dokaj njegovih pesmi, dà, celo
Marinettijeva »Poesia« ga ni prezrla.

Nič čudnega, saj »spremnica, iz koje on uzima
gradju za svoje tvorevine i za njihov dekorativni nakit,
to je vasiona, iz koje on ono, što mu kad zatreba,
uzima s lakoćom brze pameti, pa to duhovitim načinom
reda i niže; smion polet fantazije i objesno pod-

rugivanje, meka lirika i plamsava strast, frapantne antiteze i lijepe poetičke prisprodebe, zanosne himne i sjetne elegičke strofe — sve se to izmenjuje bujno i šaroliko, pak čitatelja podržaje u napetosti i priteže mu interes; njegove su satire začinjene finom ironijom i pustim, često jetkim humorom, njegova simbolika sjeća na mistične podobe Schneiderovih kartona; ponekad postizava namjeravani afekt nenadanim trivialnim zakretom, a da ipak jedva kad izlazi banalan i plitak.« (Str. 31.)

Pesimizem, ki preveva dobršen del Kranjčevičevih pesmi, so izrabile posamezne struje, da bi pokazale pesnika svetu z ateističnimi tendencami. Dlustuš, ki je Silvija dobro poznal in občeval prijateljsko z njim, je opovrgel po obširni analizi pesmi vsa taka podtikanja. Ugotavlja sicer, da je nekaj pesmi, ki izzvenijo v negacijo, a to mu je le dokaz, da doba ni mogla brez sledu mimo pesnika. Pretežni del pesmi pa, »kojima se vinuo u harmoničke sfere vječite istine i vječitih idejala, jesu misli ravno iz njegove duše...« (str. 76) in nam pričajo, da je pesnik rešil dilemmo

Je su lažni idejali, ili laže ovo doba...

pozitivno kršćansko.

Iz pesmi, ki sledijo studiji, dobiš pač dobro pesnikovo sliko, a izrazite še ne. Zato moraš že vzeti njegova dela v roko. Dlustuševa analiza je dobra in je bila potrebna onim, ki so enostransko orijentirani šli preko Kranjčeviča. Kdor ga še ne pozna, naj se seznanj z njim vsaj ob desetletnici njegove smrti.

Joža Lovrenčič.

Glasba.

Dva koncerta »Lisinskega« v Zagrebu.

»Lisinski«, hrvaško pevsko društvo, je priredilo 13. in 14. februarja t. l. v Zagrebu dva koncerta jugoslovanskih skladb, ki jih omenjeno društvo namerava izvajati v Parizu o priliki jugoslovanske razstave. Koncert 13. februarja je obsegal slovenske, hrvatske in srbske umetne skladbe, deloma à capella, deloma za ženski zbor in klavir. Na koncertu naslednjega dne so izvajali jugoslovanske narodne pesmi.

Namen »Lisinskega« je vsekakor na najmerodajnejšem mestu inozemstva — v Parizu — postaviti kriterij naše produktivne in reproduktivne glasbene umetnosti. Koncert v Parizu bo za nas največjega kulturnega pomena in zato moramo tudi zagrebški koncert presojati iz istega stališča, saj je ta koncert bila le nekaka generalna skušnja za Pariz.

Če hočemo v internacijonalnem orkestru kulturnih narodov igrati in z uspehom sodelovati, moramo imeti predvsem prvovrsten instrument, blagoglasen in polnozvočen, in ravno takega instrumenta — pevskega zbora — je po mojem mnenju manjkalo, oziroma ga žal zdaj v Zagrebu nimajo, in iz tega stališča, se mi zdi, »Lisinski« ni popolno uspel, ni bil povsem kôs visoki umetniški zadači, ki si jo je bil stavil. Gotovo pa je, da je dosegel zborovodja prof. Lhotka čudovite uspehe s svojim zborom. Kar se tiče golo tehnične plati, je neoporečen, kaže sploh veliko umetniško ambicijo in zmožnost, ni pa še na višku, tam kjer žari solnce čiste, neskaljene

umetnosti. Nevarnost je, da zborovodja s forsiranjem tehnično-materijalne strani ne zamori zborove duše, njegovega notranjega poleta.

Glasovni material je splošno dober, basi naravnost fundamentalni, so pa zato tudi na nekaterih p- in pp-mestih motili: bili so premočni. Soprani so v višini še krhki, pojo ostro in stisnjeno, se ne morejo razviti — vse stvari, ki jih prinese šele dolgotrajna sistematična šola. Zbor nima zato še polnega, čutnega in čuvstvenega tona, krepkega in elastičnega, ki v zvezi s predpisano melodijo skladbe šele tvori celotno dovršeno in estetično učinkujočo umetnijo.

Glede poedinega proizvajanja to-le:

Lajovčevi zbori »Večerna pesem«, »Črna lutnja« in »Napitnica«, ki so otvorili koncert, niso uspeli. Pri »Večerni pesmi« ni bilo potrebne subtilnosti, ponekod so bili basi premočni in končni crescendo je bil prehitro pritiran na višek, da je potem manjkalo potrebne gradacije. Za omenjeni Lajovčev zbor bi bilo treba mehkih, zelo plemenitih glasov in največje notranje ubranosti zbora, ki se koncentrira v dirigentu. — Druga dva zbora sta bila boljša.

Sledila je nato Duganova s klasično sigurnostjo formirana balada »Troje proljeće«. Vžgala sta pa šele Konjovičeva ženska zbor »Za gorom, za zelenom« in posebno »Vragolan«, čigar uspeh leži v prvi vrsti v neodoljivem ritmu.

Dobronić rešuje v »Pjesmah neostvarene ljubavi« (suitsa za mešan zbor) probleme modernega glasbenega izražanja. Piše orkester za zbor in mi mu verjamemo. Mojstrski je slikano razpoloženje v zboru »Predviđanje smrti«; vse je zavito v mrak, ki mu basov »ostinato« daje čudovitega bolestnega izraza. Težkoče za pevce so pa silne.

Lhotkin moški zbor »Perun« je predvsem težak; da so ga pevci zmogli in tako prednašali, je zanje velika pohvala, dvomil bi pa, če je zanj upotrebljena poraba sil sorazmerna njegovi notranji kvaliteti.

Hrističev zbor »Zvezda« je delil približno isto usodo z Lajovčevo »Večerno pesmijo«. Za take mehke skladbe »Lisinski« še ni zrel. Zastopan je bil še Mokranjac s »Kozarom«, ki je razplamtil občinstvo in tvoril sijajen zaključek prvega koncerta.

Drugi večer je bil posvečen narodni pesmi. Ta večer je bil diven; bilo je tu nakopičenega toliko lepega, da nam je sapa zastajala in srce trenutkoma prestalo biti. Ta pestrost in slikovitost! In dasi pevski zbor ni vsega tako mogel, kakor bi hotel (»Rožmarin« n. pr. sem slišal od »Matice« veliko lepše peti), smo te nedostatke pozabili, še opazili jih nismo vselej, ker se nam je duša radovala ob tem velikem bogastvu našega troimenskega naroda.

In kako mnogostrana je naša domovina! Spaja glasbeno popolno heterogenske elemente. Slovenski »Rožmarin« je najčistejše durovo blagoglasje, bosanska »Nišna se zvezdica« ali »Ljubit ću te dva dana« nas pa uvaja v orijentalno muziko. Dva povsem različna svetova in vmes kot notranja vez međimurske, hrvatske in srbske popevke. Zadnje, Mokranjčeva deseta rukovet »Srpske narodne pesmi sa Ohrida«, so slavile triumf. Imel sem občutek, da bi moral poljubiti tla, kjer je stal pevec-improvizator tega prekrasnega izliva trpeče, pa kljub neizrečeni bolesti še samozavestne duše. Kako majhne in malenkostne se čuti človek ob tej ele-

mentarni sili, hkrati pa se polni duša z zanosom v prepričanju, da narod, ki tako poje, ima kulturo in ima tudi bodočnost.

Še malo pripombo glede dirigiranja! — Dirigent je lahko ognjevit in impulziven — mora celo biti —, pri vsem tem pa mora ohraniti neko eleganco kretanja in ponašanja. Za male skladbice ni treba velikih gest, razlika mora biti med preprosto narodno pesmijo in umetno patetično skladbo. Razen tega treba dirigentu stopnjevanja, imeti mora rezervo sile in sugestije in se varovati nepotrebne stereotipnosti.

Fran Mlinar-Cigale.

Koncert, ki sta ga priredila gg. Julij Betetto, bivši c. kr. dvorni operni pevec z Dunaja, in Josip Procházka, profesor na praškem konservatoriju, je napolnil prostrano Unionovo dvorano do zadnjega prostora. Da ne zaidem v nepotrebno razmišljanje, naj navedem samo pripomnje, ki sem jih napravil na rob sporednega lista, in sicer kar po vrsti kot si slede.

Pri Straußovi pesmi »Jutri« stoji gola beseda: meditacija. Poslušalci pa s Straußom prav gotovo niso toliko meditirali, da bi bili pesem doumeli. — O Procházku pravijo zapiski, da je bil deloma celo preveč diskreten, da je hotel s tem bržkone železo skriti.

Pri Brandt Buysovi ariji iz »Šišenskega krojača« smo se zavedeli, kako poln, voljan glas ima Betetto. Skladba je muzikalična »filozofija«, ki jo je občinstvo kot tako (v banalnem zmyslu) sprejelo. Pri besedi »sleherni« smo nekoliko neprijetno presenečeni opazili, da je preveč izgovarjal **h** kot izgovarjajo Nemci svoj **p**alatalni preprišnik **h**. Prvi hip smo mislili, da je to samo lapsus linguae, pa se je kesneje izkazalo, da je nekaj sistema v tem.

Pri Pavčičevi: »Priplula je pomlad« je posebno lepa zadnja — misteriozno trkanje — lepo se poda ponavljanje prve kitice kot vstajenje! — Njegov »Dedek samonog« je naivno posnel komično skakanje z eno nogo. Je veliko zdravega humorja v tej skladbi. Betetto zna ponavljati — kako je potenciral!

Pri Gerbičevih dveh »Kam« in »Pojdem na prejo« stoje sledeči pripiski: Oho, ti presneti Gerbič! Zadnji dve vrstici prve sta zelo dramatično učinkovali. In še to smo posebno pri teh dveh čutili: slovenske pesmi imajo le svoj ton, svojo gorkoto, pa tudi posebne vrste mehko in sentimentalnost, če treba. Druga ima veliko splošno slovanskih priznakov. — O Betettu pravijo zapiski, da je izborno izgovarjal, hvalijo krasni glas in njega lehkoto, prožnost brez vsakršne krhkosti; poje sijajno, kar bobni in vrši po prostorni dvorani. Ogenj, ki ga je v poslušalcih užgal, je ob ponovitvi očitno tudi njega ogrel. Kot Stradivarijeve gosli se je ovijal src.

Lisztova: »To mora biti čudežno« je mistična, pregloboka.

Robert Fuchsova: »Krasna noč« ima lepo, romantično kantileno, tudi v spremljanju je veliko melodijske, ne samo barve.

Lajovic. Najkrasnejša izmed vseh, ki je tudi nepopisno užgala, je bil »Mesec v izbi«. Nedopovedljivo lepo je zadeto čuvstveno razpoloženje: kakor bi se človek kopal v mlečnovoljni mesečini, kot da tenki, vlažni žarki polsvetle, poltemačne srebrne luči kapljajo v mirno noč nizdol...

Celo slabi klavir, ki se je z njegovim zarjavelim železom mojstrsko boril g. Procházka, se je moral vdano pogrezni v to čudno nežno blaženost.

Betetto pa, če bi cel večer ne bil nič drugega zapel kot zadnji dve vrstici, ali samo besedici »vas« in »tožen«, bi vedeli o njem, da je mojster.

Dr. Fr. Kimovec.

To in ono.

Ob stoletnici Vodnikove smrti. V zadnji številki »Dom in Sveta« sem v svojih doneskih za Vodnikov životopis (na str. 183) tudi omenil, da je naš pesnik umrl v hiši, ki je stala na prostoru sedanje hiše na Miklošičevi cesti št. 4 (do leta 1913. št. 6). Pričujoči »Dom in Svet« prinaša sliko te hiše, ki so jo v potresni dobi morali podreti. Na vzdolžni, pročelni strani je s črto zaznamovan tisti konec pritličja, v katerem je Vodnik stanoval. Poznejšega izvora v tem delu so mala vrata, ki so jih napravili, ko je bila ondi tobačna trafika. Razlika med lego nekdanje in sedanje hiše je le v tem, da je bila nova stavba za malenkost nazaj potisnjena, da so na ta način mogli sedanjo Miklošičevo cesto nekoliko razširiti. Nekdanja Frančiškanska ulica pa se je na tem koncu vila okrog frančiškanske cerkve.

Hiša, v kateri je umrl Val. Vodnik.

(Pročelje.)

Na prostoru sedanje Miklošičeve ceste med ogrom kavarne »Union« in »Ljudsko posojilnico« je stala dr. Ahačičeva hiša (št. 11), ki je bila v Vodnikovih časih last jermenarja Weinharda. Poleg te v smeri proti Dunajski cesti, kjer stoji danes del hotela »Union«, je bila nekdanja hiša št. 10, ki je bila med leti 1808—1860 last Ivana in Ignacija Detele, pozneje Flor. Fischerja, od leta 1877 (do 1902) pa Jožefe Pickl.

»Slovenski Narod« z dne 13. decembra 1918 kakor tudi prva letošnja številka »Ljubljanskega Zvona«

Hiša, v kateri je umrl Val. Vodnik.
(Pogled od južne strani.)

trdita, da je Vodnik umrl v bivši Piklovi hiši za frančiškansko cerkvijo, kar je popolnoma neresnično, ker je nesporno dognano, da je smrtna hiša pesnikova bila na stari številki 12 kapucinskega predmestja, ki se (glasom tozadevnih beležk magistratnega arhiva, ktere mi je v izpiskih dal na razpolago g. komisar Ivan Robida) v uradnih aktih one dobe navaja kot last Fortunata Kerschbauma, Vodnikovega hišnega gospodarja. V letih 1853—1860 je bila lastnica te hiše Marija Lindner, 1869—1877 pa Ferdinand Sluga in njegovi dediči, od leta 1878. dalje pa Al. Pogačnik.

Mal.

XV. slovenska umetniška razstava v Ljubljani.¹ Na letošnjo jesensko slovensko umetniško razstavo v Jakopičevem paviljonu je javnost skoro pozabila. Med svetovnim prevratom so samevale umetnine naših umetnikov.

Pred leti, ko je še prevladovala skupina »Savanov«, so imele naše razstave izrazit značaj krajinarstva in impresijonizma. Sedaj pa so postale raznoličnejše, splošno bolj predmetne in linearne. Mlajša generacija je objektivnejša kot je bila starejša, manj subtilna, bolj konkretna. Poleg zunanosti in tehnike pa mora imeti vsaka resnična umetnost tudi duševno noto, duhovni znak, obvladovati jo mora duhovnost, ki je značilna poteza ruske duše, pa vendar tako blizu tudi slovenskemu bistvu. Slovensko bistvo, zapadnoslovanski tip evropske barve je treba iskati, treba je slovensko bistvo

¹ Ocena nam je bila poslana že novembra l. 1918.

poglobiti in ne se mu odreči, če naj odkrije naš umetnik v individualnem razmahu resnično lepoto.

Na razstavi je bilo 110 predmetov, med njimi 22 del Ivana Vavpotiča. Vavpotič kot krajinar ne dosega absolutnih slikarskih kvalitiet, v cvetličnih tihotijih nima sile, portret pa pojmuje solidno, dosega podobnost in ga aranžira tudi z nobleso. Prava moč Vavpotičeva se kaže v risbah in v akvarelu. Marine v olju, šest po številu, so nemirne, mrgoleče vsled živih barv in poudarjenih linij, morje brez karakterja. Med petimi cvetličnimi motivi je najmehkejši in najzračnejši pastel »Cvetke na oknu«, dočim napravljajo ostali, zlasti pa »Pisane cvetke«, vtisk skice. Portret ge. N. dr. B. je odličen v aranžmaju, lepi »Portret dečka« je žanrski vsled preštevilne štafaže, portret inž. Vl. Š. je nekoliko trd v svetlobi. Mnogo boljša je »Marina« v akvarelu kot pa so Vavpotičeve oljnate marine, zelo ljubek pa je akvarelček »Aeroplan«. Jama, Jakopič in Sternen imajo primeroma malo stvari, absolutno slikarske, ubrane v tonu. Jama, ki se mudí že tri leta na Nizozemskem, seveda nima razstavljenih novejših del. »Seljak od Sotle« je bil že l. 1904. razstavljen v Belgradu ter je izmed najboljših del iz prvih časov našega impresijonizma, belozelena harmonija. »Frančiškanska cerkev II«, motiv, ki ga je Jama večkrat obdelal, je svetlikajoč se impresijonističen pejzaž, lepota barv in tonov. »Ob Ljubljani« predstavlja ljubljanski grad, slika, ki je v zgornjih partijah polna mehkoobe in ubranosti, spodaj pa nedovršena. Jamov »Pogled na Ljubljano« je obledel; Jama se je poskusil v veliki perspektivi in dosegel dosti efekta v zračnih nijansah. Jakopič je razstavil samo dve deli. Videti je, da je pričel bolj oblikovati ter da dela mirneje. Njegov »Zeleni pajčolan« predstavlja deklico z orientalskim pokrivalom, sedečo na divanu. Je to reprezentativna stvar, velikopotezne črte, enotnega tona, resničen galerijski komad. Matej Sternen nima novih del. »Model« je izvrstno slikan, z bravuro izvedena študija, ki jo pravilno more ceniti le slikar. »Devin« je obsežna krajina, polna solnca, prožeta s svetlobo, globoke perspektive, ki pa v daljavi omaga, tam, kjer se stika morje s horizontom, dočim je »Hodnik« z oboki in starinskim karakterjem izveden krepko in neustrašeno ter je dosegel Sternen ravno vsled tega izredne plastične efekte. Kakor »Študija« (sedeča ženska) ne spada v razstavo, nego v atelije, ker je naznačena samo ideja, tako je akvarel »Večer« enoten in celoten in ubran. Peter Žmitek je razstavil, če se ne motim, že vdrugič krajino »Nevljo«, tih kotiček, drevje in potok, ki se blagodejno odlikuje od prejšnjih njegovih del po harmoniji in naravnem pojmovanju, le refleksi v vodi so premasivni. Mlajšo generacijo zastopajo Tratnik, Šantel in Klemenčič. Tratnik je priznan risar, ima tehniko v oblasti ter je ustvaril svoj način, ki je v sebi dovršen, ki pa prehaja včasí že v maniro, ekstrem in karikaturo. Tratnikova serija šesterih risb »Begunci« bi bila dokument trpljenja našega ljudstva, če bi bila bolj prečutena, bolj neposredna in manj kondenzirana. Na risbi »Na polju« se zde figure kot bi bile iz kamena, nasprotno pa je »Študija« (karakterna glava starca) kabinetno delo. Šantel se je otresel v mali krajini »Motiv iz Vukovara« pedantstva. Ta mehki, zračni pejzaž, sivo v sivem, je izmed najboljših krajin na razstavi. Klemenčičeva pastelna »Interieura« sta brez prave kompozicije, na-

metana. Izmed najmlajših je omeniti Kambiča in Škofa. Kambič občinstvu izredno ugaja, ker so njegove stvari splošno dostopne, lahko umljive, perfektne v risbi. Žanr »Ciganski trolistek«, tri ciganske deklice, ležeče, oziroma sedeče pod grmom, je še akademičen, pa dobro grupiran, z izrazom v obrazih, krajini »Huda ura« in »Po dežju« pa nosita že subjektivno obeležje, znak osebnosti ter sta polni lirične borbe umetnika in vplivata zato neposredno. Težki, svinčeni ton ji prevladuje. Akvarela »Jesenska krajina« in »Prvi sneg« sta sicer svetlejša, pa ravno tako občutena; pri zadnjem, ki je sicer zelo efekten, bi bilo treba nekoliko prehoda med temnim ospredjem in bleščečim ozadjem. Kambič, ki ni le dober figuralik, kot kaže tudi študija »Ciganka«, nego tudi krajinar, se bo razvil v individualnost. Škof ima par idilic, brez posebne note, »Portret« (glava dečka) kaže pa neoporečno tehniko. I. v. Franko, starosta slovenskih slikarjev, je razstavil par krajin novejšega datuma, pojmovane predmetno, detajlne, pa študirane in v lahnem koloritu. Hrvač T. Krizman prekaša glede števila razstavljenih del celo Vavpotiča; ima 8 oljnatih slik in 17 radirank, lesorezov in risb. Krizman je najznamenitejši hrvaški radirar, tehnika mu je dovršena ter dosega z njo izredne efekte. Najmehkejša in najenostavnejša je krajina »Ohrid«. Krizmanu se pozna dunajska šola. Krizman ni slikar, njegove slike imajo značaj plakata, ni krajinar, ker ne občuti barvnih in svetlobnih fines v naravi. »Predvečer« n. pr. s težkimi sencami nima nič večernega, pač pa poletnoopoldanskega. Perspektiva v krajinah, n. pr. »Na polju«, kjer leže njive v daljavi vsaka v svoji ploskvi, ni študirana. V sliki »Na verandi« pa je perspektiva docela nemogoča: gorica pred žensko figuro, ki sedi na verandi, je čudno vkonstruirana v sliko, da se gledalcu, če opazuje sliko perspektivično, naravnost zmede v glavi. Poleg Dolinarjevih plastik je razstavljen le še mal relief Povirkov. Dolinarjev talent je neizpodbojen ter smisel za absolutno plastiko jasen. Dolinar dela z vervo. Prijema se ga pa neka površnost, ki mu bo škodovala, če se je ne otrese. »Matija Gubec II« (glava »Kmetškega kralja« Gubca) je anatomskega zgrešena in pretirana, kipec v »Strahu« je sicer lepo zamišljen, toda muskulatura ni otroška, nego atletska, dasi predstavlja dete, ki se boji čebele. To moti. Lepa pa je »Portretna študija« z osobitim izrazom v obrazu in pa »Sfinga«, ki pa je zadaj slabše oblikovana.

Aranžma razstave je bil očitno težak. V srednji dvorani je rešil aranžer situacijo s tem, da je postavil v sredo kip »Matije Gubca« ter s tem nekako predelil dvorano in ločil obe stranski steni, ki bi se sicer pobijali.

Notranje poglobitve bi želel slovenski umetnosti. Slovensko ljudstvo je prestalo svojo Kalvarijo, bridkosti polno, kakor mogoče le še narod poljski. Kaj vse si mi pravil, prijatelj Sternen, o gori Sv. Gabrijela, o Golgoti našega ljudstva. In mi zremo cvetlična tihožitja, naš čopič slika idilice. Poglobitev bi bila potrebna v slovensko ljudstvo, predvsem pa poglobitev v edino odrešilno človečanstvo.

Dr. Jos. Regali.

Še o »Brstju«. Urednik, ki je prirejal knjigo na podlagi mojega rokopisa, mi je pisal:

»Zastran Vaše želje, da naj bi prišla cela zbirka »Brstja« na red, moram na žalost omeniti, da mi je g.

denarničar dovolil za knjigo samo šest pol; torej le še dve poli več, kakor je vže stavljeno. — Torej sem tako uredil, da pridejo v tem snopiču vsaj vže umrli pesniki na vrsto. Prihodnjič šele zdaj živeči. Na šole se izdaja ne ozira posebno, v prvi vrsti le na Mohorjane, na ljudstvo, ki mu je deveta briga, jeli pesem romantična, realistična, moderna, — če li je doba Prešernova ali Stritarjeva. Vendar sem omenil Vašo misel na koncu: Uvoda.«

»Pri Kastelicu bi še vprašal, kaj je to: Zaprt durnik? V Vašem rokopisu je: Zaprto durnik. Čemu ne: Zaprte duri? Morda je celo: Zaprite duri!«

Skliceval sem se na »Čebelico«, a v »Brstju« berem vendarle: Zaprite duri! V očigled razmeram bi dodal še en klicaj.

Dr. Joža Lovrenčič.

Peter Altenberg je umrl. Malokdo je vedel zanj. In če je vedel, je mislil s posmehom na njegovo osebnost. Smatrali so ga za blaznega. Premnoge velike, kulturne duše zadene taka usoda ljudskega mnenja. Prva njegova črtica, ki jo je spisal, je bila čuvstvena in miselna parafraza o samomoru deklice, o katerem je bral v časopisih. Nov dih je bil to, nove besede, govornje v novem ritmu. Novo sočutje nam je pokazal, nov dobrotljiv nasmeh. Takih črtic je spisal potem še celo množino, ki so literarni biseri, fine miniaturne sličice, mojstersko izdelane in polne barv. V nekoliko potezah je podal vso psihologijo človeka; bil je duhovit satirik, brez zlobe in ironije. Umetniški produkti njegove bogate narave so tako blizu Bogu, ženam in otrokom. »Iz vsakdanje laži je znal izluščiti vrednoto resnice in lepote« — piše o njem Alfred Polgar. Žarel je luč in toploto, črpal poezijo iz nepoetične tvarine, modrost iz nezavednega. Ljubil je svobodo in resničnost, prostost duše in telesa, umetnost varijeteja, gozd in travnik, življenje, ki je nedotaknjeno od mode in navad, zapovedi in prepovedi. Ljubil je skrajno odkritost. Pisal je lirično prozo, godba njegovega jezika je bila čudovita. Obvladal je poseben način, zgrabiti v srce stvari, ne da bi se je dotaknil. V nebistvenem se zrcali bistveno. Nov način občutenja. To, kar ni zapisano, je pravzaprav vsebina, zapisano je samo senca vsebine. V vrstah je mir, med vrstami divja drama. Vsak stavek je on sam, zvest odtis njegove osebnosti. Bil je elementaren duh, vznemirljiv, nemiren, boječ... Najkrepkejši erotični temperament; njegovo življenje je vsebovalo nepretrgano ljubezen in sovraštvo. Kar je srečal, je pobožal, opeval, oboževal, idealiziral. Njegovo srce se je združilo z vsako, veliko in malo, doživljeno ali nedoživljeno lepoto, ki mu jo je prinesel dan. Ko je začel pisati, je bil že zrel. In skozi vsa leta je imel samo bogato žetev. Le malo tega je shranil v desetih knjigah, vse drugo je raztrosil v govorih, pismih, epistolah. Njegova osebnost je izžarevala duha; kdorkoli je bil, je dobil v njegovi bližini del te posebnosti, dasi so se norčevali iz njega, iz njegovih visečih brk in njegove ogromne vrvic pri očalih. Bili so majhni vpričo njega.

France Bevk.

Anatole France je spisal knjigo »Mali Peter«, v kateri opisuje svoje življenje — otroško dobo. Kritika se je izrazila o knjigi pohvalno.

Fr. B.

Brstje iz vrtov slovenskega pesništva.

Mislil sem molčati in prenesti vse, a ne morem. Gospodarski oziri so onemogočili cvetje, kakšni so zamorili Brstje, ne vem. Tudi ne morem odgovoriti, kako da je precej tekstov samovoljno popravljenih, ne, zakaj je izostalo toliko potrebnih opomb. Povedati pa moram, da ne prevzemam od naslovne strani do konca najmanjše odgovornosti za knjigo, kakršna je, iz enostavnega razloga: uredil je nisem jaz. *Dr. Jos. Lourenčič.*

Literarna drobtinica.

V Aljaževi pesmarici II. str. 176 boš našel pesem »Kdaj moramo piti?« Kot avtor je naveden Dragotin Ripšl. To pa ni pravi avtor, kajti besedilo pesmi je gol prevod nemške pesmi: Zdravica v Marschnerjevi operi »Vampir«.

Potrebna opomba.

Ko sem nabiral »cvetje«, sem bil ob Valentinu Orožnu v zadregi. Lastovki v slovo ali ono Vse mine sem mislil prepisati, pa se mi je zazdelo, kakor bi bil nekoč bral, da imata svoj izvor v nemščini. Zato sem vsprejel Dečka s planine, dasi se mi je zdel sumljiv tudi ta dečko. Pravočasno še sem izsledil njegov krstni list, a ker se mi ni hotelo več moledovati za prostor v Brstju — saj so še druge potrebnejše opazke, ki so jih imeli od konca na razpolago, izostale — nisem nadlegoval niti z navedbo tega dokumenta. Glasi se tako:

Des Knaben Berglied.

Ich bin vom Berg der Hirtenknab',
Seh' auf die Schlösser all' herab;
Die Sonne strahlt am ersten hier,
Am längsten weilet sie bei mir.
Ich bin der Knab' vom Berge!

Hier ist des Stromes Mutterhaus,
Ich trink' ihn frisch vom Stein heraus,
Er braust vom Fels im wilden Lauf,
Ich fang' ihn mit den Armen auf.
Ich bin der Knab' vom Berge!

Der Berg, der ist mein Eigentum,
Da ziehn die Stürme rings herum;
Und heulen sie von Nord und Süd,
So überschallt sie doch mein Lied:
»Ich bin der Knab' vom Berge!«

Sind Blitz und Donner unter mir,
So steh' ich hoch im Blauen hier;
Ich kenne sie und rufe zu:
»Laßt meines Vaters Haus in Ruh'!
Ich bin der Knab' vom Berge!«

Und wann die Sturmglock' einst erschallt,
Manch' Feuer auf den Bergen wallt,
Dann steig' ich nieder, tret' ins Glied
Und schwing' mein Schwert und sing' mein Lied:
»Ich bin der Knab' vom Berge!«

Ludwig Uhland.

Dečko s planine.

Jaz sem dečko iz (sic!) planine!
Gledam doli na ravnine,
Zora vstaja tu z menoj,
Prvi solnca žark je moj.
Jaz sem dečko iz planine!

Spod pečine studenica
Zvira hladna mi vodica,
Kadarkoli poželim,
Lehko žejo si vgasim.
Jaz sem dečko iz planine!

Naj se le, planina moja!
Burja okol tebe poja,
Sever tuli, kliče v ples,
Jaz pa vriskam, pevam vmes:
Jaz sem dečko iz planine!

Kdar je blisk in grom v ravnini,
Sije solnce na planini —
Oh moj dragi blisk in grom,
Varuj mi očetov dom!
Jaz sem dečko iz planine!

Ko po gorah krog gorele,
V boj grmade nam velele,
Sabljo hrabro sukal bom,
Branil vero, carja, dom:
Jaz sem dečko iz planine!

Valentin Orožen.

Ob tem slučaju se mi je zbudil dvom nad originalnostjo raznih pastirskih, domorodnih in podobnih pesmi iz naše taborske dobe. Ne morem se ubraniti dvoma, da imamo v njej še marsikaterega Spindlerja z besedno igro.

Dr. Jos. Lourenčič.

† **Francè Zbašnik.** Počasi prihaja na dan, koliko nadebudnih mladih življenj je našemu nesrečnemu, skoro iztrebljenemu narodu ugrabila kruta vojna. Najlepše nade smo po pravici stavili tudi v Franceta Zbašnika, padlega na italijanski fronti dne 15. junija l. 1918. Rojen je bil v Dolenji vasi pri Ribnici l. 1897., nečak slovenskega pisatelja dr. Fr. Zbašnika; maturo je z odliko napravil na prvi državni gimnaziji v Ljubljani v maju leta 1917. Bil je vseh osem let prvi odličnjak in ljubljeneč razreda. Že v tretjem ali četrtem gimnazijskem razredu se je začel uriti v poeziji in ubirati pot za stricem. Ko so v sedmi šoli prečitali rimske lirike — nam je pravil dotični strokovni učitelj —, je imel Zbašnik že izgotovljen tudi lep slovenski prevod (prevajali so tedaj seveda še v nemščino!). Po njegovi smrti smo prejeli iz prijateljskega mu kroga kratek življenjepis in tri zvezke pesmi, zloženih v dijaški dobi. Ne dvomimo, da bo prijateljska roka pesmi izbrala in izdala. Da smo izgubili v njem b o d o č e g a pesnika, kaže v s a k a izmed pesmi. Čitajmo n. pr. I. zv., str. 5:

Naročilo.

Drobni škrjanček, z razora se dvigni,
brzo poléti do daljnih planjav,
očki predragemu tja na bojišče
nesi od sinka prisrčen pozdrav!

Če ga ugledaš sred drugih junakov,
k njemu poléti, v uho mu čeblijaj:
»Sinek te čaka, dan na dan plaka,
vrni že skoro v domači se kraj!«

Če ga ugledaš na trati zeleni —
morda leži tam izmučen od ran —
k njemu se vsedi, škrjanček predragi,
delaj s perotmi mu vetrc hladan!

Ah, če pa morda v grobu samotnem
sniva predragi očka že moj,
gnezdece si na gomili napravi,
pesmice mile ondi mu poj!

Zadnja kitica naj velja zdaj njemu v spomin, sinu
predragemu žalostne domovine, ko pojde prva po-
mlad čez njegov samotni grob!

D.

Drobiž.

Cankarjev spomenik bomo postavili v oblake, to je najcenejše in najgotovejše. V Ljubljani ni trga zanj in tudi v naših srcih manjka prostora za tako misel. Saj Cankar ni bil vojskovodja in princ tudi ne. V neki razdalji po njegovi smrti sem bral vsoto 170 K. Nekateri premožni ljudje raje podpirajo umetnike mrtve ko žive. V tem slučaju ne opazimo tega. Bodimo odkriti in pustimo, da postavijo tisti večkrat pristradani kamen za Cankarjevo stoletnico naši potomci. Ta rod bi imel od Cankarja itak samo kamen, bodoči rod bo imel oboje.

Nemška temeljitost. Willy Rath opisuje v »Velhagen & Klasings Monatshefte« monakovsko bohêmo. Našega † ženjalnega umetnika-slikarja Ažbeta apostrofira sledeče: »So war einmal nicht weit vom Kneipentheaterchen der Elf Scharfrichter eine wirkliche Künstlerkneipe, »Dichtelei« geheißen. Max Halbe, der Sânger-Prolet Ludwig Scharf, Frank Wedekind, der fein-kaustische Graf Kayserling und alle andern modernen Dichter, die München angezogen hat, machten gerne dort einer angebrochenen Nacht ein Ende. Der »N ä m l i c h«, recte A ž b e t, ein echter Total-Bohême ungarischer Herkunft, der eine große Malschule leitete, stieß gewöhnlich noch in sehr vorgerückter Stunde zu den Literaten und debattierte unter einem riesigen Aufwand von »n ä m l i c h s« mit ihnen.«

Fridolin Kaučič.

Posebno priznanje. »Razveselila me je vest, da ste Vi prevzeli uredništvo »Dom in Sveta«. Sprememba nikoli ne škoduje in prav prileže se nam, da prevzame krmilo za nekaj časa »klasičen« okus.

Psevdomoderno »bingljanje« brez čuvstva in fantazije mi je presedalo že do grla; hipermoderni nastopači (Hochstapler) ne sodijo v resno literaturo. »Eksperimentalna poezija« naj prej dozori in se unese! Zato sem se takoj odpravil v svoje staro skladišče in izbral šopek za Vas. — —

Opozarjam zlasti na satiro »Pevsko sodišče...«

P e v s k o s o d i š č e.

Zažvižgal črni kos je resno,
šegavi posnemač gozdov,
vse pevce sklical je slovesno
pod svoj zeleni, senčni krov.

Vsi pevci: iz doline, z gore,
s cvetočih travnikov in njiv,
kar breg in gaj, kar gozd jih zmore,
vsi zbrali so se na poziv.

Postavi kos pred zbrane goste
svoj črni rep, rumeni kljun:
»Sodniki danes moji boste,
umetniki najslajših strun!«

Otvoril tu v zatišju gaja
sem pevske šole slaven hram:
na nebu nova zora vstaja,
Olimp se nov odpira nam.

Učenci zbirajo hvaležni
tu v pevski šoli se z menoj,
jaz nisem več jim kos nadležni,
jaz slavni mojster Zoropoj.

Poglejte, tu pod steno skalno
nov teče hipokrene vir,
umetnost eksperimentalno
odpre poetu en požir.

Umetnik pravi poizkuša,
eksperiment je glavna stvar;
kako pa ljudska snuje duša,
umetnosti ni pravi mar.

Umetnost nam ni ljudska paša,
ambrozija ni ljudska jed,
uživa jo le družba naša,
uživa le visoki svet.

Umetnosti užitek pravi
okusi le izbrani duh,
le v nedozirni tu višavi
odpre se geniju posluh.

Vsi pevci tukaj so se zbrali,
moderni slušat moj pouk;
ves svet umetnost mojo hvali,
poln moje slave in zaslug.

Ne jaz od njih, od mene novih
se pevci melodij uče,
po ravnem polju, po gozdovih
le moje pesni se glase.

Samo škrjanec, ta prevzetnost,
samo ta ljubček starih muz,
zameta novo nam umetnost
in smeši novi naš okus.

Ta pevec starega nam kova
umolkne naj na vekomaj,
umetnost brez sledu njegova
izgine s površine naj!

Škrjanca tožim vam, sodniki,
naj stroga sodi ga oblast,
ker v trmi dela preveliki
imenu pevskega nečast!«

Sodišče pevcev v senčnem ložu
škrjanec ročno zapusti,
v nebo v ponosnem splava krogu,
najlepši spev zažvrholi:

»Prvak umetnosti ohole,
to slavo, kos, ti rad priznam,
a meni mar ni pevske šole,
moderno žvižgaj ti le sam!

Oznanjaš svetu poizkuse
nezrelih pevcev za skrivnost;
pegaz je tebi vsako kljuse,
če hvali tvojo le modrost.

Sodniki zberejo se drugi,
ko naju davno skrrije grič,
ošabnost tvojo po zaslugi
posmeh potomcev zmelje v nič.

Le kakor mi srce velevala,
to pojem jaz in bodem pel,
slavil do zadnjega me dneva
bo človek srečen in vesel.«

Ali si slišal, Zoropoj? Sodba ti je pisana: ošabnost tvojo po zaslugi posmeh potomcev zmelje v nič! To bodo mlini! Vodenih sil se je nabralo dovolj.

Rdeče vrste.

V svoji bestijalnosti govorimo o bestijah. V svoji nečistosti se zgražamo nad svinjarijo. V svojem suženstvu kolnemo tirane in tiranimo. Zato ni čuda, če je jutro tako dolgo, tako strašno dolgo. S krvavimi prsti zadržujemo temo, pojoč solncu hinavsko hvalo. Ne tebi, narod, vam vsem ta beseda.

Prijatelj moj, povej mi, kaj je ogabnega na tem svetu, nekaj resnično ogabnega? — Žensko delo usmiljenja v belih predpasnikih in belih rokavicah, prijatelj moj, — če to ni mati ali sestra ali dragica — zakaj vsaka kretnja spominja na šport, vsaka poteza vpije: »Živela vojna!«

Bedna je misel človeka, da stoji višje nego drugi in da je, če se meri na znotraj, globokejši kot drugi. Na beli peščeni stezi svojega razkošnega vrta ne vidi na črno ulico, kjer se ustvarja življenje. Prašni proletarec gleda v vrt; najraje bi poljubil njegov nasmeh in njegovo zdravo jezo.

»Idealiste so postrelili, tatove so izpustili...«

»Kaj govoriš?« je dejal volk lisici, ki mu je sedela na hrbtu. Volk je bil bolan, lisica zdrava.

»Nič, nič,« je dejala. »In vendar je resnica, in vendar je resnica,« je čeblljala lisica.

»Kaj govoriš?«

»Nič, nič...«

France Bevk.

Misli.

65. Treh slovitih romanov ne bom bral več: Wertherja, Oblomova in Nane. Dolgčas!

66. Neskončno zanimivo berilo bi bila prva Tolstojeva pesem. *ipa Tvoja zanjpa!*

67. Še najdoslednejši naturalizem je vendarle stilizirana narava.

68. Kakor človeku, ki se je vrnil iz tujine domov, mi je, ko odprem sveto Pismo.

69. Otroci in občinstvo imajo podoben okus: romantiko ljubijo. *Ti pa avtorizmo!*

70. Če že piše kdo v slovenskih narečjih, naj vsaj brez karikiranja. Sicer pa! Književni dialekt našega jezika bodi jezik naše narodne pesmi.

71. Med eno stranjo brevirja in drugo, kolik psihologičen roman!

72. Tudi zato spoštujem slovenske duhovnike: Redki so, ki niso še nikoli nič pisali.

73. Et meminisse juvat! Krekova »Mati« v »Dom in Svetu« je vsebinska parafraza neke Ševčenkove pesniške novele.

74. Kolikor miljejnih pozorišč, toliko enodejank: čakalnica, brivnica, kavarna, veža v bolnici, križpotje.

75. Dva problema: Naslikaj naravo, kakor jo vidi od rojstva slepi, naslikaj smrt, kakor jo pojmuje umirajoči otrok.

76. Kako smo Slovenci skromni; imponira nam, da je baje Dante poznal naš Javornik.

77. Izvirna in dobra pravljica. To je tako! V petih letih bi morda napisal eno.

78. Razvijamo se korenito. Od črkarske pravde smo prilezli v l. 1900. do pravde bralec contra bralec.

79. Vsak cvet je simetričen, zakaj bi ne bila pesem vsaj shematična?

80. Nova senzacija! Zbirka balamanc (baladatoromanca), madrinetov, romavel!

81. Kdaj je bil srbski jezik aktualnejši nego starogrški? Za časa Grimma, ki se ga je učil zaradi srbske narodne epike.

82. Gnothi savton! Le priznajmo, da smo rastli pod tujimi vplivi! *in jih podpirati govorniki!*

83. Zame je uganka, čemu je utihnil nadarjeni epik Anton Hribar. *Klevetalski so ga sami ubili!*

84. O zlati Homerski časi! Za eno pesem si dobil četrť pečenege vola.

85. Ločimo strogo med Slovenstvom in alpstvom v Slovencih.

86. Prokleta! Slovenci imamo presneto malo književne kletve.

87. Slovenski klasični rapsod je bil Janez Trdina.

88. Zelo mi je žal Podlimbarskega, odkar sem bral, da je spisal »Rex Sodomae«.

89. Posebnost samo slovenskega slovstva je to, da ima znamenita literarna središča v tujinskih mestih.

90. Slovensko satirično slovstvo je obširno. A tudi v satiri ga še ni prekosil nihče — Prešerna. *in Preglja*

91. Roman »Quo vadis?« zasluži, da bi se prevedel v Tacitov jezik in slog. *pa ga prevedi!*

92. Drama, ki ni dramatična, ni vzgojna.

Ivan Pregelj.

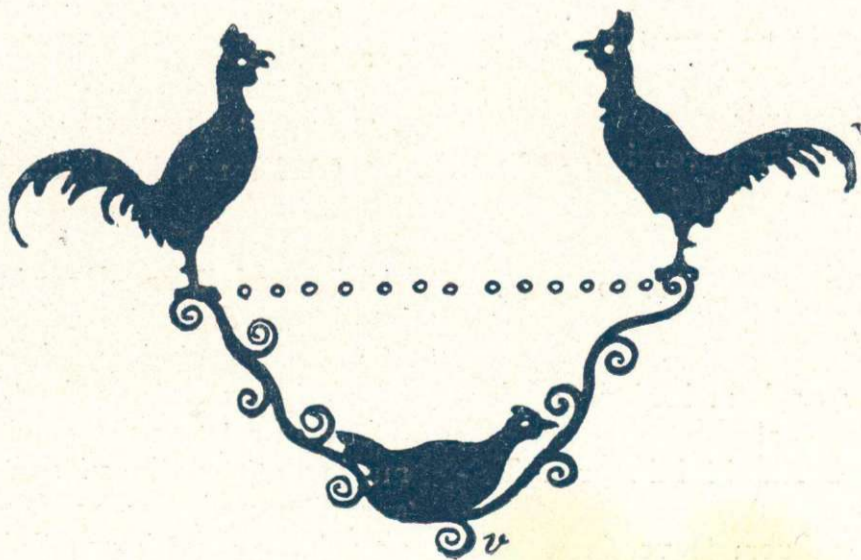
Iz uredništva. »Dom in Svet« začenja novo pot (nov letnik) po domovini z bolestjo in radostjo: z radostjo, ker gleda svoj dom, domovino Slovencev, po večini osvobojen, združen z bratskima plemenoma Hrvatov in Srbov in s tem zavarovan pred podjarmljenjem, katero mu je prej pretilo od severa in zapada; ker je doživel s svojim narodom vred vstajenja dan, tolikokrat napovedan po naših pesnikih-prorokih; ker je učakal, da se še letos otvori v Ljubljani najvišji hram prosvete, ki se je zanjo z drugimi činitelji vred boril več ko skozi trideset let, slovensko vseučilišče; z bolestjo pa, ker je izgubil — čeprav samo za časno — svojega dosedanjega urednika in z njim nekaj dobrih sotrudnikov, in

pa, ker se zaveda, da ne more naročnikom biti to, kar bi moral biti. Dobro pravi o dolžnostih raznih slovenskih uredništev v tej prehodni dobi dr. Grivec («Čas» 1919, zv. 1—2, str. 10): »Naša kulturna društva, naše časopisje, naše revije se bodo morale nanovo orientirati, iskati novih kulturnih stikov ter jih posredovati našemu občinstvu. Naši najboljši možje širšega obzorja se morajo organizirati in skrbeti za novo orientacijo naših kulturnih ognjišč. V uredništvih političnih listov, znanstvenih in umetniških revij bodo morali biti možje s primernim jezikovnim znanjem in kulturnim obzorjem.« Naše uredništvo se novih dolžnosti dobro zaveda; vé, da bi moralo svojim čitateljem podati najprej dober pregled srbske in hrvatske književnosti, seznaniti jih s sodobnimi slovstvenimi strujami pri Hrvatih in Srbih, svetovati bralcem tudi, iz katerih srbskih in hrvatskih knjig oziroma revij se o vsem tem najprej in najbolje poznajo; vse to in še marsikaj bi bila naša dolžnost, to vemo, ampak — v ta namen bi moral urednik biti samo urednik in misliti samo na svoj list noč in dan... »Dom in Svet« se bo skušal bližati temu vzoru: za prihodnje zvezke so nam obljubljena belgrajska in zagrebška slovstvena pisma. Za prvo silo dobro orientira dr. Pregelj v letošnjem »Mentorju«, št. 3—4, v vrsti člankov: Kratek pregled hrvatskega in srbskega slovstva. O sodobnem hrvatskem in srbskem slovstvu pa se v naglici poučiš iz dveh člankov: 1. »Pregled savremene srpske književnosti« (sp. Vladimir Čorović), 12 str., in 2. »Pregled savremene hrvatske književnosti« (Niko Bartulović), 7 str. Oba spisa je prinesel »Veliki Kalendar Književnog Juga« 1919. Zagreb 1919. Cena K 4.—. Koledar je izdal »Odbor SHS žena za siročad«. Dobi se v vseh knjigarnah v Ljubljani ali pa se naroči pod naslovom: O. SHS za siročad, Zagreb, Kipni trg 9. Tudi zaradi plemenite svrhe ga toplo priporočamo.

V tem dvojnem zvezku prinašamo na prvem mestu spis iz ostaline Ivana Cankarja, prvotno namenjen za zbirko »Podobe iz sanj«; g. dr. Pregelj pa nam je iz Kranja poslal svojo študijo, nekak celoten pregled Can-

karjevega dela. S tem je naš list o prvi možni priliki počastil spomin svojega vélikega sotrudnika; z adnji zvezek, decembrov, bo pa ves posvečen razmotrivanju Cankarjevega pisateljevanja, bo »Cankarjeva številka«. Doneski so nam že obljubljeni.

Glede pesmi nam bodi dovoljeno opozoriti, da Lovrenčičeva »Vožnja« nosi datum: Veliki teden 1918; a lani je avstrijska cenzura ni pustila v svet; pazljivi čitatelj se bo spomnil, da je slično misel čital v »Domu in Svetu« l. 1917., str. 119, »Faraon« (od Fr. Bevka). — Šele zdaj smo mogli objaviti tudi Bevkov spis: »V kritju«, ki se je tudi bivši avstrijski cenzuri »nevaren« zdel; natisnjen je bil že v 1.—2. številki lanskega letnika, a ni smel med svet. — Razmere v tiskarni nam lani niso pustile, da bi bili v zadnji številki prinesli vso Pregljevo povest »Zadnji upornik«; tako je prišlo do nam neljubega dejstva, da v današnji prvi številki prinašamo zadnja poglavja omenjene povesti. Naj nam naročniki in avtor blagovoljno oprosté! — Morda bo kdo pogrešal ocen koncertov »Glasbene Matice«; a uredništvo ni moglo iskati poročevalca, ker je dobilo vstopnice vselej prepozno, obakrat šele zvečer, neposredno pred koncertom. — Za slike je poskrbel še prejšnji urednik dr. I. Cankar. Bile so kras bivšega dvornega muzeja na Dunaju; dve izmed njih bomo motrili, menim, s posebnim zanimanjem: Giorgionovo in Vivarinijevo, ker so te dni nemški časopisi poročali, da je italijanska komisija med drugimi nazaj zahtevala tudi te dve. Je že vedela, zakaj. Giorgione, umrl okrog l. 1510., je eden izmed glavnih zastopnikov takozvane beneške šole. Kaj slika predstavlja, ni dognano; eni menijo, da je vsebina vzeta iz Vergilove Eneide: Starec bi bil Evander, poleg njega Enej, sedeči mladenič Evandro sin; pokrajina bi bila votlina pod Palatinom. — Vivarini je umrl l. 1503. — O slikarju Ferdinandu Hodlerju nam je poslal razpravo g. Gojmir A. Kos; upamo, da za št. 3.—4. dobimo tudi klišeje z Dunaja. — Naše uredništvo bo rado posredovalo tudi med prevajalci iz raznih slovstev; tako nam je eden izmed naših sotrudnikov javil, da prevaja Gorjkega Dêtstvo.

(Dunaj, bivši dvorni muzej.)

Catena: Moški portret.

(Dunaj, bioški dvorni muzej.)

Luigi Vivarini: Mati B. z Detetom in angeljema.